

EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC DELS ARCS AUGUSTEUS D'UNA SOLA OBERTURA ARCS ROMANS DEL PERÍODE AUGUSTEU (27 a.C. - 14 d.C)

Jaume R. Costa i Pallejà

Treball fi de màster d'Arqueologia Clàssica URV-UAB-ICAC curs 2017-2018

Tutor: Ricardo Mar.

SUMARI

I. PRESENTACIÓ

1 INTERÈS

2 MOTIUS

3 OBJECTIUS

4 CASOS SOBRE ELS QUÈ SE CENTRA EL TREBALL

II. METODOLOGIA

1 LA RECERCA DE LA DOCUMENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA

2 CARACTERÍSTIQUES A ESTUDIAR

2.1 El llenguatge arquitectònic

2.1.1 Tipologia arquitectònica

2.1.2 Tipus de materials i tècniques de construcció

2.1.3 Ordre i estil arquitectònics

2.1.4 Estudi geomètric compositiu

2.1.5 La decoració complementària

2.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

2.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

2.2 Relació de l'arc amb l'entorn

2.3 La inscripció

2.3.1 Contingut de la inscripció

2.3.2 Promotor / Dedicant i destinatari / destinataris

2.4 Programa iconogràfic

2.5 Finalitat- funció de l'arc

2.6 Cronologia / Datació

2.7 Alteracions històriques i restauracions

2.8 Proposta de restitució

III. INTRODUCCIÓ HISTÒRICA.

1 HISTORIOGRAFIA DE L'ESTUDI DELS ARCS ROMANS I PRINCIPALS AUTORS

2 ELS ARCS HONORÍFICS I TRIOMFALS

2.1 ELS ORÍGENS DELS ARCS HONORÍFICS I TRIOMFALS

2.2 L'ARC COM A ELEMENT DE DIFUSIÓ DE LA IDEOLOGIA AUGUSTEA

IV. ELS ARCS AUGUSTEUS D'UNA SOLA OBERTURA OBJECTE DE L'ESTUDI

- 1 AOSTA. Arco di Augusto
(Augusta Praetoria)
- 2 BERÀ (Tarragona). Arc de Berà
(Ager Tarraconensis)
- 3 CARPENTRAS. Arc de Carpentras.
(Carpentoracte Meminorum)
- 4 PULA/POLA. Arco dei Sergii
(Alba Julia e Pietas Julia)
- 5 RIMINI. Arco di Augusto-
(Ariminum).
- 6 SAINT CHAMAS. Pont Flavien.
(Arelate - Aquae Sextiae).
- 7 SAINT REMI. Arc de Glanum
(Glanum)
- 8 SUSA. Arco di Augusto.
(Segusio)

V.- CONCLUSIONS

VI.- BIBLIOGRAFIA

VII.- IMATGES

I.- PRESENTACIÓ

1. INTERÈS

Entre els anys 1995 i 1998, juntament amb el doctor arqueòleg Xavier Dupré i Raventós, vaig dirigir, en la vessant pròpia de la restauració arquitectònica, la darrera intervenció de l'Arc de Berà. Tot i l'excel·lent treball de recerca històrica feta per Xavier Dupré amb motiu de la seva tesi doctoral, prèvia a la intervenció, i les conclusions que en va extreure després i que van ser publicades posteriorment, durant els treballs realitzats es van generar, pel qui subscriu, un seguit de documents pròpis d'aspectes constructius de la restauració arquitectònica, que en un futur serà oportú donar a conèixer una vegada ordenats i contrastats.

2. MOTIUS

L'objecte d'aquest treball és analitzar un seguit de característiques d'un llistat sistematitzat que inclou entre altres, les tipologies formals, constructives, decoratives, programes iconogràfics, contingut de les dedicatòries, relació amb el seu entorn urbanístic o geogràfic, cronologia i la seva finalitat; per tal d'esbrinar el "llenguatge arquitectònic pròpi de cada arc", a partir de les notícies divulgades pels diversos autors.

3. OBJECTIUS

Aquest document no pretén fer noves propostes, ni opinar a favor ni en contra del que han detectat anteriors investigadors. Només recull els seus punts de vista i els ordena de manera sistematitzada. L'objectiu final és disposar d'un quadre resum en què es podran interrelacionar fàcilment tots els aspectes estudiats dels diferents arcs i treure'n conclusions de la seva comparació.

Les conclusions que es puguin treure d'aquesta recerca seran la base que, en un futur, permetran contrastar determinats aspectes amb la documentació esmentada de l'Arc de Berà. Per aquest motiu, tot i que el treball en la seva introducció presenta una visió general dels arcs d'aquest període, aprofundeix específicament en els arcs d'una sola obertura, perquè és la tipologia a la que pertany aquest monument.

4. CASOS SOBRE ELS QUE SE CENTRA EL TREBALL

Per aquest estudi s'han seleccionat un conjunt de 8 arcs d'una sola obertura

AOSTA. Arc d'August. (*Augusta Praetoria*)

BERÀ. Arc de BERÀ, (*Ager Tarraconensis*)

CARPENTRAS Arc de Carpentras. (*Carpentoracte Meminorum*)

PULA. Arco dei Sergii (Pola, *Alba Julia e Pietas Julia*)

RIMINI. Arco di Augusto (*Ariminum*).

SAINT CHAMAS. Pont Flavien (entre *Arelate i Aquae Sextiae*)

SAINT REMI. Arc de Glanum (*Glanum*)

SUSA. Arco di Augusto (*Segusio*)

tots ells, segons les investigacions més modernes, datats dins del període augusteu.

En aquest conjunt d'arcs seleccionats, no només hi ha arcs aïllats – lligats a entorns urbans o no -, sinó que hi ha també una porta úrbica i un arc doble de pont. Amb això es pretén disposar d'un ventall d'exemples executats amb diverses finalitats que permetin veure que l'ús de l'arc com a portador d'algun tipus de missatge. no ha estat exclusiu de l'arc triomfal o honorífic. Per aquest motiu, al títol del treball s'ha evitat conscientment la no al·lusió al terme honorífic, o altre que podria excloure uns determinats elements per raó de la seva finalitat.

Tot i que inicialment l'amplitud de l'estudi era més ambiciós, incloent a més un bon conjunt de portes úrbiques, finalment per raons de temps i extensió del treball he decidit acotar-la a aquests vuit elements citats.

II. METODOLOGIA

1 LA RECERCA DE LA DOCUMENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA

La metodologia de treball ha consistit inicialment en la lectura i l'estudi de dues obres cabdals en el coneixement modern dels arcs romans triomfals honorífics, portes úrbiques i altres: els treballs dels professors Sandro de Maria *Gli archi honorari di Roma e dell'Italia romana* i l'obra de Pierre Gros *L'Architecture romaine: du début du IIIe siècle av. J.-C. à la fin du Haut-Empire*. Capítol 1. *Enceintes et portes urbaines* i Capítol 2. *Arcs honorifiques et triomphaux*.

L'estudi i l'anàlisi d'aquestes dues obres bàsiques han permès confeccionar una llista d'arcs que inclou tant monuments aïllats com portes úrbiques ; i entre ells seleccionar aquells que pertanyen a l'època triada per l'estudi.

La lectura dels textos esmentats ha permès seguir el fil historiogràfic dels autors que han tractat el tema dels arcs honorífics des de l'origen, a l'edat mitjana, fins els inicis del segle XX. Al mateix temps he fet una selecció de textos i de les idees relatives a l'origen de l'arc, així com de l'adopció de l'arc honorífic per part d'August com a element per a la difusió del seu programa ideològic ,i he transcrit els aspectes que he considerat fonamentals. Aquest és el contingut del capítol III del present treball de recerca :

1 Historiografia de l'estudi dels arcs romans i principals autors

2 Els arcs honorífics i triomfals

2.1 Els orígens dels arcs honorífics i triomfals

2.2 L'arc com a element de difusió de la ideologia augustea

En una segona etapa més detallada he procedit a la recerca de treballs – articles publicacions o tesis doctorals - específics sobre els diversos arcs que corresponen al període seleccionat, o matèries específiques relacionades amb els aspectes sobre els que volia reflexionar.

De la lectura d'aquestes obres he extret els continguts relatius als items objecte de l'estudi que tenen interès en el conjunt d'aquest treball de recerca, els he inclòs a l'apartat específic per cada arc; els aspectes dels que no he pogut obtenir informació del material bibliogràfic i que he pogut descriure a través de l'observació del monument, en especial descripcions relatives a composició, tipologia arquitectònica, tipologia constructiva, o ordre arquitectònic aplicat, **les he elaborat personalment i** exposat en el lloc corresponent.

L'obtenció de la bibliografia necessària per l'elaboració del treball, ha estat, potser, una de les tasques que més temps han requerit. La especificitat del tema ha fet que a les biblioteques accessibles pròpies del nostre àmbit universitari i local no hi hagués disponibles els textos necessaris. La recerca a través de la xarxa d'internet també ha estat una tasca que ha requerit molt de temps, amb resultats de vegades bons, però molts altres infructuosos per raó d'inaccessibilitat als textos necessaris, o per la poca qualitat científica del material disponible a la xarxa. Una part de la bibliografia utilitzada ha estat adquirida en els viatges a les ciutats i llocs d'emplaçament dels arcs, però no sempre ha estat possible perquè, moltes de les vegades, només eren a l'abast llibres

de tipus turístic, que no tenien utilitat per l'objectiu d'aquest treball. Durant els viatges, el temps disponible tampoc permetia visitar biblioteques o muesus locals, on probablement s'haurien pogut localitzar textos específics. Finalment, el mecanisme que en algun cas ha funcionat molt bé ha estat el contacte directe via e.mail amb biblioteques o museus locals, que al mateix temps ha permès contactar amb alguns autors i finalment obtenir material impossible d'obtenir per altres vies.

La darrera part del treball ha consistit a posar en relació cadascun dels aspectes que s'ha analitzat per separat, confrontant-lo amb amb el mateix aspecte de la resta de monuments. Això ha permès fer una reflexió específica de cada item, i treure'n unes conclusions resultat de la comparació. Finalment, una reflexió de conjunt tanca el treball.

Com a complement s'adjunta un volum en el què s'inclouen les imatges a què fa referència la part escrita. Els dibuixos comparatius esquemàtics de tipologia, són confeccionats pel qui subscriu, i les imatges fotogràfiques són les obtingudes durant els viatges fets a l'efecte de conèixer "in situ" els monuments, a excepció de les de Carpentras, atès que en el moment de la visita l'arc estava en obres de restauració i no hi vaig poder accedir, pel que en aquest únic cas s'han obtingut les imatges de la xarxa d'internet.

Els textos inserits, de publicacions d'autors que eren en llengua diferent de la catalana, **els he traduït de les llengües d'origen** (castellà, italià o francès) per poder disposar del conjunt del text del treball en una sola llengua.

2. CARACTERÍSTIQUES A ESTUDIAR

Prèviament a l'inici de l'estudi específic de cada arc he inclòs un resum senzill del monument a mode d'introducció, amb aquells elements essencials: lloc d'ubicació, tipologia. A continuació es desenvoluparan amb més detalls el seguit d' items establerts per aquest estudi.

2.1 El llenguatge arquitectònic

Els arquitectes i escultors grecs del període clàssic van ser els primers en buscar l'harmonia estètica en les seves obres. Van ser els primers en establir fórmules canòniques, i, des del s.V a.C. aquestes s'aplicaven a la construcció dels temples.

El canon de l'arquitectura grega clàssica, era de caràcter matemàtic.

A l'elaboració del canon matemàtic, segons sembla, hi van contribuir no només els artistes sinó també els filòsofs, en especial els pitagòrics i els platònics. Va ser emprat

inicialment a l'arquitectura i més endavant va passar a la música i a l'escultura. Consideraven que per cada obra hi havia un cànon, és a dir, una forma obligatòria per l'artista.

“L'estètica implicada a l'art clàssic grec era una estètica de formes canòniques i perfectes proporcions. Aquestes proporcions eren enteses matemàticament, atès que es pensava que la bellesa objectiva consistia en números i mesures. Malgrat aquesta actitud objectiva matemàtica, l'estètica deixava bastant marge de llibertat per a la interpretació individual de l'art per part de l'artista”¹.

Les formes perfectes de l'art i la bellesa eren les figures geomètriques més senzilles: el triangle, el quadrat, el cercle, el triangle equilàter i el pitagòric (de costats 3:4:5). Les relacions numèriques més senzilles, semblaven decidir sobre la bellesa de la forma.²

Els cànons grecs de l'època clàssica, tenien una justificació artística (al contrari dels egipcis que les justificacions estètiques eren litúrgiques)

El canó de la proporció de les escultures i construccions clàssiques gregues troba la seva confirmació en les fonts històriques. A través d'elles, se sap que un temple havia de tenir 27 mòduls i la estatura de l'home 7 mòduls.

En els temples grecs es troba una regularitat general. Les construccions es feien segons la mateixa proporció de la secció àurea, que és com s'anomena la divisió d'una línia en la qual la part més petita és a la major, com la major a la suma de les dues.

La secció àurea divideix el segment en parts quina relació aproximadament és 0,618:0,382. El Partenon està construït conforme el principi de la proporció àurea.

Els canons es referien principalment a les proporcions i es podien expressar matemàticament. Delimitaven quantes vegades en una columna perfecta el fust havia de ser més gran que el capitell, i en una estàtua perfecta el cos havia de ser més gran que el cap.

Els monuments d'aquell segle confirmen que el cànon era utilitzat i passava d'una generació a una altra. El cànon es referia tant a la totalitat de la construcció com als detalls, columnes, capitells, cornises, frisos i frontons.

És innegable que els arquitectes grecs atenien el cànon i observaven les proporcions elementals, però també és cert que les aplicaven amb certa llibertat.

Vitruvi, ja en plena edat augustea, va compilar en la seva obra “De Architectura” un seguit de tractats, organitzats secció per secció, dels diversos aspectes de l'activitat arquitectònica fins llavors dispersats en obres aïllades. Els predecessors de Vitruvi s'havien centrat en descripcions comentades d'edificis religiosos: Tehodoros de

¹ TATARKIEWICZ W. p. 81.

² TATARKIEWICZ W. p. 63

Phocée tracta del tholos de Delfos, Pytheos del temple d'Atenea a Priene, Hermògenes del temple d'Artemisa Leucophryène a Magnesia³ ... etc.

Vitruvi no es proposà donar explicacions de matemàtica ni d'altra ciència, sinó crear una compliació ordenada i sistemàtica dels diversos coneixements sobre la construcció, és a dir, una eina divulgadora per aquells que hi estiguessin interessats⁴. Vitruvi, al llibre primer, distingeix la part teòrica de l'arquitectura que anomena "ratiotinatio", de la construcció pròpia a la que anomena "fabrica" ; i segueix dient més endavant que l'arquitectura ha de ser ferma, útil i bella: "firmitas, utilitas, venustas".

Per Vitruvi, el mòdul constitueix la base del càlcul. "La unitat e mesura, serà la dimenssió de la part més significativa de l'edifici, per exemple l'amplada de la façana d'un temple. La columna d'un pòrtic rep el diàmetre en proporció a l'amplada de la façana i l'alçada dependrà del tipus d'intercoluni. De l'amplada de la façana sorgeix el mòdul de la columna.(...) La columna passa a ser el patró de de la mesura de l'arquitectura. E diàmetre del fust de la columna a la seva part inferior és el mòdul de tot l'edifici" ⁵

"Les columnes corinties, si els hi treiem el capitell, tene les mateixes proporcions que les Jòniques, però la major alçada del capitell Corinti, les fa semblar més altes i més esbeltes; seguint l'alçada del capitell Jònic un terç del gruix o diàmetre de la columna, i la del Corinti és tot el diàmetre: així que les dues parts d'aquest, es donen de més al capitell Corinti, fa que les columnes semblin més primes i de major elevació."⁶

Tots els elements estaven detreminats matemàticament amb l'objectiu d'assolir el canon de bellesa.

El cànon era obligatori en la construcció dels temples, però també en la resta d'edificacions, tot i que hi havia una certa elasticitat.

Els arquitectes romans utilitzaven dos elements essencials en el procés de l'elaboració del projecte arquitectonic: la proporció i la modulació.

Vitruvi, al llibre II, exposa les parts teòriques que componen l'arquitectura: ordinatio, dispositio, eurythmia, symetria, distributio i decor.

La "ordinatio" significa el tamany adequat, modulació, proporció i correcta distribució de les diverses part de l'edifici. Correspon a l'ordenament de les parts respecte d'un mòdul, que sorgeix de la divisió de la part principal, que es cas d'un temple seria la façana.

Un altre aspecte sobre el què Vitruvi es va expressar és la "compositio":

³ GROS, P. 2006, p. 27

⁴ GROS, P. 1975, p. 986-1009

⁵ ESTEBAN LORENTE J.F., p. 237

“La composició consisteix en la symmetria, quines lleis els arquitectes han d’observar rigurosament. La symmetria neix de la proporció, i anomenem proporció d’una construcció el càlcul de les seves parts, així com el de la seva totalitat conforme al mòdul establert.” És a dir que la entén com la aplicació del sistema de proporcions prenent sempre com a unitat de referència el mòdul, que en el cas del temple ja ha estat establert al determinar-ne l’amplada. La composició neix de la symmetria i aquesta de la proporció de la raó (raó con a cocient matemàtic).

Sobre la eurythmia diu: “la eurythmia és el bell i agradable aspecte que resulta de la disposició de totes les parts de l’obra, com a conseqüència de la correspondència entre l’alçada i l’amplada i aquestes amb la longitud; de manera que el conjunt tingui les proporcions adequades” La composició de la bellesa està en la “eurythmia”, que és el control de l’espai arquitectònic la base del qual és un sistema de proporcions⁷.

Al llibre IV, quan tracta de cases particulars, manifesta que el primer pas del projecte és determinar el sistema de proporcions; en segon lloc es tracta de dibuixar la planta per determinar l’ampada de l’espai ; finalment diu que cal adaptar la proporció a la modulació de manera que l’eurythmia salti immediatament a la vista⁸.

Les primeres concepcions sobre symmetria arquitectònica la identificaven amb la proporció, l’equilibri i la bellesa. Vitruvi la defineix també com “el vincle harmònic de cadascun dels membres de l’edifici respecte de la figura global de l’obra”

Vitruvi, no desenvolupà un tractat sobre la proporció, però sí els principis generals sobre l’aplicació a l’arquitectura, i deixa al bon fer de l’arquitecte la decisió d’aplicar en cada cas un sistema proporcional.⁹

Tot i que al text de Vitruvi no hi ha cap al·lusió concreta a la “divina proporció” o proporcions àuries, aquesta es coneixia d’antuvi i no vol dir que no s’utilitzés.

En conclusió, l’arc com a objecte arquitectònic estava també sotmès a la eurythmia, a la symetria i a les regles canòniques de les seves parts. És a dir que en la seva totalitat s’adequava al sistema de proporcions. Els projectes partien de l’ “ordinatio” què, com he dit abans, eren per regla general unes formes elementals; el triangle, el quadrat, el cercle, el triangle l’equilàter o el “pitagòric” i també les de proporcions àuries que serien la base de la resta de sistema de proporcions del projecte.

La utilització de l’arc, com a element de difusió de la ideologia augustea, va anar incorporant sovint programes iconogràfics que anirien reforçant aquest sentit propagandístic de la ideologia de l’estat imperial.

⁶ VITRUVI M. Traducció de Joseph Ortiz. 1787 p. 82

⁷ ESTEBAN LORENTE J.F., p. 236

⁸ VALLS, m. p. 174

⁹ ESTEBAN LORENTE J.F., p. 236

En la concepció d'un arc, no hi haurà res deixat a l'atzar. La simbologia del pas, l'elecció de l'estil arquitectònic, l'enquadrament dels programes iconogràfics incorporats, o les decoracions auxiliars, juntament amb el seu emplaçament i la relació amb determinats elements del seu entorn, tot guarda una relació expressa i pensada minuciosament de forma predeterminada. Tot aquest conjunt d'aspectes que s'expressaran en l'aspecte formal de l'arc, és el que podem definir com el "llenguatge arquitectònic".

2.1.1 Tipologia arquitectònica

Dins de l'apartat de tipologia arquitectònica s'intenten analitzar diversos aspectes:

Un dels aspectes formals més rellevants dels arcs és el nombre d'obertures que presenten (els autors italians utilitzen generalment el terme *fornix*, que va ser la denominació dels arcs triomfals durant i fins al final de la república, els autors francesos utilitzen *baie*; en aquest treball utilitzarem "obertura"). Poden ser d'una, dos o tres obertures. Els arcs aïllats d'aquest període són en general d'una sola obertura; per contra, en els integrats en muralles o portes úrbiques domina la configuració de més d'una obertura i podem dir que els d'una sola són l'excepció. En el cas del present estudi, com he dit més amunt, m'he centrat en els arcs d'una sola obertura. Les raons de la selecció ja s'han exposat anteriorment.

Tot i així, dins dels arcs d'una sola obertura, hi ha diverses tipologies que fan referència a la composició; cal veure com es relacionen els diferents elements arquitectònics que estructuren formalment les seves parts i com són utilitzats per emfatitzar determinades parts del monument.

2.1.2 Tipus de materials i tècniques de construcció. Tipologia Constructiva:

A l'apartat de tècniques constructives s'han analitzat els materials i tècniques de construcció utilitzades per l'execució de l'arc: *opus quadratum*, *opus caementicium* folrat, i altres. Quan ha estat possible, s'han identificat les tècniques emprades en la construcció com és la talla de blocs.

Un aspecte interessant es veure en cada cas quina ha estat la tècnica emprada per la estereotomització dels diversos elements que componen l'arc: si les peces que el componen s'adeqüen a la morfologia estructural, si aquesta s'adeqüa a la decoració arquitectònica, o a la inversa, si la decoració se sobreposa sobre una retícula de

carreus que cal que siguin fabricats in situ per fer possible el correcte encaix de la decoració. També des d'un punt de vista purament estructural, si els diversos elements estan tallats d'acord amb la seva funció estructural o la decoració arquitectònica se sobreposa damunt d'uns elements, prescindint de la funció de cada element dins del sistema.

Les filades de vegades s'adapten als elements que componen el llenguatge arquitectònic; d'altres les filades se situen independentment sense una relació directa amb la composició formal de l'edifici.

En els casos que s'ha trobat documentació, s'ha fet constar quines són les tècniques de col·locació que es coneixen a través de forats de grípiu o de forats per tenalles, per la manipulació, transport o posada en obra.

També és interessant esbrinar quines eines s'han pogut documentar i que han estat utilitzades en l'execució de l'obra; per exemple la utilització de serres en reajustament de carreus.

En conjunt, es tracta de veure quina relació tenen els arcs estudiats pel que fa a les tècniques constructives d'execució.

2.1.3 Ordre i estil arquitectònics

Característiques tècniques de la decoració arquitectònica.

Exempta o apilastrada i grau d'elaboració dels motius decoratius arquitectònics no figuratius.

2.1.4 Estudi geomètric compositiu

Estudi geomètric - compositiu.

Un dels aspectes d'interès per l'estudi ha estat analitzar la tipologia i dimensions per poder fer un quadre comparatiu. En aquest sentit, s'han dibuixat en planta alçat i secció, els arcs seleccionats, i s'han posat sobre un mateix document a la mateixa escala, la qual cosa permet comprendre la dimensió real i relativa entre els diversos monuments, que per regla general, no es poden comparar de manera immediata.

Per tal de poder afrontar els dibuixos a partir de dades fiables, el qui subscriu ha realitzat diversos viatges que han permès resseguir la major part dels arcs i portes úrbiques del període augusteu situats a la Provença (Nîmes, Saint Remy, Saint Chamàs, Cavaillon, Carpentras i Auranja), nord d'Itàlia (Sussa, Aosta, Verona, Trieste, Rímini, Fano i Spello) i a Croàcia (Pola/Pula a la península d'Istria).

Aquestes visites han permès, a més de conèixer físicament in situ tots els monuments seleccionats, obtenir de primera mà les mesures essencials de cadascun d'ells i

obtenir documentació fotogràfica suficient per poder afrontar el dibuix amb un mínim de garanties de proporcionalitat.

Les mesures obtingudes han estat contrastades amb les ofertes per diversos autors en publicacions específiques i, en el cas necessari, completades amb les obtingudes per la traspolació sobre la informació fotogràfica, aplicant les lleis de la perspectiva. Finalment s'han traslladat a un programa de dibuix vectorial, que permet representar a la mateixa escala els diversos monuments i veure'n simultàniament la seva relació tipològica i grandària.

Alguns dels autors que han estudiat els arcs seleccionats, han proposat formes geomètriques a partir de les quals es podrien haver recolzar els arquitectes per afrontar la composició formal dels corresponents arcs.

Aquestes propostes es fonamenten en l'estudi específic de les mesures i proporcions del conjunt i de les diferents parts de l'edifici i la seva interrelació.

S'estudia en cada cas quines han estat les propostes respecte de l'ordre arquitectònic, cànon, modulats, i proporcions geomètriques que, suposadament utilitzades pel disseny del model concret, han donat els autors. El disposar dels dibuixos geomètrics, planta, alçats i secció de cadascun dels arcs a la mateixa escala permet comparar les diverses propostes.

2.1.5 La decoració complementària

A part de la decoració pròpia del ordre arquitectònic escollit per l'arc i el programa figuratiu estatuari, en alt o baix relleu, apareix en molts dels casos una decoració complementària que pot ser vegetal o figurativa i que omple parcial o totalment els espais lliures de l'arc (paraments, frisos, arquivoltes, intradós de les voltes o altres).

Aquesta decoració de vegades és simplement vegetal, però d'altres representa objectes o imatges que poden tenir a veure amb el missatge que l'arc vol transmetre.

Es tracta de veure en cada cas quin tipus de decoració complementària es desenvolupa.

2.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

Com ja hem dit anteriorment, els programes de difusió augusteus, incorporen freqüentment programes iconogràfics que formaran part del missatge que es vol transmetre en cada cas.

Aquests programes, físicament, es poden manifestar mitjançant la incorporació d'estatuària sobre el cim del monument, amb decoració figurativa dins de nínxols en els paraments, amb alts o baixos relleus de caràcter figuratiu, al·legòrics a l'objectiu. Es

tracta de veure quin tipus de decoració complementària es desenvolupa en cada cas específic i com s'articula respecte del conjunt de la decoració arquitectònica .

2.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

Les tècniques emprades per executar les inscripcions no són sempre les mateixes. Com a regla general són incises en el mateix material que conforma l'arc, però també poden ser de material metàl·lic sobreposades.

L'espai més rellevant per una inscripció és el fris, llevat del que hi pugui haver en altres paraments de l'edifici com és l'àtic, perquè normalment és l'element que té major dimensió dins del conjunt de l'entaulament. Tot i així, circumstàncies diverses poden comportar que també hi hagi inscripcions en altres llocs menys rellevats o secundaris com és l'arquitrav.

Les inscripcions, depenent de la finalitat de l'arc, poden estar en un sol costat de les façanes principals o a les dues, i aquestes poden contenir el mateix text o no. Això pot indicar el sentit de circulació en el simbolisme que tingui l'arc, o una predominància d'una façana respecte de l'altra.

La tipologia del text epigràfic és un element fonamental en l'estudi de la cronologia de la construcció.

En aquest apartat i en base a la documentació obtinguda s'han intentat esbrinar aquest aspectes:

- Incises sobre pedra, incises sobre morter d'acabat;
- Amb lletres àuries sobreposades o encaixades al material petri
- En les lletres sobreposades, el tipus de grapa
- Situació de les inscripcions: sobre fris, arquitrav, àtic, altres;
- A les dues cares del monument
- Repetició del text a ambdues façanes
- Text diferent a ambdues cares.

2.2. Relació de l'arc amb l'entorn

L'arc té sempre una relació amb el seu entorn. En la major part dels casos els arcs estan situats en un àmbit pròxim a la ciutat, prop de les portes d'accés i amb les quals normalment tenen una relació geomètrico-urbanística en relació als eixos principals

cardo, decumanos o punts d'encreuament dels eixos de vies de circulació. Al darrera hi ha sempre un simbolisme que el lliga a l'entorn urbanístic. El cas contrari, és a dir, la situació al territori sense relació, són excepcions, En aquest apartat s'intenta esbrinar quina interpretació han donat els diversos autors sobre aquest aspecte en cadascun dels casos estudiats.

2.3 La inscripció

2.3.1 Contingut de la inscripció

Les inscripcions s'han conservat depenent del grau de conservació del monument. De vegades senceres, d'altres parcials i en alguns casos es desconeix totalment el seu contingut. Fins i tot en els casos que s'han conservat íntegrament, és freqüent que els investigadors donin opinions diverses respecte del seu contingut.

2.3.2 Promotor / Dedicant i destinatari / destinataris

Analitzant els arcs construïts en època augustea, en la seva gran majoria van ser erigits en honor d'August, i, predominantment pel *Senatus Populusque Romanus*. Altres honoren membres de la família imperial, i una altra part no se sap amb certesa en honor de qui foren aixecats.¹⁰

Diu Dupré: "les províncies hispàniques foren pioneres en el culte imperial, en el municipal primer i, més tard, també en el provincial; l'existència d'un culte a la figura del primer emperador, August, es troba plenament documentada, des dels primers anys del darrer quart de segle I.a.C..¹¹ "la pietas dels privats, es podia permetre iniciatives que a nivell oficial, no eren acceptables; iniciatives que -molt sovint – es convertien els antecedents del que anys més tard s'oficialitzaria".¹²

"Els magistrats, estaven obligats a una sèrie de despeses en favor de les comunitats en les quals exercien els seus càrrecs, i contribuïen d'aquesta manera a una millora de les ciutats. Fonamentalment, aquests actes d'evergetisme consistien en la construcció d'obres públiques, en finançament de'espectacles, en la dedicació d'estàtues i, fins i tot, en donacions directes *sportulae*"¹³

¹⁰ DUPRE, X. 1994. P.269, citant a De Maria 1988.

¹¹ DUPRE, X. 1994. P.269.

¹² DUPRE, X. 1994. P.270, citant a Bickerman 1973.

¹³ DUPRÉ X. 1994, p. 243-244

Les d'iniciativa privada podien tenir l'objectiu d'honorar membres de famílies destacades, o també un objectiu funerari.

En aquest apartat s'esbrinen els següents aspectes:

- promotor / dedicant
- receptor de la dedicatòria
- contingut de la inscripció
- motiu de la dedicatòria

2.4 Programa iconogràfic

Els arcs, a més de les inscripcions, poden contenir un programa iconogràfic portador d'un missatge o de propaganda de programa polític-ideològic que reforci el significat de l'erecció de l'arc.

En aquest apartat, en cas de l'existència de programa iconogràfic, que pot ser a través de elements figuratius aplicats, es pretén esbrinar quina ha estat la interpretació que han donat els diversos autors sobre el contingut.

2.5 finalitat- funció de l'arc

Els autors moderns que han tractat el tema concret dels arcs honorífics de manera àmplia, (Sandro de Maria i Pierre Gros) posen de manifest com August reprèn una tradició d'època republicana i la utilitza com un dels elements cabdals per a la difusió de la seu programa ideològic.

Tot i així, l'arc podia tenir diferents significats, segons el seu ús i el seu emplaçament. Delimitava un passatge sagrat pel qual s'entrava i se sortia. Materialitza un passatge que segons les èpoques i el context, pot tenir un rol diferent: triomfal, honorífic, commemoratiu o territorial.

2.6 Cronologia / datació

El període proposat per l'estudi és acotat a l'interval del 27 a.C. al 14 d.C (41 anys).

Si no hi ha fonts que ho testimonien, la data de construcció és normalment complicada.

“Hi ha hagut intents per part d'estudiosos en la matèria d'establir cronologies a través de les tipologies arquitectòniques; és el cas de la sistematització proposada per H. Kähler, que defensà un esquema evolutiu dels arcs de triomf / honorífics que s'originarien a partir d'un element simple que aniria evolucionant cap a un de més

complicat, tendint a imposar la idea d'una clara posterioritat dels arcs de tres obertures en relació als d'una única obertura¹⁴. Tampoc es pot confiar exclusivament aquest aspecte a la vinculació a una victòria militar o a una conquesta. L'existència freqüent de programes iconogràfics en aquest tipus de monuments, ha fet que molts investigadors, per la datació dels mateixos, es centrin exclusivament en la interpretació de les representacions que s'hi troben. El professor Pierre Gros, posa en entredit tant el sistema de classificació de Kähler com el dels qui pretenen justificar exclusivament la cronologia a través de la interpretació dels programes iconogràfics, i manifesta que els aspectes pròpiament arquitectònics, tipologia, motlluratge i el detall de l'ornamentació no figurada, són també elements essencials i decisius pel que fa a l'establiment de la cronologia¹⁵.

En definitiva, no hi ha cap aspecte que es puguin desestimar, sigui des del punt de vista formal, decoracions arquitectòniques, programes iconogràfics o tècniques constructives desenvolupats en els monuments objecte d'estudi,

2.7 Alteracions històriques i restauracions

En aquest apartat es recullen aquelles alteracions documentades de l'arc a les que els diversos autors fan referència.

2.8 Proposta de restitució

En aquest apartat es recullen aquelles propostes de restitució de l'arc que els diversos autors han proposat.

III. INTRODUCCIÓ HISTÒRICA. "L'ESTAT DE L'ART"

1 HISTORIOGRAFIA DE L'ESTUDI DELS ARCS ROMANS I PRINCIPALS AUTORS

"L'interès pels arcs romans, es remunta a l'època medieval. En aquella època els autors es limitaven a donar simples llistats per a ús dels pelegrins. Dins d'aquests textos en relació als monuments de Roma, cal citar l'Anònim d'Einsiedeln i a Mirabilia. (...)Un text com la Narracio de Mirabilibus Urbis Romae d'un autor anomenat Magister Gregorius, probablement un savi anglès que va viure entre els s.XII i XIII. Es mostra particularment interessat pels arcs romans, en especial pel seu aspecte com a testimonis de fets històrics. Cap al s.XIV, un monjo hispànic (cardenal mallorquí)

¹⁴ GROS, P. 1979. pàg. 56

Nicolàs Rossell, tot i que es va limitar a reelaborar els textos de *Mirabilia*, proposà per primera vegada una reflexió sobre el significat d'aquests monuments, fent una correcta distinció entre *arcus triumphales* i *arcus memoriales*. És a dir, entre els que s'havien erigit amb motiu de triomfs (essencialment bel·lics) i els que eren honoraris¹⁶

“Al s.XV, diverses obres hi fan referència: “el *Tractatus de rebus antiquis et situ Urbis Romae*, de l'Anonimo Magliabechiano (escrit al voltant del 1420) demostra encara un interès sobretot topogràfic amb herència de la tradició de *Mirabilia*, però introdueix la descripció dels arcs a través de fonts d'origen diversos; d'aquesta època cal citar dues obres més: *Descriptio Urbis Romae* de Nicolàs Signorili al primer llibre de *Varietate fortunae* de Poggio Bracciolini;¹⁷ en aquests dos últims textos (del 1430 i 1448 respectivament) (...) el tractament dels arcs s'enfoca de manera més objectiva tenint en compte les dades epigràfiques, canvi que va lligat al pensament dels primers humanistes.”

Serà sobre tot amb “*Roma instaurata*” de Flavi Biondo publicada el s.XVI, que aquesta tradició coneixerà un canvi definitiu posant atenció a l'enllaç dels monuments amb el teixit urbà antic, minuciosament reconstruït, i amb la descripció analítica dels monuments llavors encara existents,(...) valorant de manera rellevant les dades epigràfiques i la ubicació en relació al teixit urbà de la ciutat antiga, però al mateix temps amb observacions molt marcades respecte de l'aparell figuratiu.”¹⁸

“És a la primera edició del *Tractat* de Sebastiano Serlio de 1540, on es troba la primera publicació “orgànica” d'una sèrie d'arcs honoraris de Roma i d'Itàlia, (entre els quals presenta les dues fases separades cronològicament de la “*Porta dei Leoni*” de Verona) presentant els dibuixos de planta i alçat”.(...)”D'altra banda, s'hi veu un interès erudit veient la cura amb què tractava les inscripcions que havien subsistit fins aleshores; només fa breus senyals respecte a l'aparell figuratiu, però, tot i així, el màxim teòric del Neoclassicisme, Quatremère de Quincy, dependrà encara de la documentació recopilada per Serlio”.¹⁹

En definitiva, es pot dir que és la primera contribució àmplia, documentada i crítica sobre aquests monuments antics.

“El 1690, apareix un dels treballs més significatius de l'arqueòleg més important del seu temps, Giovan Pietro Bellori, dedicat als arcs de l'antiga capital. És en aquest moment en el que la disciplina antiquària arriba a la maduració, plantejant una

¹⁵ GROS, P. 1979. pàg. 55

¹⁶ DE MARIA, S. 1988, p. 20

¹⁷ DE MARIA, S. 1988, p. 21

¹⁸ DE MARIA, S. 1988, p. 21

publicació analítica i àmplia acompanyada de notables interpretacions històriques. Les eruditíssimes il·lustracions escrites per Bellori sobre els diversos monuments, amb l'anàlisi comparativa de les fonts històriques i numismàtiques i les extraordinàries incisions de Pietro Santi Bartoli, representen el primer corpus ben documentat, que serà rebut entusiàsticament pels defensors de la nova historiografia filològica i documentària promoguda a França del Pare Maurini”²⁰

“La recerca en aquest punt, és ja definitivament especialitzada i portarà més tard als corpora del segle XIX” (...) El 1770 la veu “Arcs de Triomphe” inserida per Diderot a la “Encyclopédie”, depén en gran mesura de la documentació recollida en el tractat de Serlio i a “L’Antiquité expliquée” de Bernard de Montfaucon. (...) La mateixa definició és present al Diccionario de Francesco Milizia. (...) En el curs de s.XIX, prenen cos recerques complexes que donen lloc a corpora que durant molt de temps seran considerades fonamentals; és el cas de la de Luigi Rossini, dedicat als arcs d’Itàlia, notable encara per les incisions d’elevadíssima qualitat, i el de caire més filològic i erudit de B. Graef. Contemporàniament, publicacions dedicades a l’estudi singular de monuments, analitzats i dibuixats amb cura de cada detall, com la de Brighenti dedicada a la porta honorària de Rímini, constituïran la documentació analítica de base per les successives interpretacions dels diversos monuments.

Seràn els treballs de Rossini i Graeff en els quals es fonamentarà Heinrich Wölfflin. el 1893, per redactar l’estudi sobre les formes arquitectòniques dels arcs romans d’Itàlia,”²¹ “que representa (el de Wölfflin), el primer assaig importat de l’època moderna sobre arcs romans. (...) Tot i les reserves que avui dia es poden fer sobre els plantejaments evolucionistes de la lectura de Wölfflin sobre els arcs romans, “és el la primera tentativa d’investigació orgànica d’aquesta classe de monuments antics i el seu desenvolupament, especialment pel que fa referència a la forma arquitectònica”,²² “En els decennis que transcorreran entre el final dels anys vuit-cents i els inicis del s.XX, es plantejarà amb insistència un altre tema sobre la cultura arqueològica dels arcs honoraris, que serà el que fa referència a l’origen de l’arc honorari romà, tema sobre el qual es faran una sèrie de contribucions i propostes que dividiran profundament els estudiosos i que es tractarà més endavant. A la primera meitat del s.XX hi haurà diverses contribucions de caràcter complex, orientades d’una banda a redactar catàlegs²³ actualitzats i de l’altra, a proposar interpretacions el més completes possibles i unitàries. En aquest sentit, cal assenyalar els treballs de A. L. Frothingham,

¹⁹ DE MARIA, S. 1988, p. 23

²⁰ DE MARIA, S. 1988, p. 23

²¹ DE MARIA, S. 1988, p. 24

²² DE MARIA, S. 1988, p. 19

de caracter només inventarial, (sovint viciat per errors vistosos), el de C. D. Curtis més documentat i extens, referit a tots els arcs del mon romà, i el de F. Noack, sagaç sobre el pla interpretatiu; finalment l'extens article de Heinz Kähler escrit per la "Realencyclopädie" de Pauly Wissowa, encara avui utilíssim i no substituït pel que fa a la ingent documentació general, tot i que avui els capítols interpretatius es veuen sovint plantejats amb excessiu rigor tipològic i esquematitzant".

Cal citar d'aquesta època, "el treball de E. Ferrero sobre l'arc de Susa, que pel temps en el qual va ser redactat, representa un autèntic model pel rigor en el mètode i quantitat de les dades aportades, si més no pel que fa a referència als arcs d'Itàlia"(...). "Rellevant, en el context dels primers decennis del s.XX, és l'aportació de Martin P. Nilsson, dedicada a l'exàmen de rol urbanístic d'alguns dels arcs honoraris, (...) La documentació sobre arcs honoraris del mon romà de Heinz Kähler. Cal recordar pel seu notable relleu el treball de Guido A. Mansuelli sobre el desenvolupament arquitectònic de l'arc romà dels orígens fins la tardo-antiguitat, que va substituïr sobre el pla de la lectura formal dels monuments, les esquemàtiques observacions de H. Kähler, i també, el de Massimo Pallotino, que en la veu relativa e la Enciclopedia dell'Arte Antica, ha inclòs un llistat posat al dia de tots els arcs testimoniats, acompanyat de breus però puntuals observacions generals sobre els monuments i sobre la qüestió de l'origen.(...)Els anys cinquanta del s.XX, apareix el llibre de Gilbert-Charles Picard dedicat a l'art triomfal romà, un conjunt d'observacions que ha contribuït sovint a la comprensió del significat històric i ideològic de molts arcs de tot el mon romà."²⁴

"En els decennis subsegüents, les aportacions sobre el tema dels arcs honoraris, s'ocupen fonamentalment de dos aspectes: d'un costat la publicació definitiva i completa de monuments d'importància que fins el moment havien estat inèdits. És el cas del treball de M. Pfanner, que ha documentat amb minuciosa anàlisi cada aspecte d'aquest monument tant important com l'arc de Tito. En segon lloc, algunes contribucions han proposat reconstruccions ideals d'arcs perduts, recomposats de la millor manera possible basades en les documentacions existents. En aquest aspecte cal citar el treball de Ferdinando Castagnoli sobre l'arc de Claudi i Adrià prop de la Via Lata; el de Sandro Stucchi sobre l'arc de Portogallo; el de Hans Peter Laubscher encara sobre l'arc de Claudi i sobre l'arcus novus dioclecià i el de F. S. Kleiner sobre l'arc de Neró. (...) "S'ha fet molta cosa en l'aspecte documental i també el debat sobre el significat històric-polític del monument ha experimentat un impuls important. Les contribucions dedicades a l'estudi del conjunt figuratiu de l'arc de Trajà a Benevento,

²³ DE MARIA, S. 1988, p. 24

és exemplar perquè ha tocat la mateixa estructura fonamental del concepte de relleu històric romà en relació a les fonts històriques i a la mateixa ideologia del poder imperial i als instruments de la seva expressió”.²⁵

Ja a la recta final del s.XX, Sandro de Maria, laureat en Letere i professor d'arqueologia de la Universitat de Bologna, publicava una de les seves obres dedicades exclusivament a aquest tipus de monument, “Gli archi honorari di Roma e dell'Italia romana”; editada el 1988 és un extensíssim treball que afronta tots els aspectes: la historiografia, la problemàtica de l'origen de l'arc honorari (oriental o romà-itàlic), els fornix republicans, la simbologia política, ideologia i propaganda a les diverses èpoques des de la republicana passant per la època augustea i flàvia fins arribar a l'antoniniana i constaniniana; la relació amb el context urbà, les formes arquitectòniques i les tècniques constructives, els programes iconogràfics, els arcs urbans i els perifèrics, les realitzacions privades. Finalment el text s'acompanya amb un extensíssim catàleg d'imatges que cobreix i il·lustra els comentaris del text.

L'altra obra aproximadament contemporània a la de Sandro de Maria, és la realitzada pel professor Pierre Gros, -de formació literària i filològica de la llengua llatina, però especialitzat en els camps de l'arquitectura i l'urbanisme antics - *L'Architecture romaine : du début du IIIe siècle av. J.-C. à la fin du Haut-Empire* -, publicada el 1996. Aquesta obra dedicada als edificis públics romans, inclou un extens capítol dedicat exclusivament als arcs triomfals/honorífics romans.

En el volum I, presenta els “Monuments Públics” romans en cinc parts: La definició dels espais i la seva articulació, Els components del centre monumental, Els monuments d'espectacle i de lleure, Els monuments de les aigües i Els monuments del comerç i de l'emmagatzemament.

La primera part, la desenvolupa en tres capítols: Els recintes emmurallats i portes urbanes, Arcs honorífics i triomfals i finalment Portics i quadripòrtics.

El capítol, dedicat als Arcs honorífics i triomfals el distribueix en 6 parts.

A la primera part, després d'una ràpida introducció a través del significat de l'objecte i el seu valor simbòlic dins de l'imaginari del poder romà – és d'una relativa simplicitat estructural (materialitza un pasatge i desenvolupa, a partir d'aquest fet essencialment simbòlic, rols diferents segons els contextos) és un dels elements plàstics més freqüents de l'elevació o de la divinització d'un personatge -, fa una disquisició filològica – Orígen i terminologia -a l'entorn de la gènesi de les diverses paraules que han servit per identificar els primers monuments coneguts d'aquesta

²⁴ DE MARIA, S. 1988, p. 25

tipologia arquitectònica. Les terminologies de *fornix*, *arcus* o *ianus*, seràn les que en un moment o altre s'utilitzaran per identificarlos.

A continuació presenta tres grups cronològics: Els Fòrnix de Roma al Final de la República, Els Arcs Augusteus i Tiberians a Roma i Els Arcs triomfals a Roma a l'època Flavia i a l'època Severiana. En un altre grup, presenta: Els Arcs monumentals a Itàlia i a les províncies des del final del s.I d.C fins l'inici del s.II d.C. Un ultim grup, és constituït pels Arcs honorífics de les províncies gregues

Dins de cada grup, l'autor, seguint un ordre més o menys cronològic, fa descripció de les característiques dels diversos elements que es coneixen, conservats físicament o perquè se'n coneixen les seves característiques a través de la descripció dels textos que ens han arribat o d'imatges trameses a través dels registres numismàtics la qual cosa permet establir dins de cada període les característiques formals i tipològiques que es desenvolupen i l'evolució formal i simbòlica d'aquest monument.

Aquesta obra que s'inicia amb un debat filològic respecte de l'origen del mot utilitzat per designar els monuments objecte del treball, del *fornix* republicà a l'"arc" augusteu.

Els documents que se citen a continuació són monografies dedicades a monuments específics.

La tesi doctoral de Xavier Dupré, "l'Arc Romà de Berà", publicada el 1994, és un extensíssim treball d'investigació específic sobre el monument, enfocat des de tots els aspectes, des de l'historiogràfic, epigràfic, decoratiu, cronològic, metrològic, i arquitectònic. Dupré no deixa pràcticament cap racó documental per explorar. Aquest document va servir de base per la intervenció de restauració portada a terme entre l'any 1995 i 1997. La publicació va ser feta amb anterioritat a la restauració i en conseqüència el treball publicat no recull les conclusions que en va extreure una vegada finalitzada la intervenció les quals van ser publicades posteriorment.

Sobre els arcs d'Aosta, Susa, Rimini i Fano, "Nel nome di Cesare Ottaviano Augusto, 4 CITÀ UNITE DA 4 CARCHI" és una publicació editada amb motiu del bimil·lenari de la mort d'August, i recull un estudi de cadascun dels arcs de les 4 ciutats italianes que tenen un arc dedicat a l'emperador. La publicació és més feta a nivell divulgatiu que científic, però conté una bona informació posada al dia dels arcs per part dels autors Mauro Caniggia Nicolotti i Luca Poggianti per l'arc d'Aosta, Angela Fontemaggi i

²⁵ DE MARIA, S. 1988, p. 26

Orietta Piolanti per l'Arc de Rimini i Livio Dezani per l'Arc de Susa i Luciano de Sanctis pel que fa a l'arc de Fano.

Sobre l'arc de Saint Remy, (Glanum), H. Rolland presentà l'any 1977. "*L'Arc de Glanum*" amb "Relevés d'architecture et dessins de J. Bruchet" una publicació monogràfica sobre l'arc de Glanum, que a més d'una descripció detallada de la estructura arquitectònica, de la decoració complementària i del programa iconogràfic contingut als panells de les façanes principals, aporta un conjunt de làmines d'aixecament de planta, alçats i secció del monument, amb profusió de detalls de gran qualitat i amb màxima fidelitat.

Pel que fa a l'Arc de Carpentras des del s. XIX, han estat molts autors els que han estudiat el conjunt iconogràfic (Olivier-Vitalis: 1840, Formigé: inicis s.XX, Therond 1958, i són de remarcar els treballs de G. Picard (1957). Tot i així, el treball més recent i més posat al dia és el treball de recerca Marc Lamuà (2006) , en el què fa un estudi complet de l'edifici, tant de l'arquitectura com de la decoració complementària i a més revisa el significat del programa iconogràfic contingut relacionant-lo amb uns fragments de relleus apareguts a Tarragona amb els mateixos continguts iconogràfics, la qual cosa li permet a més avançar en la interpretació i en conseqüència en la cronologia.

Sobre l' Arc Flavien de Saint Chamàs cal citar els treballs de Paul Lafran sobre l'ocupació del territori i les vies antigues de l'entorn del pont Pont-Flavien, però és la tesi d' Anne Roth-Conges, de 1981, sobre el monument, el que aporta un estudi rigorós i una absoluta i completa documentació a tots els nivells, des de l'entorn territorial, descripció del monument, les decoracions arquitectòniques, les decoracions figurades i el seu significat, inscripció, dedicant etc., i fa una reflexió profunda respecte a la cronologia.

Sobre Arc dels Sergis de Pola/Pula també han estat molts autors que han donat la seva opinió, però és Gustavo Travesari qui ofereix l'estudi més actualitzat sobre el monument. No ha estat possible consultar aquest treball de singular importància pel coneixement del monument, però he aconseguit un document de recent publicació (2017) i poc conegut de títol "Sergis in Honorem" publicat pel "Ministero della Cultura della Repubblica di Croazia" dels autors G. Codaci Terlevic, J. Ostik, Vres J. Revernjak, M. Kosnovic, B. Bradak, G. Vasiljevic i S. Sandrov , que recull la historiografia del monument i ofereix un resum dels treballs de Travesari, que conté aixecaments realitzats mitjançant sistemes geodèsics per ordinador, que permeten

disposar d'un model 3D amb gran nivell de detall, i el complementa amb uns estudis sobre els possibles criteris en que es basà la composició arquitectònica d'aquest monument.

Són importants per l'estudi, també articles i publicacions limitats a un àmbit territorial com "Mura, porte e archi nella decima regio : significati e correlazioni areali" de Guido Rosado, en el qual l'autor fa una reflexió sobre el simbolisme de les portes úrbiques en el moment en que substitueixen fragments de murs de caràcter militar per portes ricament decorades, i els arcs i ponts d'accés a les ciutats, que van crear sistemes arquitectònics urbanístics que van constituir d'alguna manera els propileus en relació als accessos a les ciutats; el treball de Pierre Gros publicat el 1979 "Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule Narbonaise (a propos de l'arc de Glanum)" on a partir de la publicació de H. Rolland respecte de l'arc de Glanum, analitza aspectes arquitectònics, decoratius, tipologia i els valora en relació als simbolismes dels programes iconogràfics que en general són portadors els arcs de la «narbonaise». També en aquest objectiu d'aprofundir en les cronologies cal citar del mateix autor el treball publicat el 1986 «Une hypothèse sur l'arc d'Orange».

Altres estudis com « Les arcs d'entrée de ponts en Gaule » d'Anne Roth Conges, i el de V. Galliazo (1995) sobre Ponts Romans, donen una visió específica relacionada amb els arcs que sovint embellien aquestes infraestructures.

Dins de l'àmbit territorial d'Hispania cal mencionar "Arcos honoríficos romanos en Hispania" d'Antonio Garcia Bellido, on entre altres, presenta aspectes constructius i de modulació dels arcs d'aquest àmbit; també el de Javier Arce, "Arcos romanos en Hispania: una revisión" on situa els arcs d'Hispania en el seu context històric i tracta de determinar la seva funció en base a la documentació disponible.

No podem oblidar en relació als objectius que pretén aquest treball de recerca, "Els deu llibres sobre l'arquitectura" de Vitruvi, i alguns els estudis més moderns sobre aquest tractat com "Vitruve et la tradition des traités d'architecture" (2006) de Pierre Gros o del mateix autor, "Structures et limites de la compilatio vitruvienne dans les livres III i IV du De Architectura" (1975); "Principes of roman architecture" de Mark Wilson Jones (2000) on l'autor tracta també de les teories de Vitruvi, les dinàmiques del disseny, aritmètica i geometria, o els principis dels nombres i mesures; entre molts altres articles relacionats, es pot citar el de Juan Francisco Esteban Llorente "La teoria de la proporción arquitectónica en Vitruvio".

Dins dels clàssics també cal citar "The Theory of Proportion in Architecture" (1958) de P.H. Schofield i sobre els valors estètics la "Historia de la estética. -I La Estética antigua -" de W. Tatarkiewicz.

En matèria de construcció no podem passar per alt un clàssic com “L’art de bâtir chez les romains” (1873) d’Auguste Choisy; “La construction romaine” (1989) de Jean Pierre Adam dins la col·lecció de Grands Manuels Picard, és un manual actualitzat de construcció romana on l’autor repasa detalladament materials, aparells, arcs i voltes, tècniques constructives, programes tècnics etc..

Pel que fa a les tècniques utilitzades per les inscripcions amb lletres àuries, he consultat l’article d’Armin U Stylow i àngel Ventura Villanueva, “Las inscripciones con *littera aureae* en la Hispania Ulterior (*Baetica et Lusitania*): Aspectos tècnics”.

Tot i que en els aixecaments esquemàtics de la tipologia arquitectònica que presento adjunts també s’han utilitzat en alguns casos sistemes en 3D basats en l’obtenció de dades mitjançant la fotografia assistida per computadora, en la major part dels casos, he utilitzat tècniques tradicionals de mesura, amb cintes o mesuradors lasser, que més endavant, ajudats de fotografies sobre les que he aplicat les lleis de la perspectiva, he pogut el·laborar els corresponents aixecaments. En aquest sentit no ha estat de més consultar manuals com “Rilievo e disegno nell’archeologia e nell’architettura” (1991) de Vincenzo di Grazia o “Il rilievo dell’architettura” (2008) de Paolo Clini.

En matèria de propostes d’hipòtesis de restitució històrica, tot i que és un document divulgatiu, cal citar també “Aosta Romana” de Francesco Corni que presenta, entre molts d’altres, uns aixecaments de l’arc d’August d’Aosta, que sota l’assessorament d’Emily Rini, proposa la restitució del monument amb l’àtic tal com podia haver estat en el seu origen i en el seu context urbanístic.

Finalment, dins d’aquest apartat, cal dir que la lectura, anàlisi i sintetització de les obres específiques sobre el conjunt dels arcs romans dels professors Sandro de Maria i Pierre Gros, han estat les bases de la redacció dels apartats dedicats a la historiografia, als orígens i evolució des del “*fornix*” republicà a l’ “*arcus augusteu*”, la seva simbologia, i difusió en època augustea, en definitiva dues obres cabdals per l’objecte del treball de recerca.

2. ELS ARCS HONORIFICS I TRIOMFALS

2.1 ELS ORÍGENS DELS ARCS HONORÍFICS I TRIOMFALS

La discussió sobre l'origen: tradició "oriental" o "romàno-itàlica".

"L'argumentació es plantejava pel fet de valorar exclusivament d'una banda un origen genètic, i de l'altre un de rigorosament tipològic i formal".²⁶ "El problema era decidir de quin model, probablement unívoc, es feia descendir tota la sèrie d'exemples històricament documentats, en quin model o arqueotip arquitectònic es trobava: a l'orient grec o de la pròpia Roma. És a dir: adquisició externa en el primer cas o originalitat autòctona a l'altre com a dos termes inexorablement contraposats".

"La recerca antropològica de Van Gennep sobre el rictus del passatge, obria els horitzons del problema. Proposava una sèrie d'observacions i reclamava l'atenció sobre exemples arquitectònics d'àmbit geogràfic molt divers, que hauria pogut orientar el raonament, no cap a l'obsessiva recerca del model unívoc, sinó més aviat cap a una gamma de formes paral·leles, cadascuna de les quals era característica d'un determinat ambient, però relacionades per un comú denominador d'ordre funcional, religiós i ritual d'un costat o honorari de l'altre. Només més tard, un acostament que tindrà en compte dades de caràcter històric i religiós, contribuirà a orientar la qüestió cap a camins més motivats i menys dogmàtics. (...)

Martin Nilsson, cap als anys 30 del s.XX, fa una nova aportació".(...) El concepte restrictiu i vinculant de "origen" ha de ser substituït pel de "formació"; com a base per concretar una tipologia monumental: cal conèixer la seva funcionalitat, sigui en sentit restringit real i físic (denotatiu) o bé en sentit simbòlic (religiós o polític-ideològic), aspecte aquest d'ordre més aviat "connotatiu", que apareix íntimament lligat amb el mateix significat de l'arc honorari i que havia estat des de molt de temps enrere com a important per la gènesi de la tipologia.

Puchstein, havia observat la duplicitat de la funció dels arcs: la de passatge i la de element sustentant de les estàtues. D'altra banda, Nilsson, havia esbrinat les diverses funcions urbanístiques a les quals el monument estava adaptat.

Però sovint el mateix terme de funcionalitat venia aplicat en termes unilaterals: com a element sustentant d'estàtues²⁷; com a « pas » en el concepte que té en relació a la afirmació de Plini: **el novicius inventum constituti de l'arc, en relació a la reproducció entre arc i Porta Triumphalis, o el de tant sols de passatge.**

Piovanni Patroni, criticà la teoria de la doble funcionalitat defensada per Puchstein en un intent d'acreditar la seva pròpia tesi de la derivació de l'arc honorari aïllat de la porta úrbica itàlico-romana igualment motivada, no entesa en sentit unívoc, arribarà a

²⁶ DE MARIA, S. 1988, p. 31

sostenir que no existeix ni una sola manufactura que hagi estat concebuda per servir a dos usos al mateix temps i indiferentment. Viceversa, sembla propi que la polifuncionalitat, sigui la característica principal d'aquests monuments, la gènesi dels quals va colocada en un context històric que veu formar-se de diverses formes paral·lel·les, arquitectònicament resoltes de forma diversa, però de significat honorari. Aportacions de diversos orígens, han estat determinants en la formació del tipus, sigui en sentit concret, físic i monumental, sigui pel que respecta als aspectes simbòlics, religiosos o ideològics”.

La tesi oriental.

“Les tesis orientals agrupen aquells punts de vista que han intentat individualitzar el model de l'arc honorari amb un antecedent realitzat a Grècia i Orient, anterior o contemporàniament al més antic arc romà.

Graef, en article que inclou una llista d'arcs honoraris, reclamava l'atenció sobre un model constituït per *tertrapyla* de les ciutats de l'orient hel·lenístic. L'adquisició més evolucionada d'aquest model de l'arc honorari l'haurien desenvolupada les ciutats de la Galia meridional en la construcció dels quals –datats per Graef a meitat del s.I a.C.–, haurien intervingut o haurien estat realitzats sota la influència d'arquitectes massaliotes. L'article de Puchstein, centrat en la doble funcionalitat de l'arc – passatge i element de sustentació – indicava una sèrie de precedents grecs – monuments votius i honoraris d'Olimpia, porta amb trofeu de l'àgora d'Atenes–, considerades com a fonts d'inspiració per la nova forma realitzada a Roma.”²⁸

“M.P. Nilsson, proposà inicialment un model hel·lenístic pel monument romà, basant-se en les columnes dobles votives i honoràries testimoniades a Delfos i a Delos, però mes endavant aclarirà que l'arc romà hauria participat del mateix clima que havien vist sorgir els monuments de Delfos i Delos constituïnt el contraaltar occidental d'aquests instruments honoraris i votius hel·lenístics. En conclusió, els considera un tipus de forma paral·lela derivant de la tradició hel·lenística pel que fa a les solucions arquitectòniques però substancialment anàlogues en les funcions essencials.”²⁹

“Giussepe Spano, havia considerat els propileus de les ciutats hel·lenístiques el model exclusiu de l'arc honorari romà, proposant també gràficament una sèrie d'etapes succesives que portaven de l'estructura oberta del propileu grec a la tancada lateralment per l'arc romà. En qualsevol cas, tot i la ingenuïtat que això demostra, va

²⁷ DE MARIA, S. 1988, p. 32

²⁸ DE MARIA, S. 1988, p. 33.

²⁹ DE MARIA, S. 1988, p. 34

tenir el mèrit de posar l'atenció en dos punts importants: en primer lloc sobre la funció urbanística com aspecte rellevant, entès com a pura expressió arquitectònica, també a la gènesi de l'arc romà; en segon lloc, sobre el rol desenvolupat en el sentit de l'herència de l'estructura arquitectònica d'alguns tipus de propileus de l'edat hel·lenística.(...)

La tesi romano-itàlica.

“L'altra opció de la discussió, va ser la d'argumentar l'origen exclusivament a l'àmbit romà, o itàlic-roma de les arrels formals i conceptuals de l'arc honorari aïllat.”(...)

“J. Guadet, el 1877 escriu un article pel “Dictionaire de Daremberg i Saglio” : l'origen dels arcs estables d'obra, s'ha de buscar en construccions provisionals de fusta erigides amb motiu d'antics triomfs, però Ch. Hülsen posava en dubte la existència d'aquest arcs provisionals atès que no s'havien localitzat testimonis a les fonts antigues.

En qualsevol cas, la relació amb el triomf i el llegat del monument, la Porta Triumphalis, serà sostinguda per molt temps, tot i les crítiques de CH. Hülsen.

La Porta Triumphalis sovint interpretada com a monument amb arc aïllat al Camp de Mart va ser sostinguda com l'autèntic model dels primers arcs.”(...)

“Els més nombrosos defensors de la tesi romana es refermaven principalment per la relació amb la porta úrbica de tradició etrusco-itàlica.”³⁰ (...)

“El més gran defensor d'aquesta tesi, decidit a destruir la “tesi oriental” va ser Giovanni Patroni, que va intentar demostrar la derivació del tipus exclusivament de la porta úrbica etrusco-italica, de tota manera de l'ús itàlic de l'accés arquàt.”(...)

“Un altre grup d'estudiosos, van buscar l'origen en el Ianus. A. L. Frothingham, posà l'atenció sobre el significat de molts arcs particularment de les colònies i referia l'ús al prototip dels iani primitius als quals assimilava en el significat de la mateixa Porta Triumphalis.”(...) “Sarasin, intentà demostrar la derivació de l'arc aïllat del Ianus Geminus documentat a la més alta antiguitat al Fòrum Romà.”(...)

“Per la seva part G. De Sanctis, també afirmà que l'autèntic precedent dels arcs honoraris hauria estat els iani com a « portal, més o menys aïllat dels edificis veïns, que donaven pas solemne a places o recintes sagrats.»³¹

³⁰ DE MARIA, S. 1988, p. 35

³¹ DE MARIA, S. 1988, p. 36

“També L. A. Holland, defensà la tradició de l'antiquíssim iugum de Giano, déu “introductor” per excel·lència, divinitat de cada inici i de cada passatge, relacionats clarament amb nombrosos arcs romans vinculats a ponts i cursos d'aigua.”(...)

“G. A. Mansuelli, es centrà sobre la certesa de l'origen de la forma arquitectònica i l'acostament cap a la tradició etrusco-itàlica de construccions aparentment aïllades, amb la doble funció de passatge i d'element sustentador, basant-se en exemples de monuments figurats tardo etruscs amb arc, aïllats, els quals eren atravesats per la comitiva fúnebre (...) En relació del rictus de la sacralitat del passatge, evident en les investigacions de la gènesi de l'arc aïllat en el context de la cultura romano-itàlica, és quelcom demostrat. Les observacions de G. Ch. Picard sobre la costum de penjar a la porta”³² “els espolis de guerra per part del guerrer i el simbolisme d'aquest fet en èpoques diverses, han contribuït a confirmar i enriquir el coneixement sobre aquest tema.”³³

El context històric. Herència i formes paral·leles

“Els fornix més antics republicans són acreditats a través de notícies aïllades de les fonts escrites.

Els inicis del s.II a.C. coincideixen amb una fase en la qual el procés d'hel·lenització de la cultura, de la praxis política i dels models ideològics, passa per un moment decisiu. Els elements de l'antiga tradició local i els portats per les noves cultures amb les quals Roma entra definitivament en contacte, experimenten una profunda integració entre els elements de l'antiga tradició local i els portats per la nova cultura amb la que Roma entra definitivament i íntimament en contacte, en la decisió de convertir-se en una potència a l'escenari dels estats mediterranis i altres.”³⁴

“La intensificació de la progressiva monumentalització de l'ús de l'estàtua honorària en sistematitzar-se el procés d'abstracció dels continguts característics de l'esfera política paral·lament a l'esfera religiosa, clarament reflectits a la documentació numismàtica, demostren que una cerimònia d'antiquíssim origen com és la del triomf, tendeix a acostar-se a una concepció hel·lenística de la figura del cap militar i són fenòmens que tendeixen a anar de la lluita política del cap carismàtic al nou punt de vista de la vida pública de l'estat romà.

³² DE MARIA, S. 1988, p. 37

³³ DE MARIA, S. 1988, p. 38

³⁴ DE MARIA, S. 1988, p. 38

La ciutat tendirà a transformar-se en un ambient que no tenia referències a les capitals hel·lenístiques a un nou escenari que les assumeix i a les que vol assemblar-se.

En aquest context l'aparició del fornix, amb més dimensions, serà la conseqüència del trenat entre l'herència antiga i la de més recent adquisició.

La relació que quasi tots els fornix tenen amb importants àrees sacres, dóna validesa a la interpretació de que es tracta d'una forma paral·lela d'anàleg prestigi monumental a la que es donava a la Grècia hel·lenística: columnes dobles, probablement amb estàtues icòniques al cap de munt com al santuari de Delfos a la segona meitat de s.III a.C. i a Delos al final del s.II a.C. amb funció dedicatòria d'un costat i honorària de l'altra".³⁵

"Des del punt de vista formal, el fet autènticament nou, sembla que és l'aïllament de l'estructura amb volta encaixada en un element auto-portant de formes rectilínies."(...)

"Des del punt de vista de l'estructura, les portes úrbiques etrusco-itàliques són les que guarden més relació amb la gènesis del fornix aïllat,"(...) però també cal valorar altres aspectes rellevants: "l'antic caràcter sagrat de la porta com a límit entre dos espais diferents, tant sobre l'aspecte jurídic com el religiós,³⁶ amb la presència freqüent d'algun element escultòric dedicat al culte de diverses divinitats; d'altra banda, la relació amb la Porta Triumphalis de Roma que permet establir des del moment en el que la construcció dels arcs comença a tenir una relació directa amb les victòries militars i amb les celebracions d'un triomf.

Quina era la forma, el significat i la localització de la Porta Triumphalis, és un tema encara per resoldre, però les darreres investigacions porten a creure que, si més no en el seu origen, era una de les portes de la cinta murària més antiga de la ciutat"³⁷(...)

"I s'haurà de rebutjar la tesi que la interpretava com un monument aïllat al camp de Mart. (...) Per a molts estudiosos, els que més, el significat de la cerimònia del pas del triomfador a través de la porta Triumphalis, l'interpreten com a autèntic rictus amb valor catàrtic; d'altres com una acció més aviat relacionada a la pràctica grega del eiselasis a l'ingrés del vencedor, en aquest cas de les competicions atlètiques a través d'una bretxa oberta en els murs de la ciutat tancada immediatament per conservar intacte a l'interior del perímetre urbà, el mana del vencedor, la força i la superioritat sobre els seus rivals demostrada en el curs de la competició. De la mateixa manera, la Porta Triumphalis es tornava a tancar després de passar el seguici triomfal."³⁸

³⁵ DE MARIA, S. 1988, p. 39

³⁶ DE MARIA, S. 1988, p. 40

³⁷ DE MARIA, S. 1988, p. 41

³⁸ DE MARIA, S. 1988, p. 42

“La terminologia, fornix, arcus, iani, apareix variant intermitentment; el terme iani, no s’ha d’entendre necessàriament com a estructures quadrifrons. Segons Ciceró aquest terme indicava genèricament transitiones previae; més tard, un mateix monument de la Baetica, en edat augustea, era identificat en les inscripcions que el mencionen, ara com a ianus, ara com a arcus, mentre que l’arc de Germànicus del Circ Flamini, decretat el 19 d.C. és identificat per Tacit com a arcus i al decret senatorial que n’establia la construcció com a ianus. El material epigràfic i les fonts històriques i literàries no donen un significat unívoc pels termes fornix i arcus i habitualment són utilitzats només en l’accepció purament estructural en relació als ponts o aqüeductes o en el sentit d’una obertura en un mur continuu. Pel que fa a la construcció³⁹ aïllada amb estructura arquivoltada i caràcter dedicatori i honorari, el terme fornix s’utilitzà només en època republicana, mentre que la d’arcus es fa d’ús habitual amb l’època augustea.”(...)

“En l’aspecte dels nexes urbanístics – no els formals – una referència evident és el propylon d’edat helenística. Tot fa pensar, que alguns dels primers fornix d’edat republicana haurien tingut també una funció d’accés a una àrea sacra, que constituïria una mena de paral·lel romà als propileus dels santuaris erigits a les ciutats dels estat hel·lenístics.”(...)

“Tots els arguments considerats fins aquí, porten a confirmar aquesta, com una gènesi bastant raonable de l’arc honorari, en les seves primeres expressions a l’època republicana.”⁴⁰ (...)

“Anteriorment, els honors llegats al triomf entesos en sentit militar com a praxis cerimonial, són més aviat confiats a l’ús antic de l’estàtua honorària. Sobre el pla formal, les referències possibles orienten cap a l’estructura arquivoltada de la porta cap a les altres construccions connexes al passatge, també en l’accepció ritual d’aquest últim, sobre el qual precisament l’aspecte connotatiu de l’honor i del valor dedicatori i votiu, el fornix es presenta com una de les diverses formes paral·leles llargament difoses a l’època mitja i tardo-hel·lenística.

Resumint, és tracta d’un fenomen de l’alineació de la mentalitat romana amb les cultures de l’hel·lenisme madur les quals sempre més s’emmirallaran en el nou rol que Roma va assumint en aquell període.”

caracter dels fornix republicans

³⁹ DE MARIA, S. 1988, p. 43

⁴⁰ DE MARIA, S. 1988, p. 44

La única font que fa referència breument als fornix aixecats a Roma a l'inici del s.II a.C. és Livi, i només respecte als conjunts estatuaris. Cap informació indica les formes ni el significat del monument. D'altra banda, a les representacions monetals, com a màxim es poden deduir les estàtues situades sobre l'àtic, però pràcticament res més en relació a l'estructura arquitectònica portant. En conseqüència, l'aspecte general és pràcticament desconegut: només es pot imaginar com una estructura arquivoltada oberta en un cos de formes rectilínies. A la part superior, s'hi hauria de trobar una base-àtic per les estàtues."(...)

«En conseqüència, és de suposar que els fornix republicans haurien estat molt simples, privats de l'ordre arquitectònic d'enquadrament, que per lògica evolucionista anirien cap a un constant enriquiment de formes de les més simples cap a les més complexes. »⁴¹

"Aquest desenvolupament, es pot observar en a la tomba dels Escipions, en unes parts arquitectòniques de la façana aplicades i documentades una cinquentena d'anys després dels primers fornix a la segona fase de la tomba; cap a finals del segle II .a.C. el santuari de Palestrina mostra una aplicació orgànica de l'arc enquadrat en semi-columnes que arribarà després a la completa maduració a l'època silliana al santuari d'Ercole a Tívoli al Tabularium de Roma."(...) "Tot i així, no es pot excloure l'existència d'ordres aplicats a l'època republicana."⁴² (...)

Un cas especial, és el fornix d'Aquino del 40 ca. a.C., últim exemple identificat abans de l'època augustea, que presenta un ordre aplicat resolt en termes insòlits, que, per aquesta raó, es pot qualificar com un autèntic hapax legomenon, columnes aparellades als angles amb capitells corintis, i columnetes amb capitell jònic sota de l'arquivolta. La singularitat pel cas d'Aquino podria ser una avançada de la llarga fase d'experimentació en el aïllament i enquadrament de l'estructura amb volta que no es sistematitzarà plenament fins l'època augustea."⁴³

Els fornix republicans i el context urba.

"Dues referències de llenguatge oficial semblen aclarir quina era l'elecció del lloc pels fornix republicans. Una, considera el lloc indicat pels decurions de la colònia de Pisa per la construcció d'un arc en honor de Gaio Cesare celeberrimo coloniae nostrae loco.; el segon és una observació de Plini per la posició de l'estàtua de Cn. Octavi a

⁴¹ DE MARIA, S. 1988, p. 45

⁴² DE MARIA, S. 1988, p. 46

⁴³ DE MARIA, S. 1988, p. 47

erigir per voluntat del Senat de Roma sobre les Tribunes del Fòrum: *quam oculatissimo loco*.

Efectivament en relació a l'àrea sacra, el prestigi del lloc és un criteri decisiu en la tria de l'emplaçament, i sembla un element decisiu des dels orígens de la història de l'arc honorari romà.

L'adaptabilitat al context urbanístic dels fornix del S. II a.C. és una de les característiques amb una funció d'accés i separació (àrees sacres, forums, circs) a les diferents àrees funcionals i jurídiques.”⁴⁴

“D’una banda, els fornix republicans, denoten la tradició dels ianì del Fòrum Romà situats normalment en el lloc de convergència dels carrers que conduïen al fòrum, i d’altra, a la tradició dels propileus en els santuaris hel·lenístics; és a dir, a la gènesi més antiga dels monuments amb arc hi ha una funció urbanística decisiva en l’elecció del seu emplaçament. Aquest fenomen, coincideix amb el moment en que Roma es monumentalitza progressivament seguint patrons hel·lenístics⁴⁵ “L’ubicació dels fornix republicans en relació als condicionants urbanístics segueix uns patrons comuns. L’elecció d’un lloc de prestigi i el seu valor com a element d’accés i limit al mateix temps, és un tret característic i el mateix es pot dir per contextos interns en que no estan aïllats.(...) A banda dels arcs considerats anteriorment, cal mencionar un grup d’arcs sub-urbans aïllats de finals del període republicà, ubicats en un enquadrament completament diferent: un passatge urbà que sofreix una progressiva metamòrfosi i passa prevalentment a passatge natural en un concepte que ve de la antiquíssima tradició d’un passatge lligat a un curs d’aigua i al pont. És un element que sembla entrar, tot i que més aviat tard, a la gènesi de formació d’aquests elements.”

És el cas de l’arc d’Aquino, (ja anomenat anteriorment) un dels últims fornix de tradició republicana i el més antic suficientment conservat que inaugura aquesta sèrie d’arcs sub-urbans dels quals n’hi haurà després un seguit en edat imperial, però que tenen les arrels en l’últim període republicà.⁴⁶

De fornix a arcus

“A l’edat d’August, pel que fa als fornix dedicatoris i honoraris, es produeix una fractura respecte de l’època republicana.(...)Una senyal de novetat pot ser el canvi de la terminologia que es produeix a l’època d’August: els monuments amb arc de valor honorari, deixen d’anomenar-se fornix per *passar a la denominació d’arcus*. La

⁴⁴ DE MARIA, S. 1988, p. 51

⁴⁵ DE MARIA, S. 1988, p. 52

⁴⁶ DE MARIA, S. 1988, p. 53

primera nota epigràfica d'aquesta mutació en la terminologia és la del decret dels decurions de la colònia de Pisa relatiu a la construcció de l'arc de Gaio Cesar el 4 d.C. Amb anterioritat el terme ja s'havia utilitzat, però només en sentit estructural, de la mateixa manera que també s'utilitzava el de fornix, però en aquest moment, s'utilitza la paraula arcus per identificar un monument honorari. La mateixa terminologia amb el mateix valor conceptual és utilitzada per Plini quan parla d'un novicius inventum referint-se als arcs.⁴⁷

2.2 L'ARC COM A ELEMENT DE DIFUSIÓ DE LA IDEOLOGIA AUGUSTEA

"August, havia assumit un nou rol oficial i programàtic, llargament difós i lligat a la ideologia imperial. La diferència entre fornix i arcus, és més justificable des del camp semàntic dels monuments i sobre la seva llarga difusió, que pel que fa als aspectes estrictament formals.(...) En el curs de dos segles d'història del fornix, per l'escassetat de documentació i de restes, és possible observar un procés d'experimentació que implica l'estructura i la forma dels monuments: solucions amb un o tres fornix, exemples d'aplicació d'un ordre de semi-columnes, diversitat en l'aparell estatuari, probablement l'aparició dels primers inseriments d'un programa iconogràfic de relleus (fornix Fabianus del 57 a.C) , ductilitat en relació al context urbà i aparició dels primers fornix sub-urbans (Aquino). Tot sembla indicar que és en els últims decennis del s.I a.C., quan August ho recollirà i donarà un nou curs a aquesta tradició, les experiències de caràcter formal i els èxits en relació al teixit urbà preexistent constituïen ja un patrimoni considerable.(...) Amb la primera edat imperial, assistim a la represa i una reinvençió d'una tradició més antiga, més significativa, però menys lligada a personatges implicats en el segle de confrontaments civils que van precedir aquell moment d'estabilitat eficaçment divulgats per August.

El novicius inventum, formà part de l'experimentació i de les tentatives de donar estabilitat també formal a les estructures arquitectòniques, sobretot enriquint-les amb un aparell figuratiu molt més complex que caracteritzaria les experiències figuratives oficials de la primera època imperial i de l'augustea en particular.(...)

August recupera el fornix republicà modificant-ne el significat en sintonia amb les noves exigències propagandístiques de la naixent ideologia de l'estat imperial.⁴⁸

Els arcs dedicats a personatges de rang imperial - l'emperador mateix, o altres membres de la família imperial – constitueixen un patrimoni de rellevant quantitat - i

⁴⁷ DE MARIA, S. 1988, p. 55

⁴⁸ DE MARIA, S. 1988, p. 56

una font per definir i documentar els temes i els mitjans de la propaganda política i ideològica de l'època augustea.(...) Durant els primers dos segles de l'imperi, els arcs assoleixen un rol de difusió propagandística de contingut polític i ideològic.(...) Decodificar la simbologia i agafar les diverses referències, serveix per comprendre les raons que han estat a l'origen d'una difusió tan àmplia de l'arc fins a fer-ne un dels monuments emblemàtics de la presència de Roma, del seu Estat i de la seva cultura, en un àmbit geogràfic tan extens que pel món antic assoleix dimensions ecumèniques. Les mateixes reflexions a una escala més reduïda local i privada es deuen segurament a la difusió dels monuments oficials, atès que, a la cultura romana, l'esfera privada tendeix a apropiar-se i a reproduir, dins dels límits del possible, les formes celebratives públiques i oficials.”⁴⁹

“La transmissió de tals conceptes en els arcs honoraris i dels monuments commemoratius en general, es fa a través de dos elements: d'un costat la paraula i de l'altre la imatge. Dos elements que resulten entre ells complementaris, integrant-se i interrelacionant-se mútuament, per constituir junts el més eficaç instrument d'adoctrinament de l'observador del missatge a qui va dirigit. L'instrument verbal està representat per les inscripcions, element de presència constant per la seva naturalesa de simple comprensió, generalment no massa rica de referències, moltes vegades fins i tot de contingut burocràtic. Per regla general la inscripció és única . Només en alguns casos, s'articula en més parts quan el monument assumeix una pluralitat de dedicatòries a personatges diversos a cadascun dels quals es reserva una mena de breu elogium, amb la integració d'un episodi figuratiu (l'estàtua honorària icònica).

Un altre element recurrent, són les estàtues que ja es trobaven als fornix republicans. Però fins la primera edat imperial, l'estàtua icònica també té ubicacions diverses; en el cas de monuments dedicats a més d'un personatge, als pilars s'hi obren nínxols que esdevenen llocs idònics per algunes de les estàtues del monument.”

“Molt aviat, al costat de les estàtues al voltant de l'arc apareixen relleus de contingut divers sobre el cos del mateix (paraments del fornix, frontals del pilars, sòcol, àtic, interior del passatge. Tampoc en el cas de l'aplicació de relleus a la estructura arquitectònica de l'arc, no s'ha documentat cap seqüència de solucions diverses que segueixin un fil cronològic de solucions simples cap a altres solucions més complexes. El grau de decoració, depén de la major o menor complexitat del significat del qual el monument és portador, molt més que de la sensibilitat cultural dels arquitectes. El significat dels relleus, es presenta amb una infinitat de matisos amb prevalença de *refiguracions de tonalitat pretesament simbòlica en els paraments dels fornix amb*

⁴⁹ DE MARIA, S. 1988, p. 87

altres amb contingut més narratiu i històric. És el cas dels panells amb relleu sobre els pilars, en els quals sovint el fet històric representat, o el fet al qual s'al·ludeix, és també símbol d'un concepte abstracte que el propi episodi refigurat ha de trametre entre una fina xarxa de correspondències, en les quals s'hi reconeix un programa polític sencer.”⁵⁰

« És significatiu que diverses referències iconogràfiques pròpies del repertori figuratiu dels arcs honoraris – en qualsevol cas les mateixes accions sovint de les mateixes i pròpies pràctiques cerimonials- en les quals compareix la figura de l'emperador com a protagonista, les retrovem en les iconografies monetàries coetànies. El procés d'abstracció dels conceptes polítics i de la seva pròpia expressió a través del símbol figuratiu es confirma aquí, i la funció propagandística d'aquests mitjans per imatges i els diversos matisos que amb aquest propòsit s'han volgut agafar, particularment en les refiguracions monetàries, és eloqüent. Els dos aspectes cal considerar-los com a fenomen paral·lel: exploten els monuments commemoratius d'un costat i fan una ampla difusió de les monedes per l'altre, per tal de fixar les imatges, expressar i difondre el concepte d'un programa d'ordre polític sencer.

Els aspectes més significatius de l'arc honorari, inscripcions i elements del programa figuratiu, es recolzen en una estructura arquitectònica i composen un conjunt unitari que cal examinar-lo com a tal. La localització del monument tindrà una importància particular: en el conjunt hi entra també la relació amb el context ambiental, sobre tot en el cas de que sigui ben caracteritzat funcionalment o des del punt de vista ideològic-polític. Un simple exemple pot aclarir l'observació: és evident que un arc extra-urbà, aïllat per aquest mateix fet i independentment del significat intrínsec, es presenta a l'observador de maneres diverses al que intueixen visualment i emotivament, amb l'ambient circumdant com seria el d'un arc urbà utilitzat, per exemple, com element d'accés al Fòrum de la ciutat o una àrea sacra. En conseqüència, en el quadre complex que composen els diversos elements significatius de l'arc, l'expressió de la paraula i de la imatge, s'haurà de tenir en compte també el que té en la seva relació espacial i de la integració més o menys estreta en les diverses realitats ambientals.”⁵¹ (

Octavi August

“És significatiu que els arcs honoraris de la segona meitat del s.I a.C. siguin tots dedicats a un sol personatge, si més no en un primer moment: Octavià, *deprés August, només més tard membre de la família imperial, comprén un lapse de temps que va des*

⁵⁰ DE MARIA, S. 1988, p. 88

de la derrota de Sext Pompeu a Nauloco (36 a.C.), els últims anys a.C., als primeríssims d.C.. En l'últim decenni o poc més del principat d'August, no s'ha documentat a Roma cap més arc honorari. Els monuments acompanyen el mutament institucional, els fan propis i difonen els conceptes de la naixent ideologia de l'imperi. En el moment en el qual l'estament polític i el patrimoni conceptual – la nova cultura política - és un fet adquirit, no es coneixen a Roma més dedicatòries a l'emperador i només seràn repeses en el curs del principat del successor d'August.

La inicial represa i després la multiplicació d'aquests monuments cal interpretar-la com un signe eloqüent dels temps: un retorn a les tradicions republicanes, encara vives en el testimoni concret dels antics fornix estranys al món grec-oriental; una reacció al filohelenisme dels imperatores del s.I a.C., els quals eren dirigits a la glorificació personal i a altres instruments celebratius més propers als monuments difosos per la monarquia helenística. En efecte, no hi ha cap arc honorari dedicat al nom d'un sol dels personatges que van dominar l'escena política de Roma en el curs de la primera meitat del s.I a.C.. Aquesta operació - lligada a la figura d'Octavi - va ser estimulada per la necessitat de publicitar de manera monumental els programes polítics del princeps i de la classe dirigent lligada amb ell, l'arc honorari entra definitivament i de manera estable a l'esfera pública sobre tot en el tràmit oficial de la dedicatòria senatorial.

La difusió, massiva, és realment impressionant: només la estàtua honorària, instrument celebratiu simple i d'antiga tradició també itàlico-romana, supera quantitativament l'arc. Pocs anys deprés del primer exemple protoaugusteu identificat a Roma, la difusió es desenvolupa a diversos centres d'Itàlia i s'extén encara en el període indicat anteriorment.”⁵²

“Els aspectes més directament comunicatius dels arcs (paraula i imatge) s'articulen d'una vegada a l'altra de forma diferent: les inscripcions, element habitual, en qualsevol cas assumeixen un rol de particular relleu (com a l'arc “partic” del Fòrum Romà, al qual estaven fixats els Fastos Consolars i Triomfals); l'aparell figuratiu es compona de grups estatuaris, habitualment sobre l'atic, i de relleus. Entre aquests últims, col·locats més freqüentment en els plafons de l'arcada i en el fris de l'entaulament, però en qualsevol cas també sobre els pilars, s'hi troben sobre tot figuracions de tipus explícitament simbòlic. Menys freqüent en aquest moment és el relleu de caràcter narratiu o històric, també en la seva particular funció de exemplum experimenta una virtus, una qualitat “moral” o un concepte polític a través de la

⁵¹ DE MARIA, S. 1988, p. 89

⁵² DE MARIA, S. 1988, p. 90

representació d'un acte considerat emblemàtic de la figura del princeps. La polisèmia quasi sempre caracteritza els elements de l'aparell figuratiu i així els aspectes polítics i ideològics.”(...)

La teologia de la victòria.

”El poder es legitima en la doble vessant religiosa i política com portat d'una superioritat individual que es manifesta a través de la victòria militar concedida per la divinitat al propi electe, victòria, doncs com a signe d'un “mana”, d'una força divina concedida al vencedor. Aquest concepte religiós i polític viu, si més no des de la monarquia macedònia fins el gradual desenvolupament en el curs de la tardo-edat republicana a Roma, tindrà una rellevant importància en la formació de la ideologia del principat.”⁵³

“És oportú, per tant, recordar com l'ideologia augustea ve avalada d'aquesta tradició antiga, explotant hàbilment l'efecte també en relació a esdeveniments històrics concrets. Això es veu clarament reflectit a una sèrie d'arcs honoraris: el primer, el decretat tot seguit a la victòria sobre Sext Pompeu a Nauloco; d'aquest monument no en sabem quasi bé res, tret de que va ser previst abans del retorn d'Octavi August a la patria, fins i tot hi ha dubtes sobre la seva construcció real.”(...)

“F. Coarelli, considera que l'arc de Naulocco és el que es representa sobre els denaris que habitualment són interpretats com reproducció de l'arc “azíac” del 29 a.C.”⁵⁴

Les monedes es refereixen més aviat als anys 29-27 a.C. encunyades en gran nombre a Roma o a Brindisi per pagar els veterans d'Actium. Sobre l'àtic de l'arc, apareix l'inscripció Imp. Cesar, que com a títol podria ja haver sortit el 38 o el 40 a.C. com iniciativa personal d'Octavi, - tot i que no esdevé oficial fins el 29 a.C.-, com a tal podia haver aparegut sobre de dedicatòria pública.”(...)

“De totes maneres, l'arc de Naulocco es significatiu perquè es tractaria de la primera dedicatòria pública d'un arc a Roma en relació a una victòria militar de gran importància històrica i política.”(...)

“Pocs anys després, es produeixen dos casos més en relació a victòries militars encara més determinants. El 30 a.C. el Senat estableix la construcció d'arcs per Octavi per la celebració de la batalla d'Actium: un al Fòrum romà i l'altre a Brindisi sobre el lloc d'embarcament de l'exèrcit. El segon és desconegut, però cal posar de relleu que és la primera dedicatòria d'un arc honorari per part del Senat de Romà fora de la capital, praxis que més tard serà repetida sovint. Aquest últim, és amb tota probabilitat el que figura en el denari citat anteriorment del 29-27 a.C. i documentat també

⁵³ DE MARIA, S. 1988, p. 91

arqueològicament. Les imatges de la moneda rendeixen la màxima evidència a la imponent **quàdriga triomfal sobre l'àtic**, element que domina tota la construcció, també sobre l'aspecte celebratiu. **És la primera vegada que és identificada aquesta solució per un grup estatuari sobre l'àtic dels arcs**, que després esdevindrà el motiu més⁵⁵ recurrent, quasi canònic, per moltíssims arcs d'aquest tipus. Cal segurament entendre-ho com una referència precisa al carro del triomfador en relació al triple triomf d'Octavi celebrat l'agost del 29 a.C. sobre Panonis, Dalmates i Lapodes, a Azio i sobre Egipte. És evident la intenció de representar l'imperador en l'acte de celebrar la cerimònia que més l'acosta a la divinitat de la qual dimana el propi carisma que assegura la victòria militar. En aquest sentit, l'aparell figuratiu de l'arc "aziac" és ja en la línia d'una celebració del *praesens divus*, tant característica de la poesia de la cort de l'edat augustea."(..)

"La inscripció de l'arc, és molt explícita: menciona el títol d'Octavi presentant-lo com el restitutor de l'estat republicà amb referència a la *res pública* conservada."⁵⁶

Arc Aziac

La implantació de l'arc aziac, conferit a August per la seva victòria naval de Actium, posa en pràctica una nova i significativa qualitat dels monuments honoraris. La novetat a l'Arc Aziac, era la seva explícita configuració com a monument per la celebració d'un triomf militar. A la part superior i centrada respecte de l'arcada s'hi va col·locar una quàdriga triomfal. Aquest arc, diferia significativament dels primers monuments amb arc d'època republicana com el *forix* Fabià del Fòrum. La victòria d'Octavi a la batalla d'Actium va ser celebrada per generals i almiralls de la flota a través de l'erecció de columnes honoràries, a més els vencedors van donar els elements que havien capturat a la flota adversària com rostra o escuts per decorar els edificis del Fòrum. La creació d'un monument amb arc com instrument explícit per la commemoració d'un triomf al Fòrum representa una innovació en quant va ser una implantació planificada amb l'objectiu de la celebració ideològica de la victòria.

Octavi amb aquesta acció reprèn la tradició practicada fins la República mitjana amb l'erecció de monuments honoraris al Fòrum, relacionats amb un succés militar personal, però l'arc Aziac, és el primer arc que entra a formar part de la cerimònia del triomf. Aquest monument honorari, erigit per decisió del senat, legitima oficialment la victòria d'Octavi en la guerra civil contra Marc Antoni i Cleopatra, que a partir d'aquest moment recordarà aquest fet a tothom.

⁵⁴ DE MARIA, S. 1988, p. 92

⁵⁵ DE MARIA, S. 1988, p. 93

⁵⁶ DE MARIA, S. 1988, p. 93-94

“Prop d’una dècada després de la celebració d’Actium, la temàtica de la “teologia de la victòria” d’August, convergeix a l’entorn d’un episodi presentat com a solució d’un problema secular: la restitució de les insignies militars perdudes per l’exèrcit romà contra els parts. El mateix August, recordarà orgullosament aquest episodi a la *Res gestae*.(...) A memòria i celebració d’aquest episodi, haurien sorgit arcs en diverses parts de l’imperi com ha quedat representat en diverses encunyacions monetàries.”⁵⁷

Arc Pàrtic.

Segons les fonts antigues, el 19 a.C. el Senat va fer va erigir un altre arc en lloc imprecís després de la recuperació de les insígnies que Crasus havia perdut a la batalla de Carre contra els Parts el 53 a.C. i que s’anomenà arc pàrtic.

Aquest altre arc, sempre segons les interpretacions de les fonts numismàtiques, se sap que era de tres obertures i era decorat amb estàtues i inscripcions. Al capdemunt de l’obertura central, que era arquejada, hi havia col·locada una quàdriga imperial.

En aquest cas era un motiu purament al·lusiú a la virtut del princeps, però mancat de la referència a un triomf. L’aspecte militar era completat per les dues estàtues que estaven sobre les dues obertures laterals, que eren passos arquitravats i amb frontons triangulars, hi havia a cadascun d’ells una figura representant parts sotmesos; un d’ells representava un arquer i l’altre estava en acció de restituir les insígnies perdudes trenta-quatre anys abans.

L’esperit general del monument tendeix a referir-se a la virtut també bèl·lica del princeps en relació al que probablement va ser solament un succès exclusivament diplomàtic – la restitució de les insignies caigudes anys enrea en mans dels parts -. ⁵⁸

En els passatges laterals es trobaven incisos els fastos consolars, i sobre els pilars que sostenien l’arquitrav hi havia els fastos triomfals. Tot el conjunt, era un senyal d’August en voler-se erigir com a restaurador de la república, tot i que en realitat estava canviant l’estructura de l’estat.

“Amb un orientació que s’anticipa a la celebració dels ludj saeculares, inaugurats poc després, en els quals pax s’unirà a victòria, l’arc pàrtic esdevé el símbol de la conclusió d’una època i l’inici d’una de nova edat presidida per la pau”⁵⁹.

“L’any 9-8 a.C s’aixeca a Susa un arc per celebrar l’acord d’un acte diplomàtic, la submissió voluntària a l’estat romà de catorze ciutats alpines reunides en la prefectura confiada a Cottius, l’antic rei. En aquest cas no es pot parlar directament de la teologia de la victòria. En l’aparell figuratiu del fris, domina més aviat un to

⁵⁷ DE MARIA, S. 1988, p. 96

⁵⁸ DE MARIA, S. 1988, p. 98

administratiu representant actes cerimonials , jurídics i religiosos que van sancionar la conclusió de l'acord. Amb la refiguració de diverses *suovetaurilia* al·ludint a la dimensió també religiosa del pacte, posat sota tutela divina.”⁶⁰

“L'arc de Susa, es limita a anomenar el princeps com a destinatari del monument commemoratiu i el dedicant del mateix com a *praefectus* de les *ceivitates*”(…)

L'evergetisme del princeps

“Poc després dels arcs de Roma i de Brindisi consagrats a la celebració de la victòria d'Actium, altres dos monuments simultànies van ser dedicats a August per part del Senat, però amb un objectiu totalment diferent; un prop de Roma, al Pont Milvi, i un altre a Rímini, que corresponen respectivament a l'inici i al final de la via Flaminia, és a dir, els dos arcs commemoraven un acte d'evergetisme d'August: l'obra de restauració de la principal via d'Itàlia. El mateix August recordarà a la *Res gestae* haver refet *viam Flaminiam ab urbe Arminium*, i Suetoni dóna testimoni de la intervenció personal del princeps en la restauració de la via”⁶¹.

pietas

“L'any 27 a.C., el Senat dedica a August, a la Curia, tocant a l'ara de la Victòria, el *clupeus aureus*, a propòsit del qual August afirmarà: *quem mihi senatum populumque Romanum dare virtutis clementiaeque et iustitiae et pietatis causa testatum est per eius clupeae inscriptionem*. És un explícit i oficial reconeixement de la qualitat política i moral sobre la qual legitima, al igual que l'*auctoritas* i altres conceptes claus de l'ideologia augustea, la nova forma del poder individual.”⁶²

⁵⁹ DE MARIA, S. 1988, p. 99

⁶⁰ DE MARIA, S. 1988, p. 100

⁶¹ DE MARIA, S. 1988, p. 101

⁶² DE MARIA, S. 1988, p. 103

IV. ELS ARCS AUGUSTEUS D'UNA SOLA OBERTURA OBJECTE DE L'ESTUDI.

1 ARC D'AUGUST D'AOSTA

L' *Arco d'Augusto di Aosta* és un arc honorífic romà d'una sola obertura construït a l'època augustea i situat al davant de la *Porta Praetoria* de la ciutat romana d'*Augusta Praetoria Salassorum* (Galia Cisalpina), tocant al riu Dora Baltea.

1.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

1.1.1. Tipologia arquitectònica

L'edifici és de planta rectangular. L'arc disposa d'una sola obertura, té una alçada 11,40m. a la part superior de l'intradós de la volta i actualment una mesura aproximada 14,80 m. a la part superior de la cornisa. L'amplada de pas a la base pel que fa a l'antiga via romana és el voltant dels 8,30 m.. (28 peus romans) ⁶³ . Se sustenta mitjançant dos grans pilars rectangulars de 4,40 x 6,60 m.

Recolza sobre dos pòdis amb sòcol.

Els sòcols sobresurten considerablement de la base del podi.

Els podis envolten de manera contínua les quatre cares de cadascun dels pilars que sostenen l'arc. A la part baixa del podi es conforma un plint, sobre el que es recolza una motllura semi-cilíndrica (tor) que enllaça, mitjançant un filet, amb el cavet que dóna pas al parament vertical (dau) del podi.

La línia de divisió que separa els dos podis del cos central, està marcada per una motllura correguda que està composta (de baix cap a dalt) d'un cavet amb una petita motllura semi-cilíndrica que dona pas a una gola o cimaci de considerable volada; la part més elevada de la motllura s'acaba en una petita gola a la que se sobreposa una motllura rectangular llisa, on el pla vertical exterior d'aquesta marca el punt que sobresurt més del conjunt. Damunt d'aquesta motllura, reculada, se n'hi recolza una altra de perfil rectangular sobre la que s'assenten les bases de les columnes del cos central superior.

El cos central, està presidit per l'arc destacat per una arquivolta motllurada que neix de les impostes; l'arquivolta té tres nivells de motlluratge: el primer és un simple canvi de pla que sobresurt respecte de l'aresta que enllaça amb l'intradós de la volta i ocupa el

primer $\frac{1}{4}$ de l'amplada; el segon tram, també d'una amplada aproximada a $\frac{1}{4}$ part, dóna pas a una gola amb un filet; la meitat següent és la més el·laborada i està composada d'una part plana, un cavet, un filet, un rosari de formes ametllades i una gola rematada, sembla, per una cenefa d'oves i dards. L'arquivolta, en la part superior de l'extradós, a través d'aquesta última motllura, és tangent al pla inferior de l'arquitrau. Pel que fa a l'entrega amb la imposta, l'arquivolta queda reduïda a la meitat, atès que la columna que emmarca l'obertura del cos central envaeix la meitat exterior amb motllura inclosa i en conseqüència, l'entrega tangent es produeix per la part exterior de segona de les motlures descrites anteriorment.

Emmarquen l'arc dues semi-columnes i dues de $\frac{3}{4}$ a l'angle en cadascun dels extrems de les façanes principals de l'edifici. Aquestes columnes, amb bases àtiques sobre plint, fust llis i capitells corintis, recolzen sobre la motllura rectangular correguda que reposa sobre la part superior del podi.

A cadascuna de les façanes laterals es veuen tres columnes: les de $\frac{3}{4}$ de les cantonades i una intermitja a distància equidistant de les anteriors.

L'entaulament descansa sobre el cos de planta rectangular que formen els pilars i la volta, però la seva forma no és de traç rectangular, atès que es retranqueja en els quatre intercolumnis que hi ha entre les semi-columnes que flanquegen l'obertura i les de $\frac{3}{4}$ situades a les cantonades;

L'arquitrau és llis i s'acaba amb un cavet i un filet; al cavet se li sobreposen les 6 llàgrimes que pengen dels triglifs amb que està decorat el fris. En planta ressegueix el perímetre retranquejat tal com s'ha descrit anteriorment.

El fris, està decorat amb triglifs separats de forma equidistant segons la tramada. No són tots iguals: n'hi ha de tres, de quatre i de cinc barres depenent de la relació amb les columnes; els del cos central són de tres barres, a l'intercolumni entre la columna que emmarca el pas i la de la cantonada n'hi ha un de tres i un de quatre i el que està sobre la columna exterior és de cinc. És de destacar que el triglif que està per damunt de la columna que flanqueja l'obertura no està situat de forma simètrica sobre l'eix d'aquesta per tal d'evitar que el triglif quedi separat de la cantonada i no es perdi el ritme de l'espai de separació entre triglifs. En el cas del que està sobre de la columna de la cantonada aquest té més barres (cinc) i així ocupa tot el front de fris que es veu al pla més exterior. A les façanes laterals, els triglifs estan repartits de forma equidistant i són tots de tres barres. Al les columnes dels extrems els succeeix el mateix que a les de les columnes que flanquegen l'obertura, és a dir que els triglifs no

estan situats sobre l'eix de la columna, sinó que estan desplaçats cap a l'extrem del fris. Les metopes són llises sense cap tipus de decoració. Dins de l'espai de l'arquitrau i damunt de triglifs i metopes corre per tot el perímetre una motllura de secció rectangular.

La cornisa

La cornisa és de considerables dimensions i agafa molta volada. La primera motllura en sentit ascendent conté un filet i una gola inversa que dóna pas a un pla horitzontal que separa el motlluratge del cimaci del pla del fris. Aquest pla, que ressegueix el perímetre del fris en forma de sanefa, és decorat. A les parts originals que s'han conservat, es poden observar seqüències de dotze botons de dos en dos (sis de llargària) separades per figures romboidals o quadrades (segons l'espai) que en el seu centre contenen una flor de sis pètals amb botó central i tocant a la part exterior del dos vèrtex extrems (segons el sentit de la sanefa) unes flors de quatre pètals; als canvis de direcció s'hi reproduïxen fulles d'acant que neixen de del vèrtex interior. A continuació de la sanefa horitzontal, es produeix un filet vertical que acaba amb un cavet, una gola inversa i finalment un goteró.

1.1.2. tipus de materials i tècniques de construcció

.

La tècnica constructiva utilitzada és la de l'opus quadratum que es recolza probablement sobre una base de fonamentació.

Pel que fa al tipus d'aparell utilitzat, és del tipus isòdom a tot l'edifici

No es detecten encoixinats en cap parament.

El sòcol, esta format per dues filades de carreus molt degradats. La següent filada en sentit ascendent és la que constitueix les motllures del peu del podi; a continuació tres filades de carreus formen la part llisa del podi i seguidament es disposa la filada que forma la cornisa del podi amb el plint corregut.

El cos central, el constitueixen quinze filades de carreus totes de la mateixa alçada, que integren les bases, els tambors i els capitells de les columnes. Les filades s'ajusten a la morfologia de les columnes, de tal manera que l'alçada de la base àtica amb el seu plint coincideix amb l'alçada de la primera filada i la suma de l'alçada de les dues últimes coincideix amb l'alçada del capitell des de l'astràgal fins l'àbac. La resta de cos central es reparteix en les dotze filades restants que són totes d'igual alçada i coincideixen amb la del fust de la columna (des de la part superior del basament fins l'astràgal del capitell)..

L'estructura de sustentació de la part edifici situada a partir de l'arquitrau, és una volta cilíndrica o de mig punt que, en els dos extrems, es presenta com a arquivolta, tot i que en realitat les peces formen part de la pròpia volta de mig punt. És constituïda per 31 filades de carreus, té forma de semi-cilindre i recolza sobre les impostes corregudes situades a la base de l'intradós de la volta.

A les façanes principals, l'arquivolta presenta igualment 31 elements que segons la seva disposició desenvolupen una funció diferenciada en el context de l'estructura de suport i es distribueixen en: una clau, 26 dovelles i 2 salmers; és extradossada, és a dir que el perfil de l'extradós és paral·lel a l'intradós. La part superior de la clau, es troba en contacte directe amb el bloc de l'arquitrau que se li superposa; els salmers que es troben a banda i banda, amb les tres dovelles següents tenen la meitat d'amplada que la resta, a causa de que el fust de les columnes que emmarquen l'arc envaeixen l'espai de l'arquivolta.

L'edifici va ser construït amb materials petris locals i és constituït d'un nucli d'opus caementicium revestit en opus quadratum de pudinga .

1.1.3 ordre i estil arquitectònics

Presenta una combinació d'estil dòric i corinti. Té un total de 10 columnes⁶⁴ que es distribueixen de la següent manera: 8 (4+4) decoren cadascuna de les façanes principals, una a cada costat de la obertura ($\frac{1}{2}$ columnes), i una a cada extrem de la façana, aquestes últimes de $\frac{3}{4}$. A cadascuna de les façanes laterals, hi ha a més una $\frac{1}{2}$ columna central equidistant a les cantoneres. Totes tenen bases àtiques i estan coronades per capitells corintis, però que sostenen un entaulament d'ordre dòric amb triglifs, règules, gotes i metopes sense més decoració.

L'entaulament no és continuu. A la part central de l'edifici, es recolza sobre les dues semi columnes que flanquegen l'obertura, amb el que aquest sobresurt del pla de façana. Als dos intercolumnis de la façana entre la semi-columna que flanqueja l'obertura i la de $\frac{3}{4}$ que marca la cantonada, l'entaulament recupera el pla de façana. Novament torna a recolzar-se sobre la columna de $\frac{3}{4}$ de cantonada per anar, recorrent la façana lateral, a buscar la columna de $\frac{3}{4}$ de la façana principal oposada, recolzant-se, d'aquesta manera, en les tres columnes de la façana lateral (les de $\frac{3}{4}$ de les cantonades i la semi-columna central de la façana lateral) i en una línia contínua que enllaça les façanes principals a través de la façana lateral. Aquesta disposició provoca que el cimaci de la cornisa trenqui la linealitat a ambdues façanes principals, però per altra banda prenen rellevança les dues façanes laterals .

Les impostes de la part interior del pas que es produeix entre les dues façanes principals, que simulen recolzar la volta de canó, se sostenen sobre tres pilastres a cada costat, que neixen de la cornisa superior del podi i són coronades per capitells corintis.

Les façanes principals, entre les columnes corinties, presenten nínxols rectangulars a mitja alçada que haurien contingut relleus o figures representant trofeus o fets commemoratius relatius a les victòries sobre els Salassis.

1.1.4 estudi geomètric compositiu (metrològic)

No hem pogut localitzar cap estudi metrològic del monument

1.1.5 La decoració complementària

L'arc d'Aosta no disposa de decoració complementària més enllà de la pròpia dels ordres arquitectònics aplicats a les columnes i a l'entaulament.

1.1.6 Decoració figurada característiques físiques

L'arc d'Aosta no disposa de decoració figurada més enllà de la pròpia dels ordres arquitectònics aplicats.

1.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

Cap a l'any 1900, es van recuperar algunes lletres de metall daurat de 28 cm. d'alçada, avui conservades al Museu Arqueològic Regional d'Aosta, que suposadament correspondrien a la inscripció de l'àtic⁶⁵.

L'entaulament original que es conserva no disposa de cap tipus d'inscripció, pel que aquestes es centrarien a l'àtic.

1.1.8 relació de l'arc amb l'entorn

Se situa al costat oriental de la ciutat d'Aosta, prop del curs del Buthier, alineat sobre l'eix entre el pont romà i la Porta Praetoria que constituïa l'accés a la ciutat emmurallada

1.2 LA INSCRIPCIÓ

⁶⁴ <http://www.courmanyemontblanc.com/ArcoAugusto.htm>

⁶⁵ CANIGGIA NICOLOTTI M. e POGGIANTI L., p. 72

L'arc d'Aosta no ha conservat cap tipus d'inscripció. Cap a l'any 1900, es van recuperar algunes lletres de metall que no permeten fer cap hipòtesi del contingut de la inscripció.

1.2.1 Contingut de la inscripció

L'arc d'Aosta no ha conservat cap tipus d'inscripció. Cap a l'any 1900, es van recuperar algunes lletres de metall que no permeten fer cap hipòtesis del contingut de la inscripció.

1.2.2 Promotor/Dedicant i destinatari / destinataris

La manca d'inscripció no permet conèixer amb ni els promotors ni els dedicants.

1.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

No es coneix el programa iconogràfic que podia haver tingut l'arc, fossin alts o baixos relleus o escultures sobreposades als ninxols a l'àtic o sobre aquest últim.

1.4 FINALITAT- FUNCIÓ DE L'ARC

L'arc tenia com a objectiu, a més de ser un imponent símbol commemoratiu de la victòria de l'exèrcit romà sobre la població autòctona, també era una porta del lliure pas a través dels Alps cap a la Galia i on la població originària havia estat dominada⁶⁶.

Es desprén que l'arc era el símbol de l'imperi personificat en la figura de l'Emperador que havia arribat per substituir l'anterior sistema social i al qual a partir d'aquell moment la població local s'hauria de sotmetre a canvi de la pau i l'ordre que garantia la nova autoritat.

D'altra banda, les dimensions i la qualitat tecnològica i artística d'aquesta construcció, posava de manifest la superioritat tecnològica i econòmica de la nova cultura sobrevinguda respecte de la de la població autòctona.

Per la seva banda, Pierre Gros al seu article "Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule narbonaise" ens diu el que segueix: *els arcs de Glanum i d'Orange, tenien una funció primera de solemnitzar el passatge de l'espai rural a l'espai urbà:*

⁶⁶ CANIGGIA NICLOTTI M. e POGGIANTI L., p. 65 nota 23 citant a Livi, CXXXV

comparables als de Drusus sobre la via Appia, de Portogallo sobre la via Flaminia, o el d'Aosta, **s'aixecaven sobre la línia mateixa del pomerium.**⁶⁷

1.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

Construït entre el 25 i el 23 a.C. (simultàniament a la construcció de la ciutat *Augusta Praetoria Salassorum*) erigit en en honor a August⁶⁸ per commemorar la victòria dels exèrcits romans del cònsol Aulo Terenzi Varró Murena⁶⁹ (Aulus Terentius Varro Murena) sobre les tribus locals dels Salassis que ocupaven la vall del riu Dora Baltea.

1.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

Cap a finals de s. XII, l'arc era propietat de la família "de Arcu" que vivia a l'entorn del monument i a la qual se li imputava haver enderrocat l'atic per utilitzar la pedra per la construcció d'una casa a les rodalies. En conseqüència el contingut de les inscripcions de l'àtic van desaparèixer a mitjans de l'època medieval.

El 1716 s'hi va construir un teulat d'"ardesia" (tipus de pissarra) a quatre vessants per evitar les filtracions d'aigua⁷⁰.

Dues lletres àuries de grans dimensions trobades el s.XX , durant excavacions arqueològiques a les proximitats de l'arc, fan suposar que corresponen a la inscripció que hauria contingut l'àtic⁷¹.

Les estàtues i trofeus que ornamentaven els nínxols i l'àtic van ser expol·liats durant les invasions bàrbares⁷².

Un gravat de Piranesi de la primera meitat del s. XVIII conté el següent text: *Veduta dell'Arco fabbricato in onore d'Augusto vicino alla Città d'Aosta in Piemonte anticamente Augusta Praetoria Salassorum. Il Frammento con l'Inscrizione apparteneva all'ordine Attico, e si trova nel muro de'Cappuccinni.*

1.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

Francesco Corni. Sota l'assessorament d'Emily Rini, ha divulgat una col·lecció de dibuixos, representatius de "l'Arco di Augusto" d'Aosta que proposen la restitució de l'àtic tal com podia haver estat en el seu origen.

⁶⁷ GROS P. 1987 p. 83

⁶⁸ CANIGGIA NICOLOTTI M. e POGGIANTI L., p. 70

⁶⁹ https://es.wikipedia.org/wiki/Aulo_Terencio_Varrón_Murena

⁷⁰ <http://www.courmanyemontblanc.com/ArcoAugusto.htm>

⁷¹ <http://www.lovevda.it/es/base-de-datos/8/monumentos-romanos/aosta/arco-de-augusto/728>

⁷² <http://www.courmanyemontblanc.com/ArcoAugusto.htm>

2. ARC DE BERÀ

L'Arc de Luci Licini Sura, anomenat històricament Arc de Berà, és un arc honorífic romà d'una sola obertura, de gran sobrietat, construït a l'època augustea situat a 13,5 milles romanes la ciutat de Tarraco, dins del *territorium* de la colònia i sobre el traçat de la Via Augusta.

2.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

2.1.1 tipologia arquitectònica

L'edifici és de planta rectangular. Recolza sobre dos podis amb sòcol; la línia de divisió que separa els podis del cos central, està marcada per una motllura correguda , que fa, a la vegada de plint de les lessenes superiors. El cos central, està presidit per l'arc destacat per una arquivolta motllurada que neix de les impostes i que, en la part superior quasi assoleix l'arquitrau. Emmarquen l'arc dues lessenes a la part interna, i dues lessenes d'angle en els extrems de les façanes principals de l'edifici. Aquestes lessenes, amb bases àtiques, fusts acanalats i capitells corintis, recolzen sobre una motllura correguda que fa les funcions de plint. La motllura de les impostes i la part inferior de l'extradós de l'arquivolta es troben en contacte directe amb el fust de les lessenes internes: totes les lessenes tenen les parts inferiors de les estries reomplertes amb baquetons (*rudenturae*). L'entaulament de l'edifici estava format per un arquitrau motllurat a la part superior , un fris també motllurat amb una inscripció i una cornisa amb denticulats⁷³

“Un dels elements que caracteritzen el nostre monument és la presència, a la base dels pilars, d'un podi alt, amb sòcol coronat per una motllura. Aquest podi, envolta les quatre cares de cadascun dels pilars i dóna una certa sensació de solidesa a la base de l'edifici. Contribueix a aquest fet, sens dubte, la planta quadrangular del podi, que no presenta cap tipus d'articulació que fragmenti l'horitzontalitat”⁷⁴.

“Les lesenes corínties de l'ordre aplicat que decora el cos central es caracteritzen pel fet que les seves bases àtiques no tenen plint, i en conseqüència recolzen directament

⁷³ DUPRÉ X. 1994, p. 142

⁷⁴ DUPRÉ X. 1994, p. 221

sobre el coronament del podi dels pilars de l'edifici; podriem dir , doncs, que el coronament del podi és en certa manera un plint corregut⁷⁵

La volta de l'arc de Berà recolza directament sobre una imposta motllurada que ocupa tota la part interna dels pilars i es fa visible en els angles, a la base de l'arquivolta, fins a tocar els fusts de les lesenes de l'ordre aplicat, és a dir les lesenes internes de cadascuna de les façanes principals del monument⁷⁶.

“L'entaulament , és de planta rectangular, i segueix la mateixa regularitat de línies que s'observa en el disseny global del monument. Presenta una morfologia plenament concordant (...) L'arquitrau, és llis, coronat per una motllura senzilla”⁷⁷

El fris, és llis, coronat per una motllura austera, i que, aproximadament en un 80% de la llargària, estava ocupat per la inscripció. (...) Dos són els elements a valorar en estudiar el fris de l'arc de Berà: la manca de decoració i la presència de l'epígraf⁷⁸

La cornisa original , (recuperada a la intervenció de 1995-1997) és formada per un talò invers entre filets, un denticulat, un goterò i finalment el cimaci format per una motllura còncava-convexa (de dalt a baix) de considerable volada.

2.1.2 tipus de materials i tècniques de construcció

La tècnica constructiva utilitzada és la de l'opus quadratum que es recolza directament sobre la roca natural del terreny.

“Els carreus que el constitueixen van ser extrets d'una pedrera local propera. La part interna del monument va ser executada amb la mateixa tècnica. Pel que fa al tipus d'aparell utilitzat, la part central de la base dels pilars, és del tipus isòdom grec, en el qual les juntes dels carreus són simètriques. En el cos central de l'edifici l'aparell utilitzat també és isòdom, però del tipus anomenat etrusc, caracteritzat pel fet de que les juntes no són simètriques , és a dir amb els blocs col·locats a trenca-junt, però amb peces de llargària desigual”⁷⁹.

“El podi dels pilars, és la única part de l'edifici on els carreus originalment presentaven un encoixinat. Els carreus del cos central de la base dels pilars, presenten un encoixinat amb superfície plana, molt acurat i amb molt poc relleu i amb anatyrosis externa”⁸⁰.

“La presència d'encaixos per les estenalles ferrei forfices en els blocs permet pensar que el sistema utilitzat per l'elevació dels carreus va ser el descrit per Vitruvi 10.1.1s)

⁷⁵ DUPRÉ X. 1994, p. 222

⁷⁶ DUPRÉ X. 1994, p. 224

⁷⁷ DUPRÉ X. 1994, p. 226

⁷⁸ DUPRÉ X. 1994, p. 227

⁷⁹ DUPRÉ X. 1994, p. 147

⁸⁰ DUPRÉ X. 1994, p. 148

basat en la disposició d'una estructura formada per tres bigues de fusta (rechamum), del vèrtex de la qual penjava una politxa fixa (trochlea) per la qual girava la corda (ductarius funis) que en un dels extrems tenia els ferrei forfices.

Pel que fa al tipus de tallat, destaca que els blocs de pedra que formen els capitells foren esculpits in situ atès que estaven formats per carreus diferents⁸¹.

L'arc (que forma l'arquivolta), és format per 17 elements (1 clau, 14 dovelles i 2 salmers), és extradossat, és a dir que el perfil de l'extradós és gairebé paral·lel a l'intradós. La part superior de la clau, és completament horitzontal i es troba en contacte directe amb el bloc de l'arquitrau que se li superposa, els salmers que es troben a banda i banda no són extradossats, en aquest cas els salmers estan tallats en el mateix bloc en el qual hi ha part del fust de la lesena annexa⁸².

“Pel que fa als materials, va ser construït amb materials petris. S'hi troben dos tipus de pedra: la calcària miocènica local, de color groguenc, anomenada pedra del Mèdol, i un altre tipus de calcària, més compacta i consistent de color grisós. La pedra de més qualitat i consistència només es va utilitzar en les dues filades del sòcol dels pilars de l'edifici”⁸³.

Pel que fa a les tècniques de construcció, durant la restauració de 1995-1997, vam poder observar diversos aspectes:

- L'aparell d'*opus quadratum* que forma el nucli, és poc acurat. Es veu clarament que es tracta només de reomplir els espais buits que queden una vegada executat el parament visible exterior, o en tot cas, si la seqüència hagués estat a la inversa, s'haurien deixat marges molt generosos entre el nucli i les peces exteriors.

Dessota de les juntes de peces de l'arquitrau i en altres punts de la façana vam poder detectar marques d'haver-se utilitzat serres per l'encaix dels carreus entre sí.

2.1.3 ordre i estil arquitectònics

Les fonamentacions.

“La fonamentació de l'arc pel que es pot veure des de l'exterior, està formada per una estructura de grans carreus; el fet de que la part interna d'aquesta part de l'edifici no hagi estat mai visible, no descarta la possibilitat de que el nucli central sigui d'*opus caementicium*, tot i que no ha estat utilitzada en cap part de les zones conegudes del monument.

⁸¹ DUPRÉ X. 1994, p. 149

⁸² DUPRÉ X. 1994, p. 150

El sòcol.

“La base de l'edifici, està formada pel sòcol del podi dels dos pilars, que està formada per dues filades de carreus, de pedra calcàrea més consistent que la utilitzada en la construcció de la resta de l'edifici. Al marge de la diferent qualitat de la pedra utilitzada en el sòcol, aquesta part es distingeix per presentar una superfície no allisada i força irregular, un encoixinat rústic. Tot i així s'hi observen les restes d'una anathyrosis externa que delimitava els carreus”⁸⁴.

El cos central

“La part central del podi dels pilars de l'arc està formada per dues filades de blocs de pedra lumaquel·la, que recolzen directament sobre el sòcol. Aquesta part dels pilars és de menor superfície, i per tant en la línia d'unió entre aquest cos i el sòcol de la secció del podi fa un angle: el plom del cos central del podi coincideix amb el plom dels paraments interns dels pilars i, en conseqüència, amb el punt d'arrancada de l'arc. L'alçària de les filades és de 0,60 m, i l'alçària total del podi central és de 1,41 m., ja que a les dues filades cal sumar-hi una part del coronament del podi, que tot i estar elaborat en una filada superior, té la part inferior a plom amb l'estructura que ens ocupa.

En les parts del cos central del podi originals es pot observar la disposició regular dels carreus. La seva superfície plana estava delimitada per una anathyrosis externa de menors dimensions de la que s'ha documentat al sòcol del podi”⁸⁵.

El coronament del podi.

“La part superior del podi de l'edifici està formada per una filada de carreus que presenten una motllura simple de secció quadrangular que delimita clarament el podi del cos central del monument. Els blocs d'aquesta filada (10 a cada pilar), que mantenen l'aparell isòdom de tot el podi, tenen l'alçària lleugerament inferior a la dels carreus inferiors, és a dir 0,51 m. La part inferior manté el plom dels paraments del cos central del podi, tot i que no presenta cap tipus d'anathyrosis. Aquesta motllura compleix la funció de plint corregut de les lesenes del cos central de l'edifici que s'hi recolzen”⁸⁶.

El cos central

⁸³ DUPRÉ X. 1994, p. 151

⁸⁴ DUPRÉ X. 1994, p. 156

⁸⁵ DUPRÉ X. 1994, p. 156

⁸⁶ DUPRÉ X. 1994, p. 157

“La part central de la construcció, la que ocupa l'espai delimitat pel podi i l'entaulament, és de planta rectangular i es troba dividida pel buit de l'arc, ressaltat per l'arquivolta i emmarcat per les dues lesenes corinties a cadascuna de les façanes principals. Els paraments externs d'aquest cos, estan estructurats en 12 filades, que si bé en general tenen una alçada similar, presenten també algunes variacions en les alçàries corresponents. L'aparell utilitzat és també isòdom, però en aquest cas del tipus anomenat etrusc, pel fet que la longitud dels carreus no és constant i les juntes dels blocs d'una filada no coincideixen exactament amb la línia equidistant de les juntes dels carreus de les filades immediates”⁸⁷.

Les lesenes

“El cos central del monument, conté vuit lesenes, quatre de senzilles i quatre en angle, que van des del podi fins l'entaulament, i es desenvolupen en dotze filades de carreus”⁸⁸.

La base

“Les bases de les lesenes són bases àtiques amb dos tors separats per una escòcia i recolzen directament sobre la motllura de coronament del podi, que fa les funcions de plint de les mateixes. Les bases ocupen la meitat inferior del carreu de la filada inferior del cos central de l'edifici, mentre que les bases de les lesenes d'angle estan elaborades en dos carreus diferents, les de les lesenes senzilles estan esculpides en un únic bloc”⁸⁹.

El fust

“Els fusts de les lesenes presenten sis estries filetejades que, en la part més baixa, - coincidint amb les quatre filades inferiors d'aquesta part del monument - es converteixen en estreies massisses, reomplertes amb baquetons o rudenturae. Els fusts de les lesenes s'inicien a la meitat de la primera filada de blocs del cos central del monument i acaben coronades per un bocell (astràgal superposat a una apòfige), a la part superior de l'onzena filada de carreus, en els mateixos blocs en els quals es troben esculpides les parts inferiors dels capitells. Els fusts de les lesenes senzilles toquen internament la motllura de la imposta de l'arc i la part inferior de l'arquivolta”⁹⁰.

Els capitells

⁸⁷ DUPRÉ X. 1994, p. 157

⁸⁸ DUPRÉ X. 1994, p. 158

⁸⁹ DUPRÉ X. 1994, p. 158

“Els capitells de l’arc de Berà són d’estil corinti, del tipus anomenat corinti normal; les dues corones de fulles d’acant ocupen la meitat inferior del capitell i superen lleugerament aquesta línia teòrica divisòria. La primera corona, la inferior, consta de dues fulles d’acant de set lòbuls cadascuna; la segona corona té tres fulles d’acant de les mateixes característiques, una de central i dues laterals que coincideixen amb els angles del capitell. Els lòbuls centrals de les fulles de la segona corona, presenten un relleu més pronunciat i superen de poc l’alçària dels caulicles. Les fulletes dels lòbuls són de forma lanceolada i les zones d’ombra són, fonamentalment, en forma de llàgrima, tot i que n’hi ha algunes de triangulars. Els lòbuls inferiors de les fulles d’acant de la segona corona i més fulles immediates del lòbul superior queden tapats per les fulles d’acant de la primera corona. Els caulicles apareixen lleugerament inclinats cap als costats i presenten una decoració a base de cintes curvilínies en espiral; la coronació del caulicle està formada per un bocell sense decorar. Dels caulicles neixen les fulles del calze, que són fulles d’acant de set lòbuls de quatre fulletes. Les fulles exteriors del calze, ostensiblement més grans que les internes, estàn representades d’una manera naturalista en la meitat que cobreix la part frontal de la voluta; contràriament, a la meitat que aflora la part inferior de la voluta, els lòbuls de la fulla del calze s’han representat d’una manera esquematitzada, sense fulletes, de tal manera que cada lòbul apareix representat com una fulleta lanceolada. De l’interior del calze neixen les hèlices i les volutes, formades per cintes planes, lleugerament còncaves, amb una incisió que ressalta el seu límit extern. Als angles del capitell, les dues volutes, la frontal i la lateral, estan unides amb un bastonet horitzontal . En l’espai del kalathos que queda entre les hèlices i les volutes, hi ha una petita flor de quatre pètals cordiformes i botó central. Aquesta flor està envoltada per una tija que neix d’un petit calze, format per dues fulletes de costat; una petita tija uneix aquest calze amb el punt d’unió de les volutes i les hèlices. De la tija que envolta la flor, entre aquesta i la voluta neix un segon element vegetal, avui perdut, que cobria part de la superfície de l’àbac. La flor de l’àbac presenta una llarga tija vertical, amb un engrossament central i amb una decoració a tortiglione , neix directament del lòbul superior de la fulla d’acant central de la segona corona, sense que hi hagi restes de cap tipus de petit calze. Les hèlices no s’arriben a tocar mai i estan perfectament separades per la flor de l’àbac. Aquest últim element consta d’un nucli en forma de pinya, envoltada per una corona de fulles de perfil dentat que, en la part superior, sobresurten pel damunt del límit de l’àbac”⁹¹.

⁹⁰ DUPRÉ X. 1994, p. 160

⁹¹ DUPRÉ X. 1994, p. 162

L'arc.

“L'estructura de cobriment del buit que separa l'estructura del monument en dues parts simètriques és una volta cilíndrica o de mig punt que, en els dos extrems, apareix en forma d'arc.

L'arc que forma cadascun dels extrems de la volta de mig punt, està constituït per disset elements, que segons la seva disposició i les seves característiques formals desenvolupen una funció diferenciada en el complex de l'estructura de suport. A la part inferior, dos salmers – un a cada banda del buit – es troben integrats a l'estructura dels paraments de l'edifici i, per tant, es distingeixen de la resta dels blocs pel fet de no ser extradossats. Segeuixen catorze doveles - set per banda – separades per la clau central. Mentre que les doveles són extradosades, la clau presenta una cara superior completament horitzontal, sobre la qual es recolza l'arquitrau. Una motllura esculpida en els disset blocs, constitueix l'arquivolta.

La volta

És constituïda per disset filades de carreus, té forma de semi-cilindre i recolza sobre les dues impostes. L'estructura orgànica de la volta, presenta una alternança de filades de dos i tres blocs, de tal manera que la clau de la volta i els salmers estan formats per dos blocs de longitud similar. L'alternança de filades de dos o tres blocs fa que les juntes es trobin, aproximadament, a la meitat de les peces de les filades immediates”

⁹².

L'arquivolta

“Els dos arcs formats pels extrems de la volta estàn destacats en el parament de les façanes principals per una motllura que configura l'arquivolta. És una motllura de taló, que en els seus extrems inferiors, toca els fusts de les lesenes que emmarquen l'arc, i que recolza directament sobre les impostes”⁹³.

La imposta

⁹² DUPRÉ X. 1994, p. 166

⁹³ DUPRÉ X. 1994, p. 166

“La línia d’arrencament de la volta, que coincideix amb la junta que separa els carreus de les filades setena i vuitena del cos central de l’edifici, és evidenciada per una motllura d’imposta que ocupa quasi tota la superfície dels carreus en que ha estat esculpida. La imposta està formada per un bocellet coronat per una motllura de taló sobre una faixa llisa. La imposta cobreix tota la base de la volta a la part interna dels pilars i segueix a la base dels arcs de la façana fins a tocar els fusts de les lesenes immediates.

L’arquitrau

L’arquitrau de l’arc de Berà era fonamentalment llis, i només presentava a la part superior una motllura en forma de taló il·lustrada en detall ja per Laborde el 1806”⁹⁴.

El fris

“Els únics elements originals del fris que formava part de l’entaulament de l’arc de Berà es troben, des de 1840, formant part de la part central de l’arquitrau de la façana que mira al Vendrell. Aquests quatre blocs foren traslladats des del fris del costat sud fins l’arquitrau del costat nord, arran de la restauració de mitjans de s. XIX.

El fris tenia una part llisa coronada per una motllura de taló, similar a la de l’arquitrau però lleugeraent més petita. En la part llisa del fris, hi havia esculpida una inscripció que, efectuat l’estudi de les seves característiques i de les mesures dels carreus conservats, ocupava els set blocs centrals de les dues façanes principals del monument”⁹⁵.

La cornisa

“La intervenció de 1995 -1997 al coronament de l’arc, va permetre recuperar tres blocs originals de la cornisa que estaven reutilitzats en la restauració de 1840. Dos d’ells, adequadament retallats per la part del cimaci per encabir-los en l’alçada del fris, formaven part del fris reconstruït, i presentaven a l’exterior la part superior del bloc de cornisa. La cornisa de l’arc de Berà, des de baix cap a dalt, és formada per un taló invers entre filets, un denticulat, un goteró i finalment el cimaci format per una motllura còncava-convexa (de dalt a baix) de considerable volada, il·lustrada en detall ja per Laborde el 1806.

⁹⁴ DUPRÉ X. 1994, p. 169

L'àtic

Un element de pes a favor de la presència d'un àtic coronant l'arc de Berà respon a criteris d'estàtica. La volta que cobreix el buit pel qual passava la Via Augusta desplaça les càrregues cap als laterals del monument, concretament cap als pilars. En conseqüència aquestes forces tenen la tendència a separar les dues meitats de l'edifici. Per a una bona estabilitat de l'estructura arquitectònica, és necessària la presència d'un cos construït, d'un volum i un pes tals que cohesioni les dues meitats de l'edifici i n'eviti el moviment. Atès que sabem que l'arc de Berà estava construït en opus quadratum, és a dir, que podem descartar la presència d'un nucli intern en opus caementíquium que lligués les dues parts del monument i contrarrestés les forces provocades pel normal funcionament de la volta, la única solució possible és l'acceptació de l'existència d'un àtic que, pel pes dels seus elements compositius contribuís a lligar superiorment el monument i evités un desplaçament cap a l'exterior. La manera de com s'ha anat degradant el monument al llarg dels segles és també una prova de la presència d'aquesta estructura de coronament⁹⁶.

2.1.4 estudi geomètric compositiu (metrològic)

La unitat de mesura

“La unitat de mesura utilitzada per a l'elaboració de l'arc de Berà fou el peu romà de 0,296 m. Aquesta afirmació és possible després d'analitzar les dimensions dels diversos cossos i dels seus elements arquitectònics, si tenim en compte que en la quasi totalitat dels casos ens trobem davant de mesures que corresponen a múltiples o a divisors del peu romà. .../. Pel que fa a les dimensions dels blocs utilitzats en la construcció de l'edifici aquests presenten una alçària mitjana de 2 p.r. .../. mentre que la llargària d'aquests pot variar des dels 1 2/3 p.r. fins als 5 p.r.”⁹⁷

La modulació

La planta del monument a la base, al nivell del sòcol del podi, presenta la forma d'un rectangle de 40 x 12 ½ p.r. de la qual cosa es desprén que el mòdul utilitzat per la creació de la planta de l'edifici és de 2 ½ p.r.; la llargària està formada per 16 mòduls (40 p.r.), dividits de tal manera que 5 mòduls (12 ½ p.r.) corresponen a cadascun dels pilars i 6 mòduls (15 p.r.) al buit de l'arc. Aquests 5 mòduls són també els utilitzats per

⁹⁵ DUPRÉ X. 1994, p. 169

⁹⁶ DUPRÉ X. 1994, p. 170

⁹⁷ DUPRÉ X. 1994, p. 203

establir l'amplària de l'edifici, de tal manera que cada pilar té una planta quadrada de 5 mòduls de costat, és a dir $12 \frac{1}{2} \times 12 \frac{1}{2}$ p.r. Aquest esquema compositiu és el del podi del monument, concretament, del sòcol i de la motllura de coronament del podi; el cos central del podi és de menor superfície, i resulta que aquesta part de l'edifici, a cada pilar té una planta quadrada d' $11 \frac{1}{4}$ p.r. de costat o sigui 4,5 mòduls. .../... Si tracem les diagonals de la planta i dels diversos cossos de la base del monument, observarem que aquestes s'interseccionen en molts punts. La intersecció de diverses diagonals ens defineixen uns segments d'11 p.r.; aquesta és una mesura important perquè la meitat ($5 \frac{1}{2}$ p.r.) és el mòdul utilitzat en el disseny de l'alçat de l'arc de Berà.

Si analitzem una de les façanes principals de l'edifici que ens ocupa, veurem que un punt fonamental en el disseny és el centre del semi-cercle que dibuixa l'arc pròpiament dit. La llum de l'arc és de $16 \frac{1}{2}$ p.r., tres vegades el mòdul de $5 \frac{1}{2}$ p.r. fruit de la intersecció de les diagonals de la planta, que ja hem comentat que és la unitat base per la proporció de les façanes del monument. Dos mòduls (11 p.r.) és la llargària de cadascun dels pilars del cos central del monument, de tal manera que les façanes principals queden, a la part central, estructurades per pilars de dos mòduls a cada banda de l'obertura de tres mòduls ($16 \frac{1}{2}$ p.r.); la llargària total dels costats principals del cos central de l'edifici, és doncs, de 7 mòduls ($38 \frac{1}{2}$ p.r.).

Si completem el semi-cercle de l'arc central, tenim una circumferència de 3 mòduls de diàmetre ($16 \frac{1}{2}$ p.r.). si col·loquem a sota d'aquesta, una altra circumferència, tangent a la primera, se'ns defineix la cota teòrica de la base del monument; si en canvi col·loquem un tercer cercle a sobre, tangent a l'intradós de l'arc, aquest, ens indica l'alçària teòrica de l'edifici. Acceptant aquests plantejaments, l'alçària total de l'obra construïda – incloent-hi l'àtic, seria de 9 mòduls ($49 \frac{1}{2}$ p.r.). En conseqüència les mesures màximes del monumenteren de $49 \frac{1}{2}$ p.r. d'alçària, i una amplària de 40 p.r. a les façanes principals i $12 \frac{1}{2}$ p.r. als costats menors.

Calculant la distància de 3 mòduls ($16 \frac{1}{2}$ p.r.) existents entre l'eix de simetria del monument i els extrems laterals del cos central, observem que és idèntica a la que separa la base de l'entaulament del punt de contacte entre les dues circumferències tangents inscrites dins de l'obertura de l'arc. Altres amidaments que podem destacar, són, d'una banda, la distància que separa la cota base teòrica del monument de la imposta de l'arc, 4,5 mòduls ($24 \frac{3}{4}$ p.r.) que és idèntica a la alçària de l'ordre aplicat i de l'altra, l'alçària del podi del monument, 2 mòduls (11 p.r.) és igual a la distància existent entre la imposta de l'arc i la base de l'arquitrau.

L'altura total de l'entaulament (arquitrau, fris i cornisa) de l'edifici, partint de les dades proporcionades pels dibuixos d'Alexandre Laborde i del poc que encara es conserva,

creiem que es pot calcular en 1 mòdul ($5 \frac{1}{2}$ p.r.). En conseqüència, l'àtic, incloent-hi la teòrica cornisa de coronament, hauria de tenir una altura de 1,5 mòduls ($8 \frac{1}{4}$ p.r.).

La situació horitzontal de les lesenes hauria d'estar també determinada per aquests mateixos paràmetres; el límit intern del fust de les lesenes d'angle es troba a 3 mòduls ($16 \frac{1}{2}$ p.r.) de l'eix de simetria de l'edifici, les altres lesenes estan situades a 2 p.r. del límit intern dels pilars; l'espai resultant entre les lesenes, que podríem dir-ne intercolumni, és de 4 p.r.”⁹⁸.

L'ordre aplicat

“El conjunt de lesenes corínties que decoren i articulen el cos central de l'arc de Berà constitueixen el seu ordre aplicat. Aquestes lesenes, caracteritzades per la manca de plint, presenten una altura global (H) de 4,5 mòduls ($24 \frac{3}{4}$ p.r.) ; l'alçada del capitell (H Cap) és de $2 \frac{3}{4}$ p.r., la del fust de la lesena (h), de 22 p.r., i la de la base (H Base), d'1 p.r.. Mentre que l'amplària del capitell és de $3 \frac{1}{2}$ P.R., idèntica a la de la base, el fust té només $2 \frac{1}{2}$ p.r d'amplària, que correspondria, en una columna, al diàmetre (D). Les estries del terç inferior del fust de la lesena es troben reomplerts per baquetons, d'una alçada de 7 p.r. (h: 3 = 7 p.r.)

La composició de l'ordre aplicat i dels seus diversos elements es troba en perfecta correspondència amb les relacions mètriques existents entre les diverses parts que componen les columnes d'ordre corinti, però hem de tenir present el fet que l'ordre de l'Arc de Berà no té plint.

H: h = 1,16

H: D = 9,9

H:D = 8,47

H Base: D = 0,4

H: H Base = 24,75

H Cap: D = 1,1

H: H Cap = 9

La relació existent entre l'altura de la lesena (H) i l'altura del fust (h), es troba a 1,16 a només 0,04 punts de la proporció ideal de 1,20; és a dir de 5/6. La proporció entre l'amplària del fust de la lesena (D) i l'alçada total de l'ordre (H) és de 9,9, que coincideix quasi exactament amb la relació teòrica d'1/10, menys coincident és la relació (8,47) entre l'alçada del fust (h) i el diàmetre (D), si tenim en compte que es troba, generalment, entre 8 i 8,50 punts . Plenament discordant és la proporció de 0,4 que resulta de relacionar D amb l'altura de la base (H Base), la manca de plint és,

⁹⁸ DUPRÉ X. 1994, p. 203-206.

sens dubte , la causa que allunya la proporció d'aquests elements de l'arc amb la mitjana , que es situa en $\frac{1}{2}$ o també en $\frac{5}{9}$; el mateix succeeix en relació amb la proporció entre H i H Base, amb un resultat de 24,75 mentre que cal situar-lo entre els 18 i 20 punts.

Les proporcions del capitell respecte de la resta de l'ordre podriem dir que són plenament canòniques. L'alçària del capitell (H Cap) correspon a 1,1 (11/10/ del diàmetre de la lesena (D) i a 1/9 de l'alçària total de l'ordre (H)”⁹⁹

2.1.5 La decoració complementària

L'arc de Berà no disposa de decoració complementària més enllà de la pròpia dels ordres arquitectònics aplicats.

2.1.6 Decoració figurada característiques físiques

L'arc de Berà no disposa de decoració figurada en la part que s'ha conservat.

2.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

“Les restes de la inscripció es troben en quatre blocs de l'arquitrau de la cara nord del monument. Sabem però, que fins a 1840 aquests quatre carreus estaven al fris de la façana sud. L'estat de conservació de la superfície dels blocs i de les lletres que formen l'epígraf és força deficient i ho era ja al s. XVI, centúria a la qual pertanyen les primeres mencions conegudes al monument “¹⁰⁰

“Els quatre blocs tenen una longitud global de 4,80 m (A, 1,18 m; B, 1,14 m; C, 1,29 m ; D, 1,18 m respectivament). El camp epigràfic està delimitat per una motllura de la part superior del fris i la base dels blocs, amb què queda una franja de 0,38 m d'alçària. Les lletres d'una altura mitjana de 0,19m no es troben centrades verticalment en relació amb els límits de l'espai reservat per la inscripció. En conseqüència, els signes es troben a 0,05 m de la motllura superior i a 0,14 m del límit inferior dels blocs. .../... En les parts més ben conservades s'observa que el traç de les lletres és de secció curvilínia sense cap tipus de bisellat, i una profunditat que no arriba als 0,02 m. L'amplada dels signes varia segons la seva morfologia¹⁰¹.

La hipotètica intervenció d'un taller provençal en la construcció de l'arc de Berà significaria que, amb molta probabilitat, la inscripció hagués estat efectuada per gravadors d'aquella zona –membres del mateix taller i que en conseqüència, els caràcters de l'epígraf responguessin més a criteris de la Gallia narbonensis que de la

⁹⁹ DUPRÉ X. 1994, p. 206-207

¹⁰⁰ DUPRÉ X. 1994, p. 172

¹⁰¹ DUPRÉ X. 1994, p. 173

Hispania citerior.(...) tenim en compte els resultats fruit de la comparació dels caràcters epigràfics, creiem que la citada inscripció fou executada simultàniament a la construcció de l'edifici, al final del s. I a.C.¹⁰².

2.1.8 relació de l'arc amb l'entorn

“L'antiga via romana, la via Augusta, en el tram que anava de Barcino a Tarraco, seguia un recorregut, que partint de Barcino, vorejava el Llobregat fins a Martorell, on mitjançant un pont, sortia del pla per continuar cap el sud-oest i s'endinsava en la Depressió Prelitoral fins que aquesta s'uneix amb la plana litoral i que coincideix amb l'inici del Camp de Tarragona.”¹⁰³

“L'arc de Berà es troba en el punt concret en que la via Augusta deixa de ser una via interna i en arribar a la proximitat del mar, començava a transcorrer pel territori costaner, fins arribar a Tarraco.

Pel viatger procedent de Barcino, o del nord-est, l'arc de Berà es trobava en un punt significatiu, perquè era aquell en què després de moltes milles recuperava la visió del mar i perquè li marcava l'inici de la plana litoral, al centre de la qual es trobava la capital provincial¹⁰⁴.

L'arc de Berà fou erigit en el punt en què la Via Augusta travessava el límit de l'ager tarraconensis, a 13-14 milles al nord-est de la ciutat de Tarraco. Aquest és un punt geogràficament important, però sense cap tipus de relació amb el límit jurídic de l'administració romana.¹⁰⁵

2.2 LA INSCRIPCIÓ

2.2.1 Contingut de la inscripció

La distribució en els diversos blocs és:

Bloc A: amento.L

Bloc B: .Licini.L.f

Bloc C: Serg.Sur

Bloc D: ae.consa

En conseqüència la lectura global del text conservat és:

amento.L.Licini.L.f.Serg.Surae.consa

¹⁰² DUPRÉ X. 1994, p. 233-224

¹⁰³ DUPRÉ X. 1994, p. 248

¹⁰⁴ DUPRÉ X. 1994, p. 249

¹⁰⁵ DUPRÉ X. 1994, p. 276

“Considerem del tot segur que fins al 1840, es varen conservar sis carreus del fris del costat sud del monument en els quals hi havia una inscripció llatina; en ocasió d'aquella restauració es varen perdre els dos blocs dels extrems.”¹⁰⁶

La lectura proposada per X. Dupré és la que segueix:

Ex testamento L(uci) Licini L(uci) f(ili) Serg(ia tribu) Surae consa[13/14 vv.]

L'arc de Berà, per tant, fou consagrat per disposició testamentària de Luci Licini Sura, fill de Luci, adscrit a la tribu Sèrgia. L'espai final de l'epígraf devia estar reservat probablement a completar la tercera persona (del singular o del plural) del pretèrit perfecte del verb consecro i a alguna breu fórmula que, ara per ara, no podem precisar.

2.2.2 Promotor/Dedicant i destinatari / destinataris

“.... proposem que el Lucius Licinius Sura que apareix en la inscripció de l'arc de Berà, s'ha de identificar amb el L(ucius Licinius) Sura, praefectus de duumvir , present en una sèrie de monedes de Lepida, datada l'any 39 a.C. any que ens marcaria el terminus post quem per a un trasllat d'aquest personatge a la capital de la Hispania Citerior”¹⁰⁷.

“Qui disposà la construcció de l'arc, de Berà pot ser identificat –aquesta és la hipòtesi que nosaltres plantejem – amb L(ucius Licinius) Sura, praefectus de la Colonia Vitrix Iulia Lepida, documentat en una emissió de monedes del 39 a.C.”¹⁰⁸

2.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

A l'Arc de Berà no s'ha conservat cap programa iconogràfic ni fins ara ha estat documentat cap element que ho pugui justificar.

2.4 FINALITAT- FUNCIÓ DE L'ARC

En relació a la finalitat de l'arc hi ha diverses hipòtesis.

Xavier Dupré, valorant el punt en que l'arc es troba en relació al territori, en la seva tesi afirma: “No ens sembla arriscat afirmar que l'arc de Berà complia la funció de porta de l'ager tarraconensis”.

No es tracta d'un arc associat a un curs d'aigua , sinó que ens trobem un arc relacionat amb el relleu que funciona com a porta d'un àmbit geogràfic concret”¹⁰⁹.

¹⁰⁶ DUPRÉ X. 1994, p. 172

¹⁰⁷ DUPRÉ X. 1994, p. 244

¹⁰⁸ DUPRÉ X. 1994, p. 276

“Una altra de les hipòtesis ha estat considerar que l’arc de Berà era un **típic arc territorial i que la seva presència indicava el límit est/nord-est del territorium** de la Colonia Julia Urbs Triumphalis Tarraco”¹¹⁰.

“Una proposta de Frothingham, seguida per Käler, que ha estat ampliament argumentada per Nierhaus, però que presenta una sèrie de problemes destacats per Géza Alföldy”¹¹¹.

L’autor, després de valorar les dues propostes i les argumentacions d’Alföldy i altres raons en relació al territorium de Tarraco i entre elles informació que es desprén dels vasos de Vicarelo, opina que el territorium de la ciutat de Tarraco, s’estenia cap a l’est, fins al de la ciutat veïna de Barcino i que la mansio Ad Fines (identificada amb Martorell) abans de la reforma de viària d’August, indicava el punt en que la Via Augusta atravesava el límit dels dos territoris, i en conseqüència **descarta aquesta possible funció territorial**, “perquè no es troba en el límit del pomerium ni de del territorium de Tarraco, ni encara menys en el del conventus o en el provincial”¹¹².

“Una altra opció plantejada, és la de l’existència d’un fundus propietat rural de Licini Sura hipòtesis plantejada ja des de finals de s.XVIII per Florez i amb bona acceptació pels investigadors en els darrers anys. Fetes per part de l’autor un seguit de consideracions en les que considera que la nova cronologia per ell proposat no invalida aquesta línia d’investigació, conclou possible, pensar en l’existència d’un **fundus de propietat de Lucius Licinius Sura, en terres del qual, a la seva mort, aquest personatge hauria disposat que fos construït un arc honorari**”¹¹³.

“No es pot descartar tampoc que Lucius Licinius Sura en disposar en el seu testament la construcció d’un arc no tingués cap relació amb esdeveniments de tipus de la reforma de la via o podria ser factible que s’hagués limitat a donar a la ciutat en la que residia un monument que embellís i monumentalitzés el límit nord-oriental de la plana que envoltava la capital, l’àger tarraconensis. Tampoc es pot excloure de que es limités a emular la iniciativa oficial i disposés, per aquest motiu, com a mostra de la seva riquesa, la construcció d’un monument que a les vores estava plenament associat a la figura d’August”¹¹⁴.

¹⁰⁹ DUPRÉ X. 1994, p. 248

¹¹⁰ DUPRÉ X. 1994, p. 249

¹¹¹ DUPRÉ X. 1994, p. 249

¹¹² DUPRÉ X. 1994, p. 249-253

¹¹³ DUPRÉ X. 1994, p. 253-256

¹¹⁴ DUPRÉ X. 1994, p. 266

“Una darrera hipòtesi, a rel de la fórmula “ex testamento” que ens indica que la decisió de construir el monument la va prendre en vida i que no fou executada fins després del seu traspàs. Això no és però un argument suficient per considerar que ens trobem davant d'un monument funerari i (segons conclou Dupré), sembla més raonable descartar aquest caracter”¹¹⁵.

2.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

“De l'anàlisi i de l'estudi comparatiu els diversos elements i del conjunt de l'arc de Berà, es despren que aquest és un clar exponent de l'arquitectura realitzada a les províncies occidentals de l'imperi al final del s.I a.C.. La tècnica constructiva, l'estructura global de l'edifici, la disposició dels seus elements i la morfologia dels capitells són els arguments fonamentals que permeten afirmar que l'arc de Berà fou construït en un moment indeterminat dels dos darrers decenis del s. I a.C. al voltant dels anys 15-5 a.C.”¹¹⁶.

2.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

“En temps immemorial se n'havia desmuntat parcialment el coronament i així havia subsistit fins a finals del s.XVIII.

El 1788 es va iniciar una obra de restauració que va dirigir l'arquitecte Antoni Rovira, i consistí en substituir els carreus que es trobaven degradats i refer amb nous blocs una part del monument que havia desaparegut. La substitució de carreus es va portar a terme a la part baixa de l'edifici, concretament en els paraments meridional i oriental del podi dels pilars del edifici. Els blocs d'aquesta intervenció es caracteritzen perquè han estat tallats amb una pedra tova de poca qualitat, perquè no presenten cap tipus d'encoixinat i perquè tenen unes mesures irregulars, tant pel que fa a la longitud dels blocs com pel que fa al gruix. Els diversos carreus, amb juntes força irregulars, estan units amb morter i no respecten l'estructura isòdoma dels paraments originals¹¹⁷.

En aquesta intervenció també es va reconstruir l'angle superior del costat oriental del cos central de l'edifici. L'actuació va consistir en refer amb obra nova tots els blocs que mancaven fins la línia d'unió teòrica del cos central amb l'arquitrau. La part més degradada era l'angle sud-oriental i calgué refer des de la cinquena filada del cos central; a l'altre angle, només calgué reconstruir des de la filada núm. 10. Rovira reproduí més de la meitat superior del fust d'una lesena d'angle, la part superior de

¹¹⁵ DUPRÉ X. 1994, p. 267

¹¹⁶ DUPRÉ X. 1994, p. 275

¹¹⁷ DUPRÉ X. 1994, p. 184

l'altra lesena angular, els dos blocs superiors de la lesena senzilla del parament septentrional i una petita part de la lesena del costat oposat. La connexió entre la part original i la moderna es va fer aprofitant els límits dels blocs romans i, en alguns casos, aquests es varen tallar per tal de poder adaptar-hi els nous carreus¹¹⁸.

La transformació de 1840

“El període comprés entre els mesos de juny i setembre de 1840 l'arc de Berà fou objecte d'una important intervenció que va malmetre bona part dels elements originals de l'entaulament de l'edifici. L'obra, promoguda pel governador de Tarragona, Juan Van-Halen, tingué per objectiu dedicar el monument, restaurat, a la reina Isabel II i al General Espartero, i rebatejar-lo amb el nom de Arco de la Paz. L'actuació promoguda pel governador de Tarragona es va centrar bàsicament en la part superior del monument, l'entaulament, però també en l'extrem superior de l'angle nord-occidental del cos central de l'edifici”¹¹⁹

“Afectà l'entaulament, en especial tota la cornisa, refé part del fris i una part de l'arquitrau.

L'actuació realitzada a l'entaulament de l'Arc de Berà, en aquesta ocasió consistí en el desmuntatge dels blocs del costat sud de l'àtic, els de la cornisa i els del fris. Dels sis blocs del fris, amb restes de la inscripció, que es conservaven, dos – els dels extrems – no sabem quina fou la seva utilització, però els quatre centrals foren col·locats al centre de l'arquitrau del costat septentrional del monument¹²⁰.

“Seguidament es va procedir a construir el nou entaulament, per la qual cosa es van aprofitar set blocs de l'arquitrau de l'edifici romà conservats a la façana meridional de l'arc. D'aquest conjunt de carreus, els cinc centrals es troben in situ els dos dels extrems, lleugerament desplaçats. La resta de l'arquitrau es va completar amb blocs nous de longituds dispars i, fins i tot, amb alçària desigual, en els quals es va reproduir una motllura similar a la del arquitrau romà. El fris, sense cap tipus de motllura, estigué destinat a allotjar dues inscripcions sobre plaques de marbre, col·locades al centre dels costats principals del monument. S'observen amb tota perfecció els dos rectangles en negatiu, de 7,70 x 0,58/0,60 m, i els encaixos per a les nombroses grapes metàl·liques que subjectaven les dotze plaques marmòries. Finalment, una senzilla cornisa en forma de gola coronà l'edifici”¹²¹.

La restauració de la Generalitat de Catalunya de 1936

¹¹⁸ DUPRÉ X. 1994, p. 185-186

¹¹⁹ DUPRÉ X. 1994, p. 188

¹²⁰ DUPRÉ X. 1994, p. 189

“A conseqüència de les càrregues explosives col·locades en l'arc de Berà el mes de juliol de 1936, que malmeteren l'edifici, el Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Generalitat de Catalunya portà a terme la restauració dels desperfectes provocats per aquest atemptat i aprofità per executar el projecte de desdoblament de la carretera nacional, que deixà a l'arc al centre d'una illa de respecte de forma ovalada. (...) Aquesta intervenció de restauració que seguí a un primer apuntalament provisional del monument, fou altament respectuosa amb la realitat de l'edifici, i es limità a refer les parts destruïdes per les explosions i intentà, sempre que fou possible, la reutilització dels elements originals. (...) Correspon a aquest moment la substitució del carreu central de la filada superior del sòcol del pdi del pilar oriental de la façana sud.”¹²²

El cos central

“Aquesta és una de les parts de l'edifici més afectada per les diverses restauracions, ja que és la part més inferior de les elaborades amb soldó, i per tant menys resistent. Bona part dels carreus del cos central del podi, dels pilars de l'arc, foren substituïts en el decurs de la restauració de 1788, moment en que es varen repicar els carreus degradats i es varen folrar amb un aplacat de pedra similar. Aquest aplacat no va respectar l'estructura del parament, i per aquest motiu, és relativament senzill identificar les parts restaurades. Aquest sector de l'edifici es va veure afectat també per l'explosió de 1936 i la conseqüent restauració¹²³.

Capitells

“Actualment dels vuit capitells corintis que originalment coronaven les lesenes, només es conserven dos capitells de lesena senzilla complerts, un d'incomplet i un de lesena angular sencer.

La volta

Els carreus dels ronyons del costat oriental presenten una sèrie de lesions i esquerdes, i en alguns casos una pèrdua de part de la superfície dels blocs motivades per les càrregues explosives col·locades el juliol de 1936”¹²⁴.

2.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

¹²¹ DUPRÉ X. 1994, p. 189-190

¹²² DUPRÉ X. 1994, p. 198

¹²³ DUPRÉ X. 1994, p. 156

¹²⁴ DUPRÉ X. 1994, p. 166

Xavier Dupré després de fer l'estudi metrològic de l'arc de Berà i l'estudi comparatiu amb altres arcs contemporanis fa una proposta de restitució amb àtic¹²⁵(làmina XXIII)¹²⁶. D'altra banda argumenta des d'un altre punt de vista: "L'objecte de la dedicatòria de l'arc, degué ésser el tema il·lustrat per una part de la inscripció queensem era l'element principal de l'àtic de l'edifici (...) Amb la meteixa prudència, creiem perfectament possible pensar en la presència d'un grup escultòric que coronés la globalitat del monument."¹²⁷.

3. ARC DE CARPENTRAS

L'arc monumental de Carpentras fou construït en època augustea a *Carpentoracte Meminorum* que sota el mandat de *Caesar* entrà a formar part de les colònies i obtingué aquest títol de dret llatí abans del 27 a.C. com a *Colonia Iulia Carpentorate Meminorum*. Les restes de l'arc, són les úniques estructures arquitectòniques que resten dempeus d'aquella època a la ciutat.

3.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

3.1.1 Tipologia arquitectònica

"Es tracta d'un arc d'estructura simple, d'una sola obertura, molt semblant al geogràficament proper de Glanum i pel que fa a la seva estructura molt diferent al d'Orange.

Es compona de dos massisos rectangulars que enquadren un passatge central cobert amb volta de canó, limitat a les extremitats per arquivoltes que reposen sobre pilastres de cantonada que neixen a la base del monument per damunt de la base motllurada del podi, element homogeneitzador de la base del monument."¹²⁸

"Les dues façanes principals, presenten un gran panell rectangular en el què domina la dimensió vertical sobre la horitzontal i sobre el que penetra l'obertura arquivoltada. L'arquivolta, se sustenta sobre pilastres de cantonada. Les façanes laterals, estan flanquejades per columnes de $\frac{3}{4}$ encastades a cadascuna de les cantonades que

¹²⁵ DUPRÉ X. 1994, p. 205

¹²⁶ DUPRÉ X. 1994, p. 223

¹²⁷ DUPRÉ X. 1994, p. 227

¹²⁸ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 14

neixen de la part superior del podi i que ajuden a emmarcar els grups escultòrics en alt relleu d'aquestes façanes.

El podi de l'arc, està compostat per una base motllurada, un cos llis i un coronament també motllurat a la part superior.

El coronament del podi, a diferència de la base que recorre tota la part més baixa, del monument, només es desenvolupa a les façanes laterals per dessota de les composicions figurades situades sobre aquestes últimes.

La volta de l'arc de Carpentras, s'obre al centre de les façanes principals seguint les directrius d'un eix nord-sud. Les quatre pilastres que suporten les arquivoltes, estan separades de les columnes de cantonada una mesura que oscil·la entre el 0,50 i 0,53 m. Els carcanyols apareixen llisos sense cap mena de decoració ni vegetal ni figurativa a diferència de la majoria dels altres arcs del mateix àmbit territorial.

Les pilastres tenen com a base la mateixa motllura del pòdium, que circumda la part baixa dels massissos constructius, que és formada per un plint, un bocell invers i un cavet invers.¹²⁹

“La llum de l'arc, mesura 3,59m al costat est i 3,62 a l'oest. La distància entre les pilastres orientals és de 4,62 m., i entre les occidentals 4,64 m. l'arc arrenca a 3,36 m. del sòl.”¹³⁰

“A les quatre cantonades de l'arc, estan disposades columnes de $\frac{3}{4}$ que fan d'elements de transició entre les façanes principals i les façanes laterals, i en aquestes últimes emmarquen les escenes figurades en alt relleu que es troba a cadascun del laterals.”¹³¹

3.1.2. tipus de materials i tècniques de construcció

La tècnica constructiva utilitzada és la de l'opus quadratum que es recolza probablement sobre una base de fonamentació

Pel que fa al tipus d'aparell utilitzat, és del tipus isòdom a tot l'edifici.

No es detecten encoixinats en cap parament.

No té sòcol. El podi que es presenta a les façanes laterals, està conformat per tres filades de carreus. Les juntes horitzontals no s'ajusten als motlluratges, de tal manera que, sempre seguint un ordre ascendent, la filada de blocs que conté la base motllurada també conté part del parament llis; la següent filada és totalment llisa i la tercera té una part llisa i a la part superior conté el motlluratge del podi. A continuació,

¹²⁹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 15

¹³⁰ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 17

¹³¹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 18

hi ha els panells en alt relleu, una filada de carreus conforma el pedestal on es recolzen les figures que s'hi representen, i en aquest cas sí que es respecta la junta horitzontal en el propi motlluratge; aquesta filada, integra també les bases de les columnes sobre plint i un petit fragment del de la part més baixa del fust de les columnes. A la resta de filades que contenen l'alt relleu figurat, de les quals se'n conserven totes senceres només un total de cinc, les juntes es van o produïnt d'acord amb l'alçada de la filada i al mateix temps integren la part corresponent del tambor de columna que li pertoca. Tot i així cal destacar que l'alçada total de les quatre filades primeres (de les que contenen l'alt relleu) coincideix exactament amb l'alçada dels personatges que s'hi representen, atés que la filada més baixa comença a la planta dels peus i la tercera talla justament per la part més elevada del cap, el que significa que a l'hora de plantejar l'especejament de filades es va tenir en compte aquest factor.

A les façanes principals, les mateixes juntes definides a la façana lateral, continuen fins les pilastres de cantonada que sostenen l'arquivolta, i en aquest cas coincideix l'alçada de la cinquena filada amb la part superior del capitell (àbac).

La volta de canó (volta de $\frac{1}{2}$ punt) que forma el pas entre les cares que contenen l'obertura és formada per 15 filades de carreus.

La arquivolta és independent de la volta, i es compon de 13 peces: dos salmers, deu dovelles de mesures força homogènies, i una tretzena que fa de clau sense sobresortir del pla de façana. Totes les peces sobresurten per la part inferior de la volta de $\frac{1}{2}$ punt de tal manera que el radi de l'intradós del pas a l'arquivolta és inferior al de la volta en sí mateixa i per aquesta raó el nombre de peces és inferior.

La volta reposa sobre la imposta correguda que surt dels capitells de les pilastres interiors i els salmers de l'arquivolta descansen directament sobre els capitells de dites pilastres, que en realitat són columnes de secció quadrada, i que tenen visibles 2 cares i $\frac{1}{2}$ per raó de que l'arquivolta sobresurt de la volta.

L'edifici va ser construït amb una calcària tova de pedreres locals.

3.3.1.3 ordre i estil arquitectònics

*"El fust de les pilastres està decorat amb estries filetejades, reomplertes amb barretes a partir dels 1,29 m. fins la seva base podent-se considerar així com a pilastres d'estries massises."*¹³²

Els capitells de les pilastres tenen a la seva part inferior un filetó petit llis que fa d'astràgal amb un bocellet decorat en rosari – o emperlat – i per sobre es veu un fris

¹³² LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 15-16

d'uns 0,15 m. d'alçada, decorat amb motius vegetals – en els que una tija central de tres brots es desenvolupa en dos rínxols de fulles a banda i banda - simètrics, i en ordre ascendent trobem un petit filetó sobre el que hi ha un rosari; al damunt es troba un decorat amb fulles d'acant intercalades amb fulles lanceolades i per damunt, un llistell amb decoració de gallons, tot rematat per un cimaci lesbic i un llistell.

L'arquivolta, s'assenta sobre les dues pilastres de la façana i està decorada amb motius vegetals. L'arc es compon de dotze dovelles de mesures força homogènies, i una tretzena que fa de clau sense sobresortir del plà de façana.”¹³³

“La llum de l'arc, mesura 3,59m al costat est i 3,62 a l'oest. La distància entre les pilastres orientals és de 4,62 m., i entre les occidentals 4,64 m. l'arc arrenca a 3,36 m. del sòl.”¹³⁴

“La mida mitjana de les bases de les columnes és de 0,36 m., el tor inferior mesura entre 0,07 m. i 0,08 m.. L'escòcia de les bases mesura entre 0,09 i 0,10 m. (...) El fust de les columnes ha arribat incomplet, pel que resulta impossible saber amb certesa la seva llargària original. El fust, està solcat d'estries filetejades que fins a una alçada mitja de 1,50 m. es reomplen amb un bocell i esdevenen massisses.”¹³⁵

“No s'ha conservat cap dels capitells de les columnes de les cantonades, que sembla que haurien de ser corintis. Les restes més elevades que s'han conservat, corresponen a l'extradós de l'arquivolta de la façana meridional¹³⁶, i pel que fa a les façanes laterals, al nivell superior de la primera primera filada de carreus situada per damunt de la imposta.

Les analogies del pòdium de l'arc de Carpentras amb el seu veí de Glanum, són evidents atès que malgrat les mesures, la combinació de motlures són idèntiques. El que probablement demostra una estreta relació en l'execució de models romans tardo-augusteus a la zona narbonesa.”¹³⁷

“El podi de l'arc de Carpentras, només es desenvolupa a les façanes laterals, a diferència dels arcs de Glanum i d'Orange que es repeteixen a les façanes principals dessota de les ½ columnes que hi són adossades.”¹³⁸

“El fust de les pilastres de Carpentras està decorat amb estries filetejades, reomplertes amb barretes a partir dels 1,29m fins la seva base podent-se considerar

¹³³ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 17

¹³⁴ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 18

¹³⁵ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 19

¹³⁶ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 19

¹³⁷ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 15

¹³⁸ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 15

així com a pilastres d'estries massises, característica que no es troba ni a Glanum ni a Orange. A Glanum són llises i a Orange són decorades amb elements florals.”¹³⁹

“El tipus de capitell de les pilastres que sustenten l'arquivolta és semblant als d'Orange i de Glanum, en especial amb el primer dels dos anteriors.

Un fet que diferencia l'arc de Carpentras dels altres de la seva zona, és la manca de decoració a la seva zona interior. A diferència del de Glanum i del d'Orange, el de Carpentras – tot i que té una bona part reconstruïda - no presenta cap decoració a l'intradós de la volta de canó, i la motllura de la imposta no continua la decoració dels capitells de les pilastres.”¹⁴⁰

“A les quatre cantonades de l'arc, estan disposades columnes de $\frac{3}{4}$, que fan d'elements de transició entre les façanes principals i les façanes laterals, i en aquestes últimes emmarquen les escenes figurades en alt relleu que es troba a cadascun del laterals.”¹⁴¹

“Un tret característic dels arcs de la Narbonesa, és que la dovella que forma la clau de volta, no sobresurt del pla de façana ni de la resta de dovelles de l'arquivolta.”¹⁴²

El conjunt d'arcs conservats de la Galia, presenten uns certs trets comuns de decoració ornamental que se situen entre el canvi d'era i fins al 40 d.C. amb certes similituts amb les decoracions vegetals de l'Ara Pacis i per extensió a Roma”¹⁴³.

3.1.4 estudi geomètric compositiu

No s'ha pogut localitzar cap estudi metrològic de cap autor.

3.3.1.5 La decoració complementària

“El trofeu, com a objecte – maniquí d'armes bastit sobre un tronc d'arbre – cal buscar-lo al món grec. Tot i el seu significat inicial aparentment religiós, en el context posterior a les guerres mèdiques, serà quan paulatinament el trofeu perdrà la seva vessant exclusivament religiosa i passarà a ser una representació formal de l'areté del general que va aconseguir un triomf militar¹⁴⁴. Aquest fet és el que conduirà el canvi del trofeu confeccionat amb materials peribles a la representació pètria del mateix. La personalització i la petrificació del trofeu, implica un canvi total de la ideologia subjacent en el monument mateix”¹⁴⁵.

¹³⁹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 16

¹⁴⁰ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 16

¹⁴¹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 18

¹⁴² LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 17

¹⁴³ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 21

¹⁴⁴ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 22 citant a Picard.

¹⁴⁵ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 22

“En tot alló que inspira l'art triomfal on apareixen trofeus a Roma, hi ha un punt d'inflexió que se situa a l'època republicana durant la dictadura sul·lana, enfrontat a Marius, és un dels primers en adoptar el trofeu com a símbol del seu pacte amb les divinitats per encapçalar el poble romà.

La imatgeria triomfal que desenvoluparà a rel de les seves victòries a l'orient mediterrani, serà fonamentals en la creació del repertori iconogràfic que generaran Caesar i Pompeius. Sulla, a Queronea bastirà dos maniquís, com era costum ja des del s. V a.C. a la zona oriental del Mediterrani. La diferència és que aquests últims ja no serveixen només per recordar l'episodi bèl·lic, sinó que – amb paraules de Picard – “simbolitzaran el pacte entre l'imperador i el Destí”¹⁴⁶. “Aquest valor “místic” que ja tenien els trofeus al món hel·lenístic, fins llavors no havia calat mai a la mentalitat romana, i Sulla recupera aquest aspecte simbòlic inequívoc de la presdestinació a la Victòria d'un personatge concret. La mística que envoltarà l'erecció de trofeus, a finals de la República romana, servirà als homes que lluitaran per la supremacia personal per justificar les seves aspiracions i la seva vàlua, alhora que es presentaran sota l'ègida d'una o altra divinitat, la qual vindrà a reforçar la seva aspiració autocràtica”¹⁴⁷.

3.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

La decoració figurada de les dues façanes laterals de l'arc de Carpentras estan executades sobre pedra calcària local i la potència de volum que presenten és diversa, en funció de la rellevança que cada part té dins del conjunt. Les figures principals i la part superior dels trofeus que s'hi representen són executats en alt relleu. Altres representacions més secundàries, com són diversos elements d'armament, la part baixa dels trofeus i fins i tot les parts posteriors de la vestimenta dels personatges, estan representades amb menys volum que les anteriors que podem qual·lificar com a baix relleu.

3.1.7 Característiques físiques de l'inscripció o inscripcions

No s'ha conservat cap element arquitectònic a partir de l'extradós de l'arquivolta, i no hi ha inscripcions a la resta d'elements que han subsistit.

3.1.8 Relació de l'arc amb l'entorn

¹⁴⁶ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 23

¹⁴⁷ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 24

“Avui forma part del cor del centre urbà de la ciutat. La seva situació indica que no es tracta d'un arc que formés part del pomerium, sinó més aviat d'algun tipus de monument que formaria part del teixit urbà de la colònia.”¹⁴⁸

3.2 LA INSCRIPCIÓ

3.2.1 Contingut de la inscripció

No s'ha conservat cap element arquitectònic a partir de l'extradós de l'arquivolta, i no hi ha inscripcions a la resta d'elements que han subsistit.

Mai cap text antic n'ha fet menció, pel que a través de l'epigrafia del monument no es poden obtenir dades que permetin saber per qui i per què va ser erigit.

3.2.2 Promotor/dedicant i destinatari / destinataris

No s'ha conservat cap element arquitectònic a partir de l'extradós de l'arquivolta, i no hi ha inscripcions a la resta d'elements que han subsistit, i en conseqüència no es coneix cap dada al respecte que se suposa que estaria explicitat a l'entaulament, preferentment al fris o bé a l'àtic que es pot suposar que va existir.

3.3. PROGRAMA ICONOGRÀFIC

Tot i que l'arquitectura de l'arc és relativament simple, té com a característica excepcional les decoracions representant trofeus i captius sobre les cares laterals del monument¹⁴⁹. La cara oest, és la més visible de l'arc, mentre que l'altra, la de l'est, queda encaixonada contra els murs de l'actual palau de Justícia (antic palau episcopal) la qual cosa no permet la seva normal visibilitat.

Des del s. XIX, molts ha estat els autors que han plantejat les seves pròpies hipòtesis interpretatives sobre el conjunt iconogràfic de de l'arc de Carpentras “(Olivier-Vitalis: 1840, Formigé: inicis s.XX, Therond 1958, G.Picard 1957)”¹⁵⁰, però transcribim aquí i en aquest apartat, la descripció que aquest últim, Gilbert Picard, fa del conjunt iconogràfic de Carpentras a la comunicació del 15 de gener de 1960 a “l'Académie des inscriptions et belles-lettres” recollida a la publicació “Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres, 104e année, N. 1”, pàg. 13-16, perquè dins del conjunt dels diversos autors, que han donat la seva opinió, per

¹⁴⁸ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 7

¹⁴⁹ PICARD G. 1960. p. 14

¹⁵⁰ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 178

l'investigador Marc Lamuà "...és una de les més interessants i complertes sobre els aquests relleus"¹⁵¹.

"La cara oest, s'hi representen dos captius que estan encadenats a un trofeu per una banda i per l'altra a un tronc d'un arbre. Els dos personatges tenen el rostre dirigit cap a l'exterior i tenen les mans lligades al dors ¹⁵². El captiu de la dreta és barbut i va només vestit amb una capa i és sens dubte un Germànic¹⁵³ perquè vesteix simplement un rheno. El seu company és imberbe i porta un barret frigi que suggereix un origen oriental (armeni) del personatge. El trofeu, en gran part destruït, es composava d'una cuirassa, dessota de la qual eren suspesos dos buiracs oberts plens de fletxes pàrtiques llargues. Una doble destrat i un ganivet amb puny en forma de cap d'ocell, que estan gravats entre l'arbre i els captius són també armes orientals. Sobre el tronc de l'arbre dos corns enquadren un gran casc probablement fet de pell; aquests objectes pertanyen a germànics o muntanyencs dels Alps¹⁵⁴

Sobre la cara est, el presoner de l'esquerra vestit com un asiàtic de l'oest, disposa d'una llarga cabellera reproduïnt un tipus pàrtic. Tot i que l'altre captiu és malmès, es reconeix un personatge obès cenyint una diadema i revestit amb una "chlamyde"; es tracta doncs d'un rei o d'un tirà grec o hel·lenitzat. El trofeu, és compost de despulles nòrdiques: toga de pell, túnica i abric amb cinturó i arnès, escuts oval·ls i exagonal·ls i feixos de llances"¹⁵⁵.

L'autor (Picard) interpreta que ens trobem davant d'un monument que fa clara referència a les victòries sobre els pobles del nord i de l'est, i considera que l'arc es podria datar als primers anys de la era cristiana, doncs la manca de referències al retorn de les ensenyes de *Crassus*, l'aparició d'un armeni i el fet de que el presoner occidental – segons ell - no sigui un gal ni un hispà, l'obliga a interpretar-ho així.

Fins a finals de s.XX, nous investigadors faran les seves propostes: Turcan: 1984, S. Silberberg-Perice 1968, R. Peters 1968. A. Küpper-Böhm.

Lamuà després d'avaluar totes les aportacions conegudes, fa a continuació un extens estudi on analitza diverses fonts relatives a la propaganda d'*Octavianus* per convertir-se en el primer home de Roma, la *res gestae militari*, la necessitat de representació dels èxits militar augusteus¹⁵⁶.

Coincidint amb les opinions de Pierre Gros en estudiar la decoració arquitectònica dels arcs de la narbonaise i de l'opinió de G. Picard, Lamuà, creu d'entrada que la datació

¹⁵¹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 181

¹⁵² GAMBIER L. p. 2

¹⁵³ PICARD G. 1960 p. 14

¹⁵⁴ PICARD G. 1960 p. 14

¹⁵⁵ PICARD G. 1960 pàg. 15

¹⁵⁶ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 187

ha de ser d'època augustea i que cal desestimar opinions d'èpoques més avançades, i que el tema de fons dels relleus seria clarament la representació de la gran expansió territorial augustea tal com explicava la propaganda oficial romana i, com han anotat alguns dels autors estariem davant d'una imatge que representa el topos reiterat a la literatura llatina del control de l'est i de l'oest¹⁵⁷.

“Analitzant les Geòrgiques de Virgilius, constata que només hi ha dos esdeveniments que provocaran la imatge de vencedor sobre l'est i l'oest i que són: la conclusió de les campanyes contra els Cantabrians i el retorn de les àguiles de Crassus”¹⁵⁸, “dos fets que seràn expressats en l'imaginari i la literatura oficial com la victòria definitiva sobre els extrems de l'oikoumene. Horatius en les seves obres no deixarà de commemorar les victòries augustees en especial sobre els Cantabrians i Parts i la consegüent Pax.

La dicotomia est-oest, és constant a la literatura augustea i s'hi entreveu una vessant més realista d'acord amb els esdeveniments històrics de la dècada dels anys 20 a.C., amb les victòries sobre els Cantabrians i el retorn de les insígnies de Crassus i també amb una clara imitatio de les gestes alexandrines”¹⁵⁹.

“Les victòries de les que quedarà memòria d'Augustus, seràn: les de la banda oriental del mar Adriàtic, l'annexió d'Egipte i les victòries germàniques i càntabres. Tot i les nombroses mencions a Escites i Dacis, sabem que aquests pobles no van entrar de facto en les annexions augustees, mentre que els parts sí que seran representats com a vençuts pel prínceps, en conseqüència els quatre captius que hi ha representats als relleus de Carpentras, han de sintetitzar aquestes accions, en especial les que fan referència a l'expansió territorial, però també les que permeten presentar a Augustus com el recuperador de les insígnies perdudes pels errors dels temps que l'havien precedit. Feta aquesta reflexió sembla impossible que cap dels quatre captius no faci referència a la subjugació de l'imperi part, és a dir al retorn de les àguiles de Carrae, malgrat la impressió de Picard de que no hi ha cap al·lusió a les insígnies recepta a l'arc de Carpentras.”¹⁶⁰. En opinió de Lamuà, “al Captiu A, que s'e l'ha assenyalat genericament com un oriental a causa del seu barret frigi, és en realitat un Part. Ho justifica extensament a través de les descripcions que Estrabó fa de les costums en el vestuaris dels Parts en la seva geografia del món.”¹⁶¹.

“En el cas del Captiu B, que ha estat assenyalat habitualment com un germànic, atès que només va vestit – segons Picard - amb un rhenó, però que la majoria identifiquen com un sagum, i porta el cabell recollit, sembla que amb un nus característic de les

¹⁵⁷ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 188

¹⁵⁸ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 189

¹⁵⁹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 190

¹⁶⁰ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 192

poblacions germàniques. Amb aquest personatge sembla manquen elements per poder-lo identificar , però l'absència d'un element clau en els pobles del nord com són les bracae, fa pensar en una altra ubicació geogràfica on aquest element no sigui imprescindible.

L'aparició de l'espasa de fulla corba, s'adequa molt bé a les imatges de les panòpies que apareixen en els encunyys d'Octavianus i els seus legats referents a les guerres contra els càntabres, grup essencial en la vida del Princeps, atès que en aquesta campanya es podran tancar les portes del temple de Janus i serà una de les causes per les que el Senat i el poble de Roma li voti l'Ara Pacis¹⁶².

“Strabó descriu l'armament dels lusitans entre el quals fa al·lusió a una espasa de fulla corba i en alguns casos com un ganivet de carnicer i a una daga curta, panòpia que es veu representada en els encunyys de seques hispàniques que fan referència a la conquesta del nord-oest on apareix reiteradament la caetra i la falcata com elements essencials de la panòpia dels pobles septentrionals de la Península Ibèrica. Strabó també descriu la tradició del pentinat d'aquests pobles i en defineix els conceptes de que porten els cabells llargs com dones i que sel's lliguen per entrar en combat amb una tira de tela.”¹⁶³

“En conclusió respecte al captiu B, Lamuà considera que es tracta d'un Cantabrii, per les dues raons esmentades: d'una banda encaixa amb el model iconogràfic descrit per Estrabó i de l'altra pel rol fonamental que jugaran aquests bàrbars a la història personal d'Augustus.

El captiu C, ha estat també objecte de diverses identificacions. Picard inicialment l'identificà amb un Germànic relacionat amb el Captiu B, amb la barba i el sagum com a elements d'analogia, però en el seu article posterior, ja l'assenyala com un possible asiàtic de la zona occidental, comparant-lo amb el part de la cuirassa de la Prima Porta.”¹⁶⁴

Més endavant, Lamuà fa referència a la descripció que Tàcit fa relativa a la manera com porten anusats els cabells guerrers nobles dels Suevii, que és el tret característic que els diferencia de la resta de poblacions germàniques, tot això el fa concloure que aquest personatge correspon a una representació dels pobles que vivien a les ribes de l'Elba, és a dir el punt més septentrional al que arribaren les campanyes augustees

¹⁶¹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 193

¹⁶² LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 194

¹⁶³ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 197

¹⁶⁴ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 198

al nord d'Europa tal com diuen les *Res Gestae*: "Gallias et Hispanias provincias et Germaniam qua includit Oceanus a Gadibus ad ostium Albis fluminis pacav"i¹⁶⁵. "Pel que fa al Captiu D. Ha estat identificat de manera recurrent com un monarca hel·lenístic. Picard hi va voler veure un reietó siri aliat dels parts, mentre que Peters l'identificà simplement com un rei hel·lenístic, i Küpper-Böhm el considera de manera genèrica un microasiàtic. El més clar d'aquest captiu, és que va vestit amb una clàmide, tipus de capa sorgit al món hel·lenístic tot i que no és representativa de cap regió acotada i pot fer referència a la majoria de territoris entre l'Adriàtic i l'altiplà iranià. Tot i així, el element interpretat com un barret frigi o com una cabellera cenyida amb una diadema, pot acotar el personatge a una zona més concreta. Sembla que les restes de la part posterior del cap del captiu es podrien identificar com una kausia, l'origen del qual i la seva utilització quedarà de manera genèrica centrat a Macedònia, i en conseqüència el que sembla representar és la imatge d'un monarca vestit a manera macedònica"¹⁶⁶.

"En conclusió , es pot dir que els tipus etnogràfics representats a l'arc de Carpentras semblen estar desenvolupats a partir de les descripcions que dóna Estrabó o les seves fonts de les diferents tradicions regionals de vestir-se,"¹⁶⁷ i en conseqüència, sembla clar que els plafons pretenen representar la glòria militar d'Augustus, i el qui va crear el conjunt es va basar en les imatges creades per Virgili i també en passatges referents als èxits militars del Príncep de l'obra d'Horaci.

D'altra banda, a Tarraco s'han localitzat un seguit de fragments d'uns relleus del fòrum de la colònia que tenen certes analogies amb els de Carpentras i que ha estudiat Eva Koppel. Aquests relleus s'ha pogut identificar com un grup idèntic al de la façana oriental de Carpentras, la qual cosa vol dir que aquest últim no és una creació original única feta expressament per aquest monument¹⁶⁸.

"La anterior conclusió, obliga a buscar quin és l'origen d'aquest programa iconogràfic. S'han identificat tant a Carpentras com a Tarraco marcades influències estilístiques pergamenianes en la creació dels cossos dels captius, que s'ha interpretat apel·lant a la influència hel·lènica de Massàlia, i un dels focus artístics més importants del Mediterrani des del s. II a.C. serà Pèrgam, amb una important influència en l'art romà. Se sap que en el recinte del temple de l'Atena Polias, s'hi va aixecar un monument per recordar les victòries augustees. Suposadament a la base circular de Pèrgam hi hauria un grup de captius encadenats a trofeus. Si més no des d'un punt de vista hipotètic i

¹⁶⁵ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 199

¹⁶⁶ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 200

¹⁶⁷ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 201

¹⁶⁸ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 206

pel fet de que les figures descrites tinguin un marcat caràcter pergamenià, i que en aquella ciutat s'erigís un dels més importants conjunts commemoratius a la figura del Princeps, es pot pensar que els relleus de Carpentras i Tarraco són reproduccions d'aquell gran conjunt monumental microasiàtic¹⁶⁹.

Els promotors de l'arc i relleus de Carpentras, encerten en posar el trofeu referent a les victòries orientals del Princeps a la façana est de l'arc, i posant les occidentals a l'oest, demostrant que no només es limitarien a reproduir uns models sinó que saben adaptar el conjunt al monument projectat per Carpentras.

“En resum es pot concluir que aquest cicle és segurament el darrer programa iconogràfic propagandístic de l'època augustea. Les vinculacions a les Res Gestae són indubtables. Tots els personatges vesteixen bàsicament d'acord amb les descripcions donades per Estrabó; l'elecció dels captius és excel·lent per representar les grans obres augustees: la victòria sobre les poblacions cantàbriques, la rendició dels Parts amb el retorn de les àguiles de Carrae, seràn els escollits per exemplificar la pacificació dels límits occidentals i orientals de l'oikoumene, mentre que un germànic i un macedònic serviràn per representar la pacificació dels límits septentrionals d'Europa”.¹⁷⁰

3.4 FINALITAT- FUNCIO DE L'ARC

El conjunt figuratiu de l'arc de Carpentras no només fa referència a les expansions territorials, sinó que a més servirà per recordar la recuperació de les ensenyes perdudes per altres generals durant les guerres civils. No sabem res més de l'arc tret del que es pot interpretar a través dels elements representats en les seves dues cares laterals. El que sí és cert és que en qualsevol cas forma part del programa propagandístic d'època augustea.

3.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

“Considerats tots els antecedents, la datació ha de ser necessàriament tardana dins del principat augusteu. La manca de cap referència a Actium com a motiu central de la commemoració, implica una data posterior al 27 a.C. El presoner part, implica que el conjunt no pot ser anterior al 20 a.C. data en que es farà efectiu el retorn de les ensenyes romanes preses a Crassus i Marcus Antonius. El càntabre la rebaixa uns anys més, doncs no podria aparèixer fins el 19 a.C. quan queda pacificada tota la península ibèrica. El personatge germànic, que seria un Suevii, sembla que hauria de

¹⁶⁹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 208

fer referència a les campanyes dutes a terme per Drusus i Tiberius entre el 12 i el 9 a.C.. La figura del Macedonic es pot referir al retorn dels territoris de la península balcànica a mans del Senat el 27 a.C. o bé a alguna de les campanyes que hi haurà en aquesta zona, des de les del jove Octavianus entre el 35 i el 33 a. C., fins les que portarà Tiberius a la zona pannònica entre el 12 i el 9 a.C. El conjunt, fa referència a esdeveniments que no passen en cap cas abans del 9 a.C. com és el cas dels germànics i la pacificació de la zona balcànica. Tampoc pot estar molt lluny d'aquesta època, atès que a partir del canvi d'era, la política exterior romana comença a sofrir més revoltes i sublevacions.”¹⁷¹

En conclusió, en opinió de Lamumà, sembla que aquest conjunt iconogràfic estaria el·laborat en un moment indeterminat entre el 9 a.C. i el 9 d.C. marcant això un bon terminus *post quem*, essent més possible una datació abans del canvi d'era. Això no implica que els plafons de Carpentras hagin d'estat esculpits entre aquestes dates ja que també podrien ser lleugerament posteriors però mai anterior.¹⁷²

Pierre Gros, d'acord amb les dades obtingudes de la anàlisi estilística, ens proposa del 1 al 10 d.C ¹⁷³

3.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

“L'arc queda entre els murs laterals de la catedral de Saint Siffrien i la part posterior de l'antic palau episcopal. La seva situació, ha comportat al llarg dels segles importants modificacions per adaptar-lo a les noves necessitats, però la continuada reutilització de l'estructura també ha estat raó de la seva conservació.”¹⁷⁴

“L'arc passà a formar part d'un temple romànic dedicat a Saint Antoine del qual hauria fet les funcions de porxo d'accés al lateral septentrional de l'església. L'església va ser enderrocada el 1404. El 1650 l'arc és aprofitat en el projecte de construcció del palau episcopal i entra a formar part d'aquest gran edifici. En aquell moment s'hi obrí una porta que malmeté parcialment la part inferior del alt relleu de la façana occidental.

El 1813, l'arc és alliberat definitivament d'altres construccions que s'hi recolzaven, i es va recuperar fins on s'havia conservat. L'àtic i l'entaulament, la part superior de les pilastres amb els capitells s'havien perdut definitivament i si més no l'arcada de la

¹⁷⁰ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 210

¹⁷¹ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 211

¹⁷² LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 212

¹⁷³ GROS, P. 1979 p. 82

¹⁷⁴ LAMUÀ ESTAÑOL M., p. 7

façana nord i altres mutilacions entre elles l'obertura d'una porta en una dels pilars de l'arc.”¹⁷⁵

3.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

Lamuà, en el recull d'imatges, presenta la reproducció d'un dibuix conservat a la biblioteca Inguimbertaine, que presenta una doble proposta de restitució (no s'ha pogut trobar cap referència de l'autor), amb un frontó sobre l'arquivolta, i amb àtic i una sense àtic.

4. ARCO DEI SERGII DE PULA / POLA.

L'*Arco dei Sergii* és un arc honorífic romà d'una sola obertura situat a POLA, la antiga Alba Julia e Pietas Julia, situada a la península d'Istria a l'actual Croàcia. Es va construir davant de l'antiga Porta Minerva, anomenada Porta Àurea a partir del s.XV que era una de les portes principals d'accés a la ciutat antiga de Pola.

4.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

4.1.1 tipologia arquitectònica

És un arc d'una sola obertura. Se sustenta mitjançant dos pilars rectangulars amb columnes encastades: quatre columnes a cada una de les cares principals. Dues, les més properes a l'obertura, són semicolumnes adossades a la façana i les dues que formen cantonada de cada cara són de $\frac{3}{4}$. Les columnes que emmarquen l'obertura, queden separades d'aquesta, l'amplada de la arquivolta.

El cos central, està presidit per l'arc, destacat per una arquivolta motllurada de tres faixes que neix de les impostes; l'arquivolta té tres nivells de motlluratge corresponent a cadascuna de les faixes: el primer és un simple canvi de pla que sobresurt respecte de l'aresta que enllaça amb l'intradós de la volta i ocupa el primer $\frac{1}{4}$ de l'amplada; el segon tram, sobresurt de l'anterior, és llisa i té també una amplada aproximada a $\frac{1}{4}$ part; la resta està composta d'una part plana que sobresurt de l'anterior, una gola i un filet. L'arquivolta, a la part superior de l'extradós, encaixa horitzontalment amb el pla inferior de l'arquitrav a través de la clau i les doveles superiors. La motllura de l'extradós de l'arquivolta és tangent al fust de la columna i en conseqüència l'entrega

¹⁷⁵ LAMUÀ ESTAÑOL M., pàg. 8

amb la imposta es produeix amb tota l'amplada de l'arquivolta, però com veurem més endavant només és un efecte decoratiu.

Les façanes laterals queden emmarcades per les dues columnes de $\frac{3}{4}$ de les cantonades de l'edifici.

El perímetre rectangular dels dos pilars en el seu contacte amb el podi, queda modificat i engruixit pel sobresortint de les bases de les 4 columnes que reposen en cadascun d'ells.

Els dos podis envolten de manera contínua les sis cares de cadascun del paral·lelepíped en que es transforma l'element que sosté l'arc. A la part baixa del podi es conforma un plint, sobre el que es recolza una motllura semi-cilíndrica que enllaça, mitjançant un filet, amb el cavet que dona pas al parament vertical del podi.

Els podis es recolzen sobre sòcols que sobresurten de la base i en ressegueixen el perfil del perímetre.

La línia de divisió que separa els dos podis del cos central de l'edifici, està marcada per una motllura correguda que està composta (de baix cap a dalt) d'un cavet de considerable volada acabada amb listell; damunt d'aquesta motllura, reculada, se n'hi recolza una altra de perfil rectangular sobre la que, a mode de plint, s'hi assenten les bases de les columnes del cos central i els propis pilars estructurals de l'arc.

L'entaulament.

L'entaulament descansa sobre el cos que formen els pilars, l'arcada, i les columnes adossades i ressegueix el perímetre que defineixen; entre els intercolumnis que separa les columnes que flanquegen l'obertura de cada façana principal, l'entaulament queda reculat fins el pla de la façana.

L'arquitrau, pel que fa a la seva cara visible, és de tres faixes, i es configura de manera similar a l'arcada, i s'acaba amb un cavet i un filet; En planta ressegueix el perímetre retranquejat tal com s'ha descrit anteriorment.

El fris conté a la part central una inscripció i la part que queda lliure està decorada.

La cornisa

La cornisa és de considerables dimensions, agafa molta volada i és totalment decorada. La primera motllura en sentit ascendent conté una gola inversa decorada i un filet que dona pas a un denticulat; pla horitzontal amb cassetons separats per modillons; la part més volada de la cornisa decorada amb una tira de denticulat i una gola decorada amb fulles d'acant.

Per damunt de la cornisa, es conserva l'àtic, que s'estructura com un podi, amb base i coronament.

L'àtic, reculat, ressegueix el perímetre de l'entaulament, amb l'excepció de la part central, on un massís centrat de manera simètrica sobre l'eix de la clau, sobresurt al mateix pla dels dos cossos que estan per damunt dels pilars. La part llisa dels tres podis sortint i un dels reculats estan ocupats per inscripcions. A la part superior una cornisa amb dos bocells de diferent dimensió decorats, a través d'un cavet, dona pas a la filada superior d'acabament que recupera aproximadament el pla llis de dessota de la cornisa de l'àtic.

4.1.2. tipus de materials i tècniques de construcció

La tècnica constructiva utilitzada és la de l'opus quadratum que es recolza probablement sobre una base de fonamentació.

Pel que fa al tipus d'aparell utilitzat, és un sistema molt singular que describem a continuació.

El sòcol, esta format per una única filada de carreus molt degradats. La següent filada en sentit ascendent és la que constitueixen les motlures del peu del podi; a continuació, una sola filada de carreus formen el dau - la part llisa del podi - i a continuació es disposa la següent que constitueix la cornisa del podi que integra el plint corregut.

El cos central el constitueixen vuit filades de carreus que es reparteix en peces de diferent alçada, seguint la morfologia d'aquesta part de l'edifici. La primera filada integra les bases de les columnes amb el plint; de la segona a la quarta es reparteix en parts iguals l'espai que va des de la part inferior dels fusts fins arribar justament dessota de la motllura que forma part de la imposta; la cinquena absorbeix íntegrament la imposta i les parts dels fusts de l'arcada que li corresponen; la sisena filada absorbeix els dos trams de fust que li corresponen i la segona dovella de l'arcada que en realitat tota sencera forma el salmer; la setena ja és independent de l'arcada i les peces que la formen absorbeixen la última tramada del fust, incloent el collarí del capitell; l'últim i vuité tram, correspon als capitells de les columnes. A excepció de la última filada, des de la primera a la setena del cos central no s'hi observa cap junt vertical, pel que sembla indicar que els pilars estan formats per uns únics blocs que arriben des de la part interior de l'obertura de l'arc fins la façana exterior lateral.

L'estructura de sustentació de l'entaulament entre els dos pilars és un únic arc de l'ample d'un sòl carreu. És constituït per 15 peces i es recolza sobre les impostes

situades a la base de l'intradós de l'arc. Tot i que per la part de l'intradós es presenta com a arquivolta, en realitat les peces de que està formada tenen funcions diferents: la primera peça, és part integrant de la imposta, i en realitat és només un carreu que constitueix la cinquena filada del cos central, perquè el junt és horitzontal, coplanari amb la resta de la filada. La segona peça és la que realment fa de salmer i és part integrant de la sisena filada del cos central; la tercera, és una dovella que encaixa en una línia trencada amb el bloc de l'últim tram dels fusts; la quarta i cinquena ocupen pràcticament tot el carcanyol, per la part vertical superior la quarta toca a la filada dels capitells i la sisena encaixa horitzontalment amb l'arquitrau. Les dues juntes contenen en baix relleu una victòria alada; la sisena i setena tornen a ser de menors dimensions, són de forma trapezoidal i per la part superior tenen continuïtat fins trobar la part inferior de l'arquitrau; la darrera peça, també de forma trapezoidal, és la que forma la clau i enllaça amb les peces del costat oposat.

En definitiva, tot i que, com hem indicat més amunt, l'arcada es compon de 15 elements, cadascuna desenvolupa una funció diferenciada en el context de l'estructura de suport de tal manera que l'arcada en realitat és formada només per 13 peces: 2 salmers, 10 dovelles i la clau.

L'entaulament, format per l'arquitrau, fris i cornisa, està constituït per filades diferenciades pels junts horitzontals que defineixen la pròpia morfologia de l'element, i el mateix succeeix amb l'àtic, que està format per quatre nivells constructius diferenciant les motllures de base amb el plint corresponent, la part llisa, la cornisa, i una darrera filada que seria la probable base d'un conjunt estatuàri situat al cim del monument.

4.1.3 ordre i estil arquitectònics

Les columnes que s'integren al cos central són d'estil corinti de base àtica amb plint.

Els fusts són estriats, amb un acanaladura.

Formalment, des d'un punt de vista compositiu, el cos central queda totalment delimitat pel podi a la part inferior i per l'entaulament a la part superior.

L'arcada pròpiament dita també queda encaixada entre els dos anteriors elements i verticalment per les columnes corínties que la flanquegen.

Els capitells

Els capitells es componen de tres corones de fulles d'acant que ocupen la totalitat de l'alçada del capitel·l. Entre la primera i segona corones, ocupen la meitat inferior del capitel·l; a la tercera corona li corresponen quatre fulles d'acant de les que es veuen la

part proporcional corresponents a la part de capitell visible; estan representades d'una manera naturalista i cobreixen la part frontal de la voluta, de les mateixes característiques, una de central i dues laterals que coincideixen amb els angles del capitell. Pel damunt de les volutes se situa l'àbac decorat, i al centre de cada cara corresponent a $\frac{1}{4}$ de circumferència, hi ha sobresortint una flor de quatre pètals lobul·lats.

La resta de decoració de l'edifici, està àmpliament detallada als apartats de decoració complementària i decoració figurada del present estudi.

4.1.4 estudi geomètric compositiu

Gordana Vasiljevic, matemàtic de l'escola tècnica de Pola, amb els estudiants del "grup geodèsic", el 2017, van portar a terme un aixecament de l'arc per sistemes geodèsics per ordinador, assistits pels professors Jadranka Vres Rebernjak i Mladenka Kosanovic i Bojan Bradac. Aquests resultats, han confirmat l'exactitud de les mesures preses per l'arquitecte Italo Gismondi a la dècada dels anys 70 del s.XX.¹⁷⁶

Els resultat dels mesuraments a partir de l'estudi geodèsic, són els que segueixen: "les mesures precises (façana oriental) alçada total del monument: 10,96 m (que corresponen a la mesura de 25 colzes romans) (llat. cubitus); amplada a la base : 8,89 m. ; profunditat; 2,63 m. (costat dret), 2,70 (costat esquerra). Amplada de la part anterior del podi: 2,19 m dreta, 2,20 m esquerra; amplada de l'intradós a la base 4,21 m ; alçada de l'arcada: 7,26 m." ¹⁷⁷

En els esquemes que presenta el document, s'hi grafien diverses relacions geomètriques que es podien haver utilitzat: el rectangle auri en les proporcions del cos central, o el triangle equilàter com a definidor de punts de referència del cos central i d'aquest en relació de la resta del monument.

4.1.5 La decoració complementària

La part interna de la volta està molt decorada i ha estat motiu d'estudi detallat per molts especialistes.

"El sostre intern de l'arc està decorat amb cassetons quadrats; en el seu interior i a l'espai lliure al voltant, hi ha en relleu, flors, figures zoomòrfiques i personatges mitològics¹⁷⁸

"En els triangles inferiors de cada costat, hi ha el relleu de dues esfinx, assegudes i diferents l'una de l'altra. En el triangle superior, del qual només se'n conserva una

¹⁷⁶ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 24

¹⁷⁷ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 34

¹⁷⁸ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 45

petita part del cassetó, i que sembla que va ser restaurat en el passat, probablement hi havia dos dofins, com es pot apreciar en dibuixos de èpoques diverses.

Traversari afirma que les esfinx i els dofins apareixen junts en els monuments fúnebres romans.

En el centre del intradós, trobem una escena significativa: dins un gran camp quadrat hi ha escolpit el relleu d'una àliga que lluita contra una serp. Segons els experts, (Lövy, Traversari, De Maria, Woodhull, etc.) es tracta d'un motiu de la tradició hel·lenística usat freqüentment en monuments funeraris romans, en què l'àliga representava l'apoteosi, com també es pot observar en el sostre de l'arc triomfal de Titus, on una àliga enorme sosté el cos de l'emperador.

A l'arc de Pola, aquesta composició està envoltada de quatre dofins que representen el viatge del difunt cap a l'illa dels benaurats¹⁷⁹.

“Les pilastres sobre les quals recolza l'arquivolta són totalment decorades en el seu intern, no a l'extern occidental.

Avui són pràcticament irreconeixibles els ocellets que picotaven els “acini” descrits per Travessari i que formarien part també de la simbologia funerària.

Sobre la vessant lateral occidental d'ambdues pilastres, a la part baixa, hi ha en relleu una mata d'acant, de la qual emergeix un rínxol que es cargola en espiral i es desenvolupa al llarg de tota l'alçada de la pilastra creant més camps circulars formats de fulles cargolades en espiral.”¹⁸⁰

Segons alguns experts com Traversari, sembla un motiu propi de l'Àsia Menor, copiat per decorar altres monuments d'època romana molt coneguts com ara el fris del temple d'August i el del de Diana a Pola, a la Maison Carrée a Nîmes i altres. També alguns estudiosos ha trobat molta semblança amb el fris decorat amb fulles d'acant de l'“Ara Pacis”(Traversari i Fitcher). Letzner i Pochmarski pensen, com B. Andreae que és possible que sigui l'Arc de Pola el que hagi influït en la decoració de l'“Ara Pacis” que el senat romà va fer erigir en honor de l'emperador August.¹⁸¹

“Molts autors consideren que els motius de rínxols d'acant i les fulles del raïm intercalat sobre el monument són motius funeraris.”¹⁸²

També l'entaulament, la part superior de l'arc està molt decorat. Damunt l'arquitrau, el fris es troba en tots els costats menys en l'oriental, perquè en època romana no es veia, a l'estar enganxat a la porta Àurea. En el costat occidental del fris està decorat amb garlandes aguantades per dos amoretos amb un bucrani al centre. Löwi les ha

¹⁷⁹ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 49

¹⁸⁰ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 51

¹⁸¹ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 51

relacionat amb la ceràmica de Pèrgam on, segons ell, apareix per primera vegada els dos elements junts. Max Wegner diu que és la primera vegada que es troba en un arc, i que les guirlandes són similars a les de l'Ara Pacis i que aquest motiu esdevé una mena de figura molt freqüent en els sarcòfags romans durant el s. II d.C.

Traversari també hi veu influència hel·lenística, i Porchmarski creu que el prototipus del motiu que en l'arc està modificat, podria fer referència als relleus de la ceràmica pergamesa.¹⁸³

Al costat del fris amb els amants, els bucrani, i les guirlandes, en el lloc central occidental del fris es veuen dues bigues amb els cavalls a punt de fer un salt, guiades per una figura femenina, que Traversari identifica amb la deessa romana Lluna, o la grega Selene, lligades també a la simbologia funerària romana, amb qui estan d'acord Woodhull i Jurkic-Dzin, que expliquen que la modalitat executiva del motiu correspon a originals hel·lenístics d'Àsia Menor. Altres, (De Maria, Cambi, Ficher, Pochmarski... pensen que es tracta de la deessa Victòria. La cara de la figura està malmesa, però no la part superior del seu cos i el dels cavalls excepte els caps.

A les cares nord i sud del monument, (sobre la part lateral estreta, damunt de l'arquitrau), hi ha un fris continuu amb representacions d'armes, que es troben també en dos altres llocs del monument: en el costat intern més curt del sobresortint del fris sobre la façana occidental i sobre els costats interns més curts a la mateixa part sobresortint de la cara oriental del monument.¹⁸⁴

Löwy, després de considerar la influència hel·lenística (Pèrgam i Mileto), es pregunta si les armes corresponen a les usades a la batalla d'Actium o en algunes altres batalles ,per terra o mar on haguera participat Luci Sergi Lepido. També adverteix que els motius presents en la decoració arquitectònica de l'arc (animas fantàstics, grius, esfínx) ens recorden el repertori decoratiu de l'estàtua de l'emperador August de Prima Porta ¹⁸⁵ i troba correspondència entre el fris de l'arc i la decoració de l'Ara Pacis.

Eugenio Polito diu que l'arc de Pola és el màxim exponent de monument amb decoració d'armes, majoritàriament occidentals, sobretot determinats tipus d'escuts i d'elms, amb alguns exemples d'armes utilitzades pels gladiadors. Semblen ser de procedència diversa, i destinades a exaltar les victòries militars de la família dels Sergii, sobretot de Luci Sergi Lepido.

Max Werner pensa que l'estil és realista i que pertany a l'època d'inici dels frisos amb armes datables a principis de l'època imperial.

¹⁸² CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 52

¹⁸³ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 52

¹⁸⁴ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 55

A part dels autors citats, cal remarcar el treball de Giorgio Edmondo, que va descriure totes les armes i la seva tipologia, i també va mesurar la llargada i l'alçada del fris. Cal destacar l'obra de Francesco Monaco, al s.XVIII, que va dibuixar el fris en detall, publicat per Gian Rinaldo Carli.

Altres estudiosos són Monika Verzár – Bass ¹⁸⁶.

La cornisa té moltes zones amb una decoració extraordinària. A la part inferior, s'alternem mènsules amb modillons de cassetons reomplerts al centre amb una gran flor o rosa, semblants a les de la Maison Carrée de Nîmes.

4.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

“Els costats interns laterals del sostre estan decorats amb cassetons quadrangulars, tots de la mateixa mida, emmarcats en dobles listells. Sobre cada costat de l'arc hi ha 6 cassetons quadrats amb relleus interiors amb motius florals variats. En els espais exteriors dels cassetons, nou a cada costat, i que són triangulars, s'hi representen parelles d'animals sobretot mitològics i imaginaris: grius, rèptils, animals híbrids, etc” pag46.

“A la part inferior del l'intradós, en el punt en què l'arc recolza en el capitell de la pilastra, es troba a cada costat un gran cassetó quadrat on a l'interior es veu una gran flor envoltada als angles per quatre palmetes. A l'exterior dels cassetons hi ha quatre triangles on hi havia representats éssers mitològics.” ¹⁸⁷

4.1.7 Característiques físiques de la inscripció o les inscripcions

Les inscripcions són incises en el material petri de l'edifici i es troben ubicades al fris, i a l'àtic, sobre la part frontal dels daus que sobresurten al centre i als extrems d'aquest cos, on originalment s'hi haurien col·locat les estàtues.

4.1.8 Relació de l'arc amb l'entorn

L'arc es troba en una posició privilegiada. La situació davant de la Porta Àurea, que marcava l'inici del Decumano Massimo, li dona una importància excepcional, un caràcter sagrat, propi de les portes úrbiques, com afirma Margaret Woodhull.

Les fonts escrites que en parlen, i també la nombrosa iconografia, sobretot durant el Renaixement, han permès l'existència de nombrosos i detallats estudis de la mà d'experts com els esmentats Traversari i De Maria.

¹⁸⁵ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 43

¹⁸⁶ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 58

¹⁸⁷ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 46

3.4.2 LA INSCRIPCIÓ

4.2.1 Contingut de la inscripció

A la part superior de l'arc, a l'àtic, hi ha quatre epígrafs. El primer a l'esquerra diu: "L(UCIUS)SERGIUS C(AI)F(ILIVS)/AED(ILIS)DUOVIR" És a dir: Luci Sergi fill de Gai edil i duumvir. Damunt de la inscripció hi havia una estàtua. A la seva dreta, es llegeix "SALVIA POSTVMA SERGI" Aquesta inscripció és posterior, i ens indica que Postuma, de la família dels Salvii, estava casada amb un Sergi. Segurament va ser col·locada "in situ" poc després de la seva construcció, segons Deggrassi i altres. Cal remarcar que tampoc estava prevista una base, a diferència de les altres estàtues representant els homes de la família, que sí la tenen., Deggrassi també observa que algunes lletres que conformen el seu nom, també són diferents de les que, a l'àtic, fan referència als homes.

A la dreta d'aquest escrit, sobre la base central de l'àtic, es troba l'epígraf següent: L(UCIUS)SERGIUS L(UCI)F(ILIVS)/LEPIDUS AED(ILIS) TR(BUNUS)MIL(ITUM) LEG(IONIS)XXIX. És a dir que Luci Sergi Lepido, fill de Luci, va ser un edil i un tribú militar de la XXIX legió. Aquesta inscripció es trobava a la base on hi havia la imatge en origen.

A l'extrema dreta de l'àtic hi ha escrit CN(EUS)SERGIUS C(AI) F(FILIVS)/AED(ILIS) DUOVIR QUINQ(UENNALIS) informant que Gneu Sergi, fill de Gai, edil i duumvir és l'encarregat d'el·laborar el cens de la població cada cinc anys¹⁸⁸

Les inscripcions de l'arc i les dedicatòries ens permeten saber que els membres de la família Sergi als quals va dedicar, eren persones que tenien càrrecs molt importants, tant civils com militars¹⁸⁹.

4.2.2 Promotor / dedicant i destinatari / destinataris

L'Arc dels Sergis ha conservat l'epigrafia que ens permet saber-ne la finalitat, el nom de la persona que el va fer construir, "l'investitore" i el de les persones a qui es va dedicar. Aquestes inscripcions també permeten la seva datació, tot i que no s'ha conservat cap de les estàtues que coronaven l'àtic.

Les inscripcions han estat estudiades a bastament per diversos estudiosos, entre els quals, Bruna Forlati Tamaro, Attilio Deggrassi, Stefan Mlakar, Margaret Woodhull i altres.

Es conserven en total cinc inscripcions, la més important, situada en posició preeminent, amb les lletres més grans, es troba al centre de la part occidental del fris.

¹⁸⁸ CODACCI TERLEVIC G. e altri, 2017, p. 40

L'escrit, conservat enterament, diu: "SALVIA POSTVMA SERGI DE SVA PECVNIA" i ens permet deduir que aquesta persona va pagar totes les despeses amb els seus propis diners.

Sembla ser que pertanyia a la família Salvii, i que estava casada amb un membre de la família Sergii, que era molt poderosa i influent. El fet que una ciutadana, privadament, pogués finançar i fer construir aquest arc honorífic, sembla ser que es produeix a partir de la fi del principat d'August. Es a dir que, aquest tipus de monument, originàriament de caràcter públic, segueix els models dels arcs triomfals construïts en honor de l'emperador, i es permet també erigir-ne per tal de glorificar un personatge o personatges fins i tot fora de la metròpoli.¹⁹⁰

4.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

Sobre els carcanyols de l'arquivolta es pot veure el relleu de les dues Victòries: la de l'esquerra, malmesa en la zona dels braços, té un ramet de palma a la mà esquerra, a la dreta, que té aixecada, un objecte mig destruït de forma circular, on s'hi veuen fulles entrelaçades, segurament una corona de llorer.

La Victòria de la dreta, està ben conservada, encara que té malmesa la cara i la mà dreta. A l'esquerra sembla que sosté un trofeu, damunt del qual sembla haver-hi una armadura¹⁹¹

De Maria sosté que el relleu de la deesa Victòria, que simbolitza la victòria militar, i que, com hem vist forma part de la tradició hel·lenística, és la primera vegada que es representa en un arc, considerat un arc "azíac", és a dir, un dels arcs consagrats a August després de la victòria d'Actium, i erigits a Roma el 29 a.C.. Es possible, com fa notar Traversari, que fossin el model de l'arc de Pola, no només pel simbolisme de la Victòria, sino també per altres detalls arquitectònics destinats a glorificar algú que havia participat en la batalla. De Maria afegeix que els arcs triomfals d'època augustea, representaven un model imitat arreu, fins i tot a les colònies, reproduïnt aquells elements decoratius de caràcter simbòlic.

El 1928 Löwi compara l'Arc de Pola amb el de Titus a Roma, constatant que els símbols de victòria estaven lligats a la figura de Luci Sergi el jove, que havia participat com a tribú militar en la susdita batalla.

¹⁸⁹ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 43

¹⁹⁰ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 38

¹⁹¹ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 61

Pochmarchki i altres afirmen que l'arc dels Sergi representa una forma evolucionada dels arcs triomfals dedicats a August en relació a la batalla d'Actium, tot i ser el model per la construcció del Arc de Pola.¹⁹²

Diversos experts, com Deggrassi, De Maria, Traversari, Cambi, etc, sostenen que damunt de l'àtic hi devien haver les estàtues dels homes de la família dels Sergi, sobre unes bases on hi havia els noms dels personatges. Encara es conserven els encaixos que les fixaven. La part superior de l'àtic estava decorada amb òvuls, un motiu recurrent sobretot en època d'August.

Els capitells ha estat molt estudiats per Scrinari, Wegner, Traversari i altres. A la part superior dels capitells coríntis, a l'àbac, hi ha una decoració en "bacchellatura", i a la part superior és ovular.

Wegner va estudiar la forma específica de les fulles d'acant que formen el capitell, diu que el model es pot trobar en els capitells tardo-hel·lenístics de Pompeia i Preneste. Fent comparativa amb altres similars, sembla que aquest tipus decoratiu pedura en el temps¹⁹³.

El mateix Traversari investiga altres exemples de capitells treballats de la mateixa manera, i confirma la semblança amb els de la Maison Carrée de Nîmes i amb l'arc d'Orange, que fins i tot pensa que va ser obra del mateix autor.

Valnea Scrinari, estudiant amb detall la forma i la manera d'executar el treball, així com els detalls de les fulles d'acant que hi ha a la part inferior del capitell corínti, observa que és un tipus d'acant de "tall augusteu"

4.4 FINALITAT- FUNCIÓ DE L'ARC

A. Starac afirma en el seu assaig, (2000), que en època romana, a l' exterior de la porta Àurea s'iniciava la necropoli, a banda i banda de la via, tal i com era costum, i de la qual s'han trobat fragments durant les excavacions del 1994-1996.

Per tant, podem dir que l'arc construït a redòs de la Porta Àurea, constituïa l' Inici de la susdita necròpoli.¹⁹⁴

Segons Sandro de Maria i Gustavo Traversari, des del punt de vista arquitectònic s'inspira en els arcs triomfals imperials, ja abundants a Itàlia amb anterioritat. Se'l considera un "arc honorari privat", un "arc gentilici", destinat a honorar ciutadans

¹⁹² CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 62

¹⁹³ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 64

¹⁹⁴ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 46

importants, en aquest cas, de la família dels Sergii, quins membres formaven part de l'elit de la Pola romana.¹⁹⁵

El sostre intern de l'arc està decorat amb motius que fan pensar en símbols funeraris de tradició romana.

Experts com Carli, Wegner, Traversari, Degrassi, De Maria i altres, afirmen que aquesta ornamentació revela que a la construcció del monument, els membres de la família dels Sergi als quals va dedicat, ja eren morts.

Al s.XVIII, Gian Rinaldo Carli el defineix com un "Arc fúnebre", i Sandro De Maria diu que en l'arc es troben tant elements funeraris com els propis de l'arquitectura oficial.¹⁹⁶

4.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

La data de construcció de l'arc dels Sergi, varia segons els estudiosos que s'han fixat en tipologies constructives i decoratives diverses, bàsicament dues :

-el contingut de les importants inscripcions que es troben en la part superior de l'arc, sobre la base de les estàtues, i l'anàlisi estilística de la decoració arquitectònica del monument tot i així, alguns estudiosos han proposat dates diverses tot i analitzant els mateixos elements.¹⁹⁷

La majoria pensa que l'arc va ser construït en època augustea, tot i que la datació va des de l'inici del seu regnat fins al final, allargant la data fins al final del s.II o inici del s.III D.de C.

Monica Chiabà enumera els diversos estudiosos (19) i les diverses dates de la possible construcció, i els motius de la seva opinió, i els subdivideix en 4 grups, des de l'inici de l'època augustea, fins la tardo-augustea-tiberiana.

Entre el 20 i el 10 A.de C.

Chiabà i Degrassi.

Comfirmen que la mateixa legió anomenada en l'arc dels Sergi es troba en una altra inscripció a Itàlia (Scansano), diuen que, aquesta legió va ser fundada per Juli César el 49 A.deC.i que ,alguns anys després, va passar a August (Octavià) i amb la qual va lluitar.¹⁹⁸

Woodhull

¹⁹⁵ SANDRO DE MARIA p.38

¹⁹⁶ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 45

¹⁹⁷ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 69

¹⁹⁸ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 70

S'interessa fonamentalment pel paper de la dona "patrocinadora" durant el primer imperi, i estudia el rol importantíssim de Salvia Postuma, que, amb la construcció d'aquest monument privat, deixa una petja indeleble en aquesta colònia de Pola.

Ès del parer que, estilísticament, devia construir-se l'últim decenni del s.I A.deC. comparant la seva ornamentació amb la del temple de Roma i August a Pola, gràcies a la informació de les inscripcions de l'arc.

Löwy

El data en època augustea, i es basa en les inscripcions de l'arc, on s'anomena la legió XXIX, que apareix en la inscripció central. Diu que la fi del regne s'August marca la data límit de la seva execució. La presència d'animals fantàstics, (grius, esfinxs,) la compara amb el repertori decoratiu de l'estàtua d'August de Prima Porta i també la correlació dels relleus amb "girallí" d'acant de les pilastres de l'arc dels Sergi amb els de l'Ara Pacis de Roma.¹⁹⁹

Heinz Kähler

Opina que l'arc és d'època augustea, el troba semblant al temple d'August de Pola, que data, segons l'estudi epigràfic, entre el 2 a.C. i el 14 d.C., i creu que l'arc es devia erigir poc abans que esclatés l'última guerra dalmàtica, que va tenir lloc del 6 al 9 d.C.. Per tant, segons ell, l'arc va ser construït en els primers anys del s.I d.C.

Valnea Scrinari

Es basa en un estudi estilístic molt detallat dels capitells coríntis de l'arc, per dir també que és d'època augustea, i reforçant la idea amb la inscripció de l'àtic de la que dedueix que va ser erigit l'any 29 a.C.

P.Mingazzini

Ès qui presenta la datació més tardana de l'arc.

A l'any 1957, sobre la base de l'anàlisi estilística del monument, diu que s'assembla molt a l'arc d'Orange pel que fa als capitalls i els relleus, i el data a finals del s.II o començaments del s. III. De la mateixa manera, accepta la teoria d'alguns que afirmen que la legió anomenada a l'arc no és la XXIX, sino la XXX, fundada més tard .

La seva teoria va ser molt discutida per Wegner²⁰⁰.

Bruna Tamaro Forlani

Pensa que l'arc de Pola pertany a l'època del Principat d'August, i és del mateix parer que Heinz Kähler, però el situa entre els anys 2 i 14 a.C., a causa de la manca de

¹⁹⁹ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 73

²⁰⁰ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 75

cognoms a la primera i tercera base de les estàtues, i de la semblança estilística dels capitells i relleus de l'arc amb els del temple d'August de Pola.

Attilio Degrassi

Va estudiar a fons les inscripcions de l'arc, segons ell, d'excepcional importància per la seva datació. Diu que Salvia Postuma va ser segurament l'esposa de Luci Sergi senior i la mare de Luci Sergi Lepido. Fa especial esment a la inscripció on apareix anomenada la XXIX legió, de la qual va formar part aquest últim com a tribú. Aquesta legió sembla ser que va ser dissolta poc després de la batalla d'Actium, en el 31 a.C. Amb aquesta informació (premisa) Degrassi opina que l'arc va ser construït entre el 25 i el 10 a.C. encara que la riquesa de la decoració i els motius ornamentals, li fan suggerir més aviat la data al voltant del 10 a.C.

Wolf Dieter Heilmeyer

En base a l'anàlisi estilística dels capitells corintis, explica que ha de datar-se en època tiberiana, o en tot cas en una època tardo-augustea, desmentint així que pogués ser d'època augustea.²⁰¹

Max Wegner

Va analitzar les característiques estilístiques dels capitells, del fris amb amorets, garlandes i caps de bou i el fris de les armes. Ha comparat diversos monuments amb l'arc dels Sergi per tal d'argumentar-ne la datació, que fixa a l'inici de l'època imperial. Nega absolutament la teoria de Mingazzini pel que fa a la datació entre finals del s.II i inicis del s.III.d.C..

Gustavo Traversari

En base als seus estudis, molt importants, i a l'anàlisi exhaustiva de l'ornamentació del monument, capitells, medallons de la cornisa, la cornisa denticulada els òvuls de l'àtic, etc., semblants a d'altres datats en època augustea, li fan observar que l'arc és segurament d'aquesta mateixa època.

Stefan Mlakar

Segueix la teoria de Degrassi, diu que la informació més important és la que dona la inscripció, sobretot la part central, dedicada a Luci Sergi Lepido. També creu que la

²⁰¹ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 76

XXIX legió va ser dissolta poc després de la batalla d'Actium el 31 A.de C. I data l'arc al voltant del 29-28 a.C..

Giuliana Cavalieri Manasse

Comparant la decoració dels monuments d'Aquileia, Trieste i Pola, afirma que la construcció de l'arc de Pola, pot correspondre al període Juli-Claudi, tot i que més tard diu que podria datar-se als primers anys del regne de Tiberi, perquè podria coincidir amb alguns detalls arquitectònics del monument, tenint en consideració les opinions de Wegner, Heilmeyer i Traversari²⁰².

Kristina Jurkic-Dzin

Analitza la decoració arquitectònica i revela la influència hel·lenística, i pensa que va ser construït entre el 29 i el 27 a.C., o en el període comprès entre el tercer i el segon decenni a.C.

Sandro De Maria

Es un expert que ha analitzat tots els arcs triumpfals romans d'Itàlia, i creu que l'Arc de Pola va ser construït cap al final del principat d' August, i a l' inici del de Tiberi, després de haver fet el temple d'August ;conclusió a la que arriba després d'haver analitzat la decoració arquitectònica, i coïndidint amb Heilmeyer i Cavalieri Manasse en la datació.

Polito

Després d'haver analitzat el fris d'armes de l'arc, està d'acord amb Polaschek i Heilmeyer en datar l'arc dels Sergi al primer decenni del s. I d.C.

Claudio Zaccaria

Estudiós dels testimonis epigràfics del'obra pública a les regions X i XI, dóna molta importància a les inscripcions honoràries que apareixen en l'arc, i el data a l' inici del període augusteu.

Henner von Hesberg

Compara els arcs triumpfals del començament de l'era imperial amb els del s. II d. C. I estudia en detall l'arc de Pola del què en fa una reconstrucció de les estàtues de l'àtic, i el data a l'inici de l'època imperial.²⁰³

²⁰² CODACCI TERLEVIC G. e altri , 2017, p. 79

Günter Fischer

Es basa en l'anàlisi de la decoració arquitectònica. Està d'acord amb les opinions de Cavalieri Manasse i Heilmeyer i diu que es data en època de Tiberi, explica que Salvia Postuma era la dona de Luci Sargi Lepido, i que hauria erigit el monument després de la mort del marit, en honor seu i d'altres membres de la família Sergia, ja en època tardo-augustea.

Wolfram Letzner

Analitza la inscripció de l'arc i conclou que no es pot datar sense saber la data de la desaparició de la legió XXIX, i que cal estudiar la relació d'altres elements estilístics com l'ornamentació dels relleus de l'arc que es troben també a l'Ara Pacis. Pensa que els arcs aixecats en honor a August a Roma, van poder influir en el de Pola. L'anàlisi estilística dels capitells li fa pensar que es va construir entre el 14 i el 37 d.C.

Erwin Pochmarski

Analitza detalladament els epígrafs de l'arc, el relaciona amb un altre que hi ha a Itàlia i on també s'anomena la legió XXIX, com ja havien dit Chiabà, Letzner i Deggrasi, i aporta una data diferent pel que fa a la dissolució d'aquesta, i proposa datar l'arc a l'entorn del 19 a.C..²⁰⁴

Robert Matijasic

Ha analitzat amb cura els noms i les funcions dels Sergi que apareixen en el monument i situa la realització el mateix entre el 30 i el 20, potser fins el 10 a.deC. En un altre assaig conclou que és d'època augustea, encara que podria situar-se entre final del s.I a.C i començament del s.I d.C.

Alka Starac

Indica que l'arc de Pola, com a monument memorial privat, va ser construït en època augustea i que la decoració del monument fa referència a la glòria militar de la família Sergia.

Nenad Cambi

Diu que l'arc dels Sergi representa el més important i l'exemple millor conservat d'escultura pública en el territori croat i que va ser fet per artistes "skolovani " que van

²⁰³ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 81

²⁰⁴ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 82

viure a Pola alguns decennis durant el s.I a.C. i significa que va ser construït a l'entorn de l'any 10 a.C..²⁰⁵

3.4.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

L'arc dels Sergis de Pola s'ha conservat íntegrament. Únicament s'han perdut el o els grups escultòrics que amb tota probabilitat hi va haver damunt del monument.

4.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

Diversos autors han plantejat hipòtesis en relació als grups escultòrics que hauria tingut al cim.

5. L' "ARCO DI AUGUSTO" DE RIMINI.

L'"Arco di Augusto" de Rimini, l'antiga Ariminum, és un arc honorífic romà d'una sola obertura construït a l'època augustea, integrat al perímetre emmurallat i situat en un dels extrems de la Via Flaminia que anava des de Roma a aquesta ciutat.

5.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

5.1.1. Tipologia arquitectònica.

L'edifici és de planta rectangular delimitat en els extrems laterals per l'entroncament amb la muralla republicana. A la part central té una sola obertura resolta amb una arcada que té una alçada de 10,23 m a l'intradós de la volta, un ample de 8,84 entre els pilars i un gruix de 4,10 m.

Recolza sobre dos podis amb sòcol; la línia de divisió que separa els podis del cos central, està marcada per una motllura correguda que ressegueix les dues façanes i el parament interior de l'obertura, que fa, a la vegada, de plint de les columnes superiors. El cos central, està presidit per l'arc destacat per una arquivolta motllurada que neix de les impostes. Emmarquen l'arc dues semi-columnes amb bases àtiques, fusts acanalats i capitells corintis, que recolzen sobre una motllura correguda que fa les

²⁰⁵ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 84

funcions de plint. La motllura de l'arquivolta queda separada tant de l'arquitrav com de les columnes en un espai inferior a l'amplada del motlluratge d'aquesta.

L'entaulament de l'edifici està format per un arquitrav motllurat de dues bandes que s'avança en el punt on es produeix el contacte amb els capitells de les dues columnes; a la part superior es desenvolupa un fris llis que ressegueix el perímetre de l'arquitrav avançat sobre les columnes; en el tercer nivell es desenvolupa una cornisa formada per tres motllures: la primera denticulada i la següent volada amb modillons, seguint el perfil marcat pel fris. Per damunt de la cornisa s'estructura un cos que conté un frontó que neix des dels costats de cadascun dels punts de la intersecció que es produeix entre la part central de la cornisa i la part més volada de damunt dels capitells.

Per damunt d'aquest últim cos hi havia un àtic que contenia les inscripcions.

El conjunt de l'edifici està així separat en quatre cossos rectangulars –podí, cos central, entaulament, cos del frontó i àtic – clarament separats entre si, i sense cap element de cadascun d'ells que se sobreposi a l'emmarcament rectangular dels altres.

5.1.2 Tipus de materials i tècniques de construcció

La tècnica constructiva utilitzada és la de l'opus quadratum que es recolza probablement sobre una base de fonamentació de la que desconeixem la composició.

La primera filada en sentit ascendent és la que conté les motllures del peu del podí i una part del parament llis central; a continuació, una sola filada de carreus de grans dimensions formen la part central del parament llis del podí; la tercera filada, conté la resta de part llisa del cos central del podí i la motllura de coronament sobre la que s'assenten les semi-columnes i d'on arrenca el cos central de l'edifici.

El cos central, el constitueixen setze filades de carreus d'alçades similars fins a arribar a la part inferior de l'entaulament.

Les semi-columnes, són part integrant de l'estructura sustentant, i es maclen amb la fàbrica d'opus quadratum del conjunt. Estan dividides en sis peces de diferents dimensions: la primera des de baix, es correspon amb alçada de la primera filada de carreus del cos central i conté la base i una alçada de fust similar al de la base; la segona peça, conté una part important del fust i s'extén a l'alçada de quatre filades; la tercera peça és de menors dimensions i té només l'alçada d'una filada. Les dues peces següents tornen a tenir una alçada de quatre filades de carreus cadascuna; Les dues últimes peces, es corresponen amb les dues últimes filades de carreus del cos central, i contenen: la inferior un fragment del fust, amb el collarí i les dues files de

fulles d'acant que conté el capitell, i la darrera situada al cim de la columna, conté les volutes i l'àbac del capitell.

La volta.

La part sustentant de la part de l'edifici que està separada pels dos pilars, és formada per una volta que neix per damunt de la setena filada de carreus del cos central.

És una volta contínua de carreus en forma de dovella que uneix les dues façanes

És constituïda per 13 filades de carreus; l'intradós té forma de semi-cilindre i recolza sobre les dues impostes a les façanes i directament sobre la setena filada del pilar .

L'estructura orgànica de la volta, per l'intradós, presenta filades de quatre blocs , de tal manera que els blocs dels extrems van alternant en longitud més llargues i més curtes per poder aconseguir un trenca-junt que queda desplaçat sempre cap al 1/3 de l'extrem del bloc.

Les peces que formen la volta, a l'arrencada s'encaixen amb la part posterior del fust de les semi-columnes, i les set del terç de la part superior –inclosa la clau de volta – són part estructural de les set peces centrals de l'arquitrau, de tal manera que aquesta part d'arquitrau és simplement una decoració feta d'un punt de vista compositiu, atès que en realitat són doveles de la volta.

El mateix succeeix amb l'arquivolta, les peces de la qual superen, en tota la $\frac{1}{2}$ circumferència, l'amplada del motlluratge i en conseqüència aquest últim és només un element decoratiu aplicat a la franja propera a l'intradós de la volta. Els blocs de parament situats als carcanyols que contenen els clipeus, fan d'extradós a l terç central de la volta.

L'entaulament segueix l'especejament que dona la morfologia del element: l'arquitrau és format per una filada de carreus, a excepció de les set peces centrals que són part de les doveles i clau de la volta; la següent filada correspon al fris que és totalment llis, i la darrera filada de l'entaulament la constitueix la cornisa que té un gruix lleugerament inferior al del fris.

El cos que conté el frontó, és format per tres filades de carreus, a trenca junt, que dins del timpà definit per les cornises del frontó és aparell perfectament isòdom.

L'àtic estaria compost de cinc filades: una primera que neix del mateix pla del cos inferior i que a través d'un taló invers i un cavet salva la reculada de pla que es produeix entre el cos del frontó i el de l'àtic; les segona, tercera i quarta filades eren les destinades a la inscripció, i la cinquena hauria estat formada per una cornisa de la que en desconexem la composició.

“El parament de maons, substitueix el parament original de blocs de pedra d'Istria que recobria l'estructura. La restauració dels anys 1990, han confirmat que les pedres lligades per perns o grapes de ferro perfectament units entre ells formaven l'encofrat per l' abocat de maçoneria de calç que formava l'esquelet portant de l'arquitectura.

Els blocs del revestiment tenen entre 40 i 80 cm. de gruix”²⁰⁶

Pel que fa a la tècnica d'ensamblatge de les semi-columnes i dels capitells, primer constituïts de pedres de diverses alçades, formen part del bloc els segments més curts, mentre que els més llargs són col·locats amb grapes. El segon és part integrant de l'element inferior del bloc més massís i està treballat per separat i fixat a la pedra el superior més lleuger ²⁰⁷

5.1.3 Ordre i estil arquitectònics

El podi

La part més baixa de l'edifici està conformada pel podi, que actualment neix directament del paviment. És integrat per tres nivells: a la part més baixa - la base del podi – és format per una faixa i un taló invers; la part central és llisa i és separada de la motllura de la base per un petit canvi de pla; a la part superior es desenvolupa una cornisa, que de baix cap a dalt presenta una faixa separada també de la part llisa per un petit canvi de pla, un taló , i una faixa que delimita el punt més volat de la motllura que dona pas al cos central de l'edifici i sobre la que s'assenten les semi-columnes.

Les semi-columnes, que emmarquen l'obertura del cos central, són d'estil corinti de base àtica conformada per dos tors separats per una escòcia i recolzen directament sobre la motllura de coronament del podi. Els fusts són estriats amb un total de 12 acanaladures per la semi-columna (24 acanaladures per la circumferència sencera) i presenta éntasis entre la base i el capitell.

La imposta.

La imposta, és formada per una faixa, un taló, i un cavet i una faixa en el punt més volat del conjunt de la motllura. No és correguda per l'intradós de la volta, és a dir, que únicament retorna cap a l'interior una amplada equivalent a la de l'arquivolta.

El motlluratge que emmarca l'arcada, és de dues faixes separades per un petit canvi de pla. La motllura que representa l'extradós de l'arquivolta està formada per un taló i un filet. La peça que fa de clau, és decorada per un motiu escultòric en alt relleu que se sobreposa a l'arquitrau.

²⁰⁶ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 102

²⁰⁷ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 102

Als carcanyols d'ambdós costats, hi ha esculpits en alt relleu uns clipeus de l'alçada dels capitells de les semi-columnnes adjacents amb l'efigie de diverses divinitats.

El motlluratge de l'arquitrau és de similars característiques al definit per l'arquivolta.

El fris, és llis i no conté cap inscripció.

La cornisa i les dues vessants del frontó, tenen la mateixa configuració (de baix cap a dalt): la primera motllura és formada per un taló, un denticulat i un filet; a continuació es disposen modillons que sobresurten de la part inferior de la part volada de la cornisa, separats entre si l'amplada aproximada del propi modilló, i finalment la motllura que forma el cimaci, que és composta per un goteró, filet decorat, un bocell decorat amb òvuls, un altre filet decorat, un filet llis i un cavet decorat amb fulles d'acant.

El cos que conté el frontó és rectangular i la seva part superior coincideix amb el punt més alt, on s'interseccionen les dues vessants de les cornises que defineixen el frontó. Dins d'aquest cos, destacaven dues peces rectangulars, delimitades perimetralment per una faixa, que marcaven les dues arestes superiors extremes del cos rectangular descrit anteriorment.

Per damunt d'aquest cos hi havia l'àtic del que només s'han conservat alguns del carreus que contenien les inscripcions, i que avui estan integrats en un cos que forma el coronament del que hauria estat la muralla medieval en aquest punt.

La decoració arquitectònica, es reproduïx de manera idèntica a les dues façanes de l'edifici – la exterior i la interior -. Només són diferents els motius iconogràfics que decoren l'interior els clipeus, i la inscripció que només es produeix a la façana exterior.

5.1.4 Estudi geomètric compostiu

No s'ha pogut localitzar bibliografia de cap autor que inclogui un estudi metrològic del monument.

5.1.5 La decoració complementària

No hi ha decoració complementària tret de la pròpia que decora la cornisa de l'entaulament i les dues que formen el frontó i la que forma part del programa iconogràfic als clipeus i les claus de volta.

5.1.6 Decoració figurada característiques físiques

S'hi veuen esculpits els clipeus, semi-columnnes i timpans i capitells.

5.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

*Tenia inscripcions en bronze daurat.*²⁰⁸

Les lletres a més d'estar ancorades, eren encaixades sobre el material petri, i en conseqüència tot i haver-se perdut les lletres de bronze es pot llegir el contingut. Les inscripcions només es produeixen a la façana exterior de l'edifici. Els blocs que es conserven a la cara que mira cap a l'interior de la ciutat són llisos i no contenen cap contingut epigràfic.

5.1.8 Relació de l'arc amb l'entorn

L'arc es va situar sobre la muralla substituïnt una porta anterior que donava entrada a la ciutat. Era situat al final de la via Flaminia que s'iniciava a Roma al pont Milvi i finalitzava a Ariminum.

Tot i que en el moment de la seva erecció no tenia funcions defensives, tenia disposades als costats dues torres pertanyents a l'antiga muralla republicana de la primera època.

5.2 LA INSCRIPCIÓ

5.2.1 Contingut de la inscripció

La inscripció, monumental, i amb les lletres de bronze revestides de pa d'or, diu així:

SENATUS POULUSQ[UE ROMANUS] / [IMP(eratori) CAESARI DIVI IULI F(ilio)
AUGUSTO IMP(eratori) SEPT(em)] / CO(n)S(oli) SEPT(EM) DESIGNAT(o)
OCTAVOM V[IA FLAMIN]IA [ET RELIQUEI]S / CELEBERRIMEIS ITALIAE
VIEIS CONSILIO [ET AUCTORITATE EI]US M[UN]ITEIS

“El senat i el poble romà, (van dedicar) a l'emperador Cesar August, fill del diví Juli, aclamat comandant victoriós per setena vegada, cònsol per setena vegada i designat per la vuitena, perquè havia restaurat per la seva decisió i autoritat la via Flaminia i les altres esplèndides vies d'Itàlia”

així doncs, recorda la posició preeminent d'August i dona un clar missatge polític 4 anys després de la batalla d'Actium.²⁰⁹

Utilitzant una llengua arcaïtzant per ex. OCTAVOM en comptes de OCTAVUM. RELIQUEIS CELEBERREMEIS VIEIS MUNITEIS en comptes de RELIQUIS CELEBERREMIS VIIS MUNITIS, llengua que lliga amb el passat i la tradició.

La dedicatòria està posada a la base de l'escultura o grup escultòric sobre l'àtic, aixecat per damunt de les estructures adjacents, mostrant la superioritat del prínceps.

²⁰⁸ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 99

²⁰⁹ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 99

L'epígraf te doncs una força d'impacte, vehicle del missatge polític i propagandístic esmentat anteriorment.²¹⁰

3.5.2.2 Promotor/Dedicant i destinatari / destinataris

El Senat i el poble romà en commemoració de la restauració de la via Flamínia promoguda per August li va fer dedicar l'arc.

5.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

*Als carcanyols laterals entre el fornix i l'arquitrav s'insereixen els clipeus, els grans escuts on hi veiem dins i fora del pomerium les divinitats preferides d'Octavi. Al costat exterior Júpiter amb el llamp i el buirac i Apolo amb la cítara i el corb, a l'interior Neptú amb el dofí i el trident i Roma amb l'espasa i un trofeu. Aquestes divinitats representen la unió del poder i la religió: Júpiter pare de tots els déus, amb Apolo protector d'Octavià i el seu numen tutelar a Actium, representen la superació del conflicte i el retrobament de l'harmonia universal de l'imperi romà.*²¹¹

Una "protome taurina" (bust d'un animal imaginari) asenyala la clau de volta emblema de la sacralitat de la porta mitjançant la memòria del sacrifici ritual de la fundació.

Neptú senyor dels mars, representa la superioritat marítima i el rol d'Ariminum com a ciutat portuària.

*Roma entra a la iconografia com una divinitat associada a August, la homogeneïtat de l'imperi. Aquestes cares estan inspirades en models clàssics buscant un efecte ornamental. El gust decoratiu es veu fins i tot en les traves dels timpans. Son motius més tradicionals, alguns elements vegetals i gorgones, símbols escollits per propagar la victòria d'Actium, corones de llores, palmes de la victòria, l'àliga de Júpiter, les armes, els dofins, els cavallets de mar, aus, peixos, genis alats.*²¹²

5.4 FINALITAT- FUNCIO DE L'ARC

*L'arc de Rimini, tenia dues funcions: porta úrbica, encara que no va tenir mai portes per tancar-la degut a les seves dimensions i arc honorari dedicat a August. L'arc s'obria en mig de la muralla de pedra arenisca de l'època republicana i marcava el final de la via Flamínia a l'entrada de la ciutat.*²¹³

Degut a les seves dimensions sobresortia del nivell superior de les muralles. L'arc substituïa la porta romana molt antiga ja reestructurada en època de Sil·la. L'arc no

²¹⁰ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 101

²¹¹ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 102

²¹² FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 103

²¹³ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 98

*tenia funcions defensives encara que tenia dues torres pertranyents a l'antiga muralla republicana de la primera època. En realitat, l'arc era una mostra propagandística del poder d'August.*²¹⁴

5.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

L'antiga colònia fundada l'any 268 a.C. va ser un centre viari molt important i la via Flaminia unia Roma amb Ariminum, l'actual Rimini, ja l'any 220 a.C.²¹⁵

“Aquesta via Flaminia, va ser restaurada després de la guerra Social del 90 a.C fins el 27 a.C. i el senat en commemoració d'aquest fet va manar construir un arc a Roma al Ponte Milvio i un a Rimini. La construcció de l'arc el 27 a.C. assenyala la importància de la colònia des del punt de vista militar i polític.”²¹⁶

5.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

“El coronament de l'arc que avui veiem, amb els merles gibel·lins amb forma de cua d'oreneta, és el resultat de diverses modificacions partir d'una data anterior al s. XIII. La restauració medieval, reconstrueix i emmuralla la part superior del monument aixecant-lo amb set merlets a cada costat respecte dels 17,50 m. corresponents al cim de l'àtic l'època romana”.²¹⁷

Després de la seva construcció en època de pau, durant l'època júlia-claudia van tenir la necessitat de reforçar-lo amb un tancament parcial, sobre tot en ocasió de la invasió dels bàrbars a la segona meitat del s.III, quan es va aixecar una nova muralla de maons, i l'arc va quedar situat entre dues torres pol·ligonals que substituïen les torres de base quadrangular de pedra arenisca i que reduïen en part la visibilitat.²¹⁸

Per assegurar la defensa de la porta que tenia un trànsit molt important, es van aixecar parets que deixaven un pas més estret entre pilones. A l'alta edat mitjana, ja no es coneixia l'origen de l'arc honorari, i va rebre diversos noms segons l'església més propera. En aquest moment, es va fer una contra-porta interna, enderrocada el 1541, de la que se'n conserven 6 encaixos. No es pot, no obstant, descriure amb aquests indícis el complex defensiu medieval, una mena de torre fortalesa amb un punt de força a l'àtic degudament arreglat. Tampoc es pot saber la causa i el moment de l'ensulsiada i reconstrucció del cim amb els merlets, però se sap que és abans del s.XIII, època en que es data la nova muralla urbana amb la porta on van reutilitzar els blocs de l'inscripció de l'arc. També del s. XIII tenim la primera imatge de l'arc i un

²¹⁴ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 98

²¹⁵ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 93

²¹⁶ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 93

²¹⁷ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 101

²¹⁸ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 107

segell del Comú de forma gòtica segons l'estil de l'època amb el fornix ojival tanacat amb una porta de dues fulles més simbòlica que real. Poc a poc perd la seva funció defensiva lligada a la fortificació medieval i esdevé una icona de l'antiga grandesa de la ciutat, i se'n rehabilita l'ús honorari per celebrar l'identitat de la ciutat.²¹⁹

És vist amb els ulls de les diverses èpoques, gòtica, barroca, romàntica, neo-clàssica, i l'han reproduït artistes molt coneguts que ens ofereixen una font preciosa per comprendre l'estat de conservació de l'arc a l'edat moderna. Sabem que estava recobert de plantes silvestres i que, a causa del terratrèmol del 1672, va urgir la seva consolidació amb grapes metàl·liques.²²⁰

Els terratrèmols de 1786 i de 1916 també van comportar altres intervencions. Les restauracions de començaments del s.XX van suposar la recomposició de l'epígraf de l'àtic, feta per Giuseppe Gerola i que va obtenir l'acord general dels estudiosos. Al llarg dels segles, com es pot veure a través de les imatges, es veu que l'arc va formar part del teixit urbà i diverses construccions es van aixecar al seu redós. Aquesta integració urbana, va canviar totalment el 1936-37 quan per celebrar el bimil·lenari d'August, es va procedir a l'aïllament de l'arc. La intenció era transformar-lo en un arc honorari fora del circuit de la muralla i desvinculat de la ciutat. La demolició va afectar el barri sencer i no es van respectar ni les torres ni el llenç de muralla del costat de l'arc, malgrat de l'opinió dels estudiosos i de la sopra intendenza apartada de la direcció de l'obra. Queden fotografies i restitucions gràfiques de les estructures romanes perdudes. També cal remarcar la voluntat destructiva de l'exèrcit alemany que el 1944 va col·locar una mina en un pilar que afortunadament no va causar grans danys. Cap el 1960 es va tapar el riu Ausa, i actualment hi ha un parc.²²¹

Un moment important va ser el 1974 celebrant el seu aniversari. Es van fer diverses intervencions arqueològiques que han ampliat el seu coneixement consolidant el que ja s'havia fet durant les Excavacions de 1990. L'actual estat de l'arc, completat el 2002, posa en evidència les reses de la muralla, i està envoltat d'una àrea de respecte que l'allunya del tràfic.²²²

5.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

Un grup escultòric representant l'emperador August, situat a l'atic i rebut del senat, és on per primera vegada apareix amb aquest títol en reconeixement de la seva autoritat el 13 de gener de l'any 27 a.C.²²³.

²¹⁹ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 108

²²⁰ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 109

²²¹ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 111

²²² FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 112

²²³ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 99

El grup escultòric dóna una clara imatge de la divinitat i poder d'August. Se'n conserva el cap d'un cavall i un peu calçat de marbre uuna mica més gran del normal. Aquestes dues peces segons la tradició es van trobar a dalt de l'arc. El grup escultòric, es veu que era una quàdriga amb l'emperador al centre i els cavalls posats de manera divergent atorgant la més gran importància a la figura d'August.²²⁴

6. EL “PONT FLAVIEN” DE SAINT CHAMAS

El “Pont Flavien”, va ser construït en un lloc de pas a la regió de l'Estany de Berre que formava part de la colònia romana d'Arles, a la Provença conquerida per Roma el 125 a.C.. Serveix per salvar un petit riu, la Touloubre. El pont és flanquejat per dos elegants arcs d'una sola obertura en bon estat de conservació. Es troba a mig camí de Marsella a Arles al nord de l'Estany de Berre.

6.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

6.1.1. Tipologia arquitectònica

Els dos arcs són d'iguals característiques.

Tenen una sola obertura i estan sustentats sobre pilars rectangulars assentats sobre un sòcol llis que fa les funcions de podi.

“L'espai que cobreix l'obertura està resolta amb una arcada de $\frac{1}{2}$ punt de 3,60 m.d'amplada que reposa sobre els pilars”.²²⁵

Cada pilar, té adossades sobre el parament i situades als extrems exteriors de cadascuna de les façanes principals, una columna de secció quadrada. Aquesta estructura dóna com a resultat una planta en forma de T.

El sòcol o podi sobre el que s'assenten els pilars i les columnes adossades, sobresurt del perímetre que resulta de l'ensamblament del pilar i columnes, la qual cosa produeix un sobresortint horitzontal d'amplada uniforme entre el pla vertical del podi i el de la façana.

L'arquivolta és d'un sol carreu, ocupa tota l'amplada de l'arc i és extradossada a excepció de la clau i les dues doveles adjacents. La motllura que ressegueix les dues façanes de l'arquivolta a la part central, les doveles van una mica més enllà que la motllura, superior coincideix amb el gruix de l'arcada i s'entrega sobre les impostes en

²²⁴ FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., 2013, p. 99

el pla horitzontal. A la part superior, l'extradós de la motllura passa tangent per la part inferior de l'arquitrau.

Les impostes recolzen sobre les pilastres, que presenten tres cares: les dues exteriors i la que correspon a l'intradós de l'obertura.

Les columnes dels extrems que enquadren l'arc queden separades de la imposta i les pilastres sobre les que sustenta l'arquivolta, un espai aproximadament igual al doble de l'amplada d'aquestes últimes.

Damunt dels pilars i de l'arcada s'assenta l'entaulament, que sobressurt lleugerament de la façana i que ressegueix el perímetre de la planta que en resulta, i que en aquest nivell, es transforma en una planta en forma de H. L'arquitrau és llis, d'una sola sanefa amb motllura superior i conté una inscripció. El fris, és decorat amb baix relleus i conté també una inscripció.

Damunt del fris, es disposa la cornisa que té quatre motlures ricament decorades.

Per sobre de la cornisa sobresurt un gruix reulat que a través d'un taló invers va a buscar l'extrem de la mateixa.

Damunt de cadascun dels extrems dels pilars hi ha la figura d'un lleó dels quals només se'n conserva un d'original

“Els dos arcs bessons mesuren excloent els sòcols i els lleons, al voltant de 6,66 m. d'alçada, per una amplada màxima de 8,40 m.”

El conjunt queda d'aquesta manera emmarcat formalment pel sòcol, les dues columnes i l'entaulament, coronat pels lleons situats sobre cadascuna de les parelles de columnes de secció quadrada de cada extrem del monument.

Una obertura simple. En primer lloc la fondària més fiable: 0,65 m per la pota de la T; 1,50 m per la barra. La construcció en carreus “parpaings” redueix el “fornix” a la més simple expressió: en el punt de trobada (dels dos paraments) es confon amb la duella de l'arquivolta. Aquesta característica, confereix als arcs elegància i lleugeresa: sembla que no s'hagi volgut carregar el monument afegint voltes profundes a les ja massives del pont mateix. O paradoxalment, aquesta reducció del fornix, no encaixa amb la representació concreta de la funció de passatge: el pas del pont, en efecte, assegura el lligam entre els dos arcs. Dels quals l'agermanament suggereix en si mateixa la profunditat, tot i que el viatger aproximant-se a l'eix del monument pot tenir el miratge d'un tetràpil, aquesta vegada simbòlicament, com aquell que s'hi acosta de tres-quarts”.²²⁶

²²⁵ ROTH CONGES A.. 1989 p.19

²²⁶ ROTH CONGES A.. 1981 p. 57

“Des d'un punt de vista estructural, els nostres arcs (els del pont Flavià), estan truncats tant a la base com a dalt. A la base, ja s'ha vist, uns sòcols massa baixos per poder ser assimilats als pòdiums d'origen itàlic. A dalt, l'absència original d'àtic contribueix molt a l'aspecte rabassut del monument i confirma clarament la seva funció de porta desprovista de significació triomfal.”²²⁷

6.1.2 Tipus de materials i tècniques de construcció

El sistema utilitzat, per la construcció dels arcs, és l'opus quadratum

“Els arcs que enquadren el pont “Flavien” estan construïts de blocs de pedra calcària tova provinents d'una zona propera. Els blocs estaven aparellats amb juntes vives i ajuntats amb grampons metàl·lics interns. El ciment que avui es pot veure, és obra de restauracions modernes”.²²⁸

“Els arcs propiament dits, estan construïts seguint una planta en T en opus quadratum pseudo-isòdom amb els junts vius (...) Els junts, molt ben tancats quan no han sofert reparacions, no són sempre perfectament verticals : R. Amy ha revelat respecte l'arc d'Orange i altres, aquesta particularitat, i l'explica per una tècnica de post-serrat encaminada a perfeccionar l'adherència de la junta”²²⁹

El sòcol té entre dues i quatre filades de carreus (segons sigui l'arc del costat est o el de l'oest), i serveix de base als pilars i les columnes que conformen el conjunt.

El cos central, està repartit en nou filades de carreus.

La primera integra la part més baixa de les pilastres internes de l'arc, les bases de les columnes i la part més baixa del fust. Les cinquena, absorbeix la imposta i la part corresponent de les lesenes; la setena i vuitena absorbeixen els dos últims trams de del fust, i la novena coincideix amb l'alçada del capitell.

L'arquivolta, està formada per 13 peces: 2 salmers, 10 doveles i 1 clau de volta. És tota extradossada a excepció de les tres peces que conformen la clau de volta i les doveles adjacents que s'allarguen fins trobar el pla inferior de l'arquitrau.

L'entaulament, està repartit en tres filades que corresponen a l'arquitrau i el fris, i la darrera correspon a la cornisa que inclou el volum que sobresurt per damunt de la part superior de la última motllura volada.

²²⁷ ROTH CONGES A.. 1981 p. 57

²²⁸ ROTH CONGES A.. 1989 p. 18

²²⁹ ROTH CONGES A.. 1981 p.54

El conjunt, està format bàsicament per dos fulls de carreus, que queden lligats per la volta i diverses filades “una filada sobre dues de la T consisteix en un carreu únic”²³⁰ que enllacen els dos fulls mitjançant un únic carreu.

Tot i que l'anàlisi del pont s'escapa de l'objectiu d'aquest treball, Anne Roth-Congès, menciona una sèrie de detalls relatius a les tècniques de construcció d'aquesta part del conjunt que ha semblat convenient incloure, perquè d'una banda, encara que no es corresponguin específicament a l'arc, és probable que les tècniques de construcció hagin seguit pautes similars, i d'altra banda, atès que és l'únic document dels que s'han estudiat, que contingui informació interessant en aquest aspecte.

S'ha detectat l'existència de cavitats destinades a l'elevació i al transport i la posada en obra dels blocs. Cada extradós de coberta presenta un trau de pinça i un de louve (forats per col·locar la gripia) el primer per transport i el segon per la col·locació.

“Hi ha vint forats de pinça identificables amb certesa: petites cavitats amb forat rectangular, de 5 a 8 cm. de llarg, 4 a 6 d'ample, creuats obliquament en el sentit de la llargada i de 6 a 10 cm. de fondària:, que se situen a 6 o 10 cm. del costat més llarg de la coberta, centrats sobre aquesta llargada i perpendicular a ella.

Forats de “louve”: vint i vuit cavitats preparades per aquesta funció han estat inventariades. Totes estan conformades de la mateixa manera tret de petites diferències de detall: un con o una piràmide truncades, flanquejades d'un o dos eixamplaments destinats a l'inserció de les claus laterals.

Els traus de “louve” normalment tenen 10 cm de llargària 3 a 7 cm. d'ample i una profunditat variable que oscil·la entre 9 i 19 cm. Si són sempre situats al mig del costat llarg de l'extradós, es constata en contra el seu descentrament progressiu en relació al costat petit: només és centrat el de la clau, els altres estan desplaçats poc a poc cap al mig de l'arc e manera que el centre de gravetat del bloc desplaçant-se, ajusta les doveles sobre el cimbrí que suportarà la volta amb l'inclinació desitjada.”²³¹

6.1.3 Ordre i estil arquitectònics

“Als angles sobresurten quatre pilastres: la base de les quals estan compostes d'una escòcia entre dos tors, aguanta un fust amb canaladures reomplertes amb baquetons al terç inferior i s'acaben a la part superior amb meniscs. Un astràgal decorat amb perles i “piruetes” coronen el fust llibre pag 19

²³⁰ ROTH CONGES A.. 1981 p. 54

Al damunt el capitell corinti representa una panera envoltada de fulles d'acant: d'aquestes, dues capes de fulles sobreposades entre les quals surten dos caulicles, espècies de cornets vegetals als que se sobreposen calzes florits d'on neixen quatre "crosses"; les dues del centre, girades cap a l'interior són les hèlices que suporten un floró; les altres dues, girades cap a l'exterior, són les volutes, sobre les quals es recolza una placa d'àbac, que recobreix i conclou la cistella."²³²

"L'entaulament de l'arc suportat per les pilastres d'angle comprèn de baix a dalt un arquitrau motllurat, llis (a excepció de la tercera línia d'inscripció, sobre la que mira cap a Saint Chamàs); un fris de rinxols que interrompen els dos cartutxos de les inscripcions, i al damunt de la sortida de les pilastres d'angle, una àliga amb les ales semi-desplegades portant una corona vegetal; i la cornisa, que hi ha a plom, és decorada amb fulles en forma de cor, denticles, òvals, llancetes, i fulles d'aigua i joncs.

Finalment el coronament, en pendent suau, porta a cada extrem dels arcs un lleó girat cap a l'exterior. L'únic que ens ha perdurat, està molt desgastat, però té un aspecte ferotge. Els altres tres han estat refets el s.XVIII, són de talla inferior i semblen més aviat uns gats tranquils. »²³³

6.1.4 Estudi geomètric compostiu

"Ni podium ni àtic. Un tret diferenciador dels arcs del pont Flavià: el seu aspecte recollit, llargament assegut. Contràriament a tots els altres (de la Galia), són més amples que alts; en tot cas, tenint en compte els lleons posats a la seva talla original, s'inscriuen dins d'un quadrat. Les darreres dades obtingudes per les excavacions del nivell inferior de l'antiguitat, no són suficients per esmenar aquesta impressió"²³⁴

6.1.5 La decoració complementària

"L'arquitrau reproduceix, en més estret, la motllura de l'arquivolta: una gran banda, una banda petita, un taló i un listell, totes aquestes motlures són llises. La gran banda, lleugerament oblíqua, fa un petit sortint de 4 a 5 cm, potser menys, sobre la part nua del parament. L'arquitrau exterior de l'arc nord, porta la tercera línia de la dedicatòria en uns 3,24 m de llargada".²³⁵

²³¹ ROTH CONGES A.. 1981 p. 44,45

²³² ROTH CONGES A.. 1989 p. 19

²³³ ROTH CONGES A.. 1989 p. 19

²³⁴ ROTH CONGES A.. 1981 p. 58

²³⁵ ROTH CONGES A.. 1981 p. 84

“El fris, l'alçada del qual equival sensiblement a la de l'arquitrau, presenta espirals vegetals als quatre costats de cada arc, a excepció dels sortints de les pilastres, decorades amb àligues sobre la cara principal, i cartutxos preparats per la inscripció al mig de de les cares externes. Les espirals vegetals, es desenvolupen sobre quasi tota la longitud del fris, en uns 28,25 m.” ²³⁶

L'autora Anne Roth Conges en aquest apartat detalla de manera minuciosa tant l'estructura com les formes que presenten aquestes decoracions: “D'una base d'acant central de tres fulles, la del centre inclina el lòbul superior cap a l'esquerra partint de cada costat l'ondulació regular regularment tancada, la tija principal de les espirals vegetals. Sorgint d'entre les fulles de la base, una vaina en forma de caulicle, petita, acanalada i envoltada d'un collaret, dóna origen a una branca de fulla única, que té la tija del floró i, entre les dues, té un tirabuixó filiforme ondulat; a l'arc sud (...) la base central presenta tres fulles allargassades en les quals el cap de munt es regira cap a l'exterior per les fulles laterals, cap a l'esquerra per la fulla central, la més alta. El tall dels acants, està alliberat de restriccions geometritzants que regeixen sobre els capitells; els lòbuls tenen les dents irregulars i arrodonides.” ²³⁷

Fetes les descripcions, les compara amb les existents al mausoleu de Glanum, al porpylon de Glanum, al teatre d'Arles, al nimfeu de Nimes, als fragments de fris proto-augusteu conservats al museu de Santa Àgueda de Barcelona i altres, i en valora les possibles orígens greco-asiàtics de tradició oriental pergameniana dels rinxols “de voluta-penduncle” i caulicles acanalats de les decoracions dels arcs del pont Flavià.

6.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

La decoració figurada se centra en les àligues que es presenten a la part avançada dels frisos i all lleó original que es conserva dels quatre que se situaven damunt de cadascun dels extrems dels l'entaulaments.

Les àligues a l'igual que les decoracions vegetals situades als frisos, són executades amb una tècnica intermitja entre el baix i el mig relleu, atès que sobresurten considerablement del pla llis del fris però per dessota del que es podria classificar com a mig relleu..

Els lleons, són figures autònomes, executades en les tres dimensions i ubicades directament sobre el gruix acabat en escòcia que se sobreposa a la cornisa.

6.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

Les inscripcions, són esculpides directament sobre el material petri per incisió.

²³⁶ ROTH CONGES A.. 1981 p. 85

“Els caràcters són extremadament ordenats, amb la seva seció en V i les extremitats expandides en triangles. Són més altes que amples, a excepció de la M, més amples que altes i les O perfectament circulars; les lletres de l'inscripció nord són una mica més esveltes que les de la inscripció del sud.”²³⁸

L'arquitràuc exterior del pilar nord, porta la tercera línia de la dedicatòria.

Les inscripcions se situen exclusivament a les cares exteriors dels dos arcs; les cares interiors no tenen inscripcions.²³⁹

6.1.8 Relació de l'arc amb l'entorn

Es pot observar que des de la prehistòria el territori de la Provença ha estat habitat densament, sobre tot, degut a la proximitat de l'estany de Berre que donava aliments abundants i més tard, també va fomentar el comerç pel Mediterrani.

Ja molt abans de la conquesta de la Provença per l'imperi romà, el 125 a.C. les ribes de l'estany estaven molt poblades perquè el país era ric i el clima favorable.

Les restes de l'òppidum Constantine, la Roca de Château-Wirant, Le Collet du Verdon, el Puig de Bion, Cornillon, Miramas, són hàbitats fortificats etruscos i ibers.

L'existència d'un camí al llarg de la costa, per tant, per un pont damunt del Toloubre, és plausible possiblement era pont de fusta que més tard seria de pedra.

Quan la Provença esdevé romana, neix una gran aglomeració entre la Durançole i Berre potser anomenada “Ad Vicesimum” dels itineraris antics, en lloc d'un assentament més antic, un lloc d'intercanvi de mercaderies destinades a l'oppidum de Constantine i dels pobles veïns. Aquest assentament tindria un port amb més de 750 m de molls. Encara es pot veure una via empedrada a alguns metres de la costa i es troba en el sector de Le Cavet, a uns 5 km del Pont Flavien,²⁴⁰ que devia utilitzar-se atès que no s'ha trobat cap resta d'un altre possible pont sobre la Touloubre en tota la regió.

Tot i així, no s'ha trobat cap assentament important prop del pont Flavien, tan sols un poble de pescadors i diversos assentaments galo-romans.

A 10 km del pont, vora la part nord de l'estany hi havia un habitat galo-romà posterior a un poblat pre-històric, que segurament acollia les mercaderies transportables per vaixell i destinades a l'interior del país, on hi havia molta densitat habitacional.

Aquest pont va ser l'únic per travessar la Touloubre fins el 1945.

Les investigacions recents han fet descobrir la xarxa viària antiga i han revelat una sèrie de vies aproximadament de 2000 anys a.C. que sortint de la costa mediterrània

²³⁷ ROTH CONGES A.. 1981 p. 85,86,97,88

²³⁸ ROTH CONGES A.. 1981 p. 146

²³⁹ ROTH CONGES A.. 1981 p. 58

es troben a la cruïlla de Chateau-Wirant, una de les vies va cap a l'oppidum de Constantine i el Collet du Verdon per la costa i travessa la Touloubre per l'emplaçament del Pont Flavien fins el poblat pre-històric situat a l'altiplà sud de Miramas Village i d'allí va cap poblat de l'edat del bronze de la Rousse a Miramas.

El pas de la Touloubre per l'emplaçament del futur Pont Flavien, remunta a temps molt remots. La xarxa de les vies romanes de la Baixa Provença, es reutilitzen, quan a finals de s.I a.C August vol reorganitzar la Narbonaise i encarrega a Agrippa de millorar i sistematitzar les carreteres pre-existents, justament a l'època de la construcció²⁴¹ del Pont Flavien i per tant es troba en la via dels Alps Marítims que es comença a refer cap el 13 a.C.

Aquesta via, seria la desembocadura del Var al Roine per les valls de l'Argens de l'Arc, Aqua Sextiae baixava cap a Massilia; abans es bifurcaria per anar a Arles, per Solarium Calcaria ad Vicesimum, Colonia Marítima o Fosae Marianeae.

Un itinerari més ràpid anava de Masiliae a Arelae pel sud de l'estany de Berre. Un altre més recent refet a partir del 3 a.C. anava directament a Aquae Sextiae a Tarascó passant per Pisavi, Tericial, Glanum i Ernaginum, un itinerari que es podia seguir des del Pont Flavien anant cap el nord, per Pisari per seguir cap a Hispania per Tarasco o cap a Itàlia per Cabellio i el Mont Genèvre.²⁴²

6.2 LA INSCRIPCIÓ

6.2.1 Contingut de la inscripció

La inscripció està gravada a les cares exteriors dels dos arcs dins d'un cartux co·locat al centre d'un fris, entre garlandes vegetals que diu

L. DONNIVS C.F. FLAVOS FLAMEN ROMAE ET AVGVSTI
TESTAMENTO FIEREI IVSSIT ARBITRATV
C. DONNEI VENAE ET C. ATTEI FVFEI

Que traduït, desenvolupant les abreviacions : L(ucius) Donnius Flavus, f(ill) de C(aius), flamen de Roma i d'August, ha ordenat per testament que es construeixi (aquest monument), sota la direcció de C(aius) Donnius Vena i de C(aius) Attius Rufius..²⁴³

²⁴⁰ LAFRAN P. p. 9

²⁴¹ Paul Lafran p. 10

²⁴² Paul Lafran p. 9-10-11

²⁴³ ROTH CONGES A.. 1989 p. 13

No es tracta d'una dedicatòria, sinó d'una epigrafiamentionant un acte d'evergetisme, l'autor, i els executadors.²⁴⁴

6.2.2 Promotor/dedicant i destinatari / destinataris

“Les dades que permeten establir un possible nexedentre la construcció d'arcs honoraris i el culte imperial municipal són poques, però no per això menys significatives. El primer exemple és el conegut pont de Saint Chamàs, amb dos arcs, construït per disposició testamentària d'un flamen Romae et Augusti, probablement de la veïna ciutat d'Arles²⁴⁵.

LUCIUS DONNIUS FLAVIUS, va ser el personatge local que el va fer construir i sabem que LUCIUS DONNIUS FLAVIUS, segurament ostentava un càrrec important de caràcter honorífic però també polític atès que era sacerdot (flamen) del culte a l'emperador. Segurament posseïa moltes terres i probablement una casa (mansus) de camp prop de Sait Chamàs. Podem llegir a l'inscripció pequè deixa per disposició testamentària, dues persones encarregades d'aixecar construir el monument. C. DONNIUS VENA i C. ATTIUS RUFUS.”²⁴⁶

6.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

EL SIMBOLISME DE LA MORT.

La idea en relació al simbolisme de la mort, si ens fixem en les garlandes del fris, en el moment de la construcció de l'arc, durant els primers anys del principat d'August, aquesta decoració tenia un doble simbolisme.²⁴⁷

“Es troba en molts monuments funeraris com a expressió de la vida que reneix, però també és un símbol adaptat per la propaganda política imperial. Representa riquesa, abundància, l'edat d'or, així el trobem en els monuments majors de l'Imperi, sobre tot en els altars dels temples de culte a l'emperador, i és important recordar que DONNIUS, era flamen d'August.

Les dues àligues amb les ales desplegades, portant entre les urpes una corona, que enquadren aquest fris de ramatge i garlandes poden tenir també un significat funerari, més enllà del simbolisme triomfal habitual. Es troben sovint associades al llindar d'una porta vigilant el pas i protegint les tombes, però són sobre tot els lleons col·locats conacròteres a cada extrem dels arcs que tenen un caracter funerari. D'aquest només n'hi ha un d'original. La pota dreta reposa damunt d'un cap d'animal que sembla ser d'un

²⁴⁴ ROTH CONGES A.. 2008 p. 13-14

²⁴⁵ DUPRÉ X. 1994, P. 271

²⁴⁶ ROTH CONGES A.. 1989 p.14

boc. En trobem molts de similars a la baixa vall del Roine, a partir de la segona meitat del s. I. a.C., però el seu origen és molt anterior en el temps i lluny en l'espai, perquè es troba a l'imperi asiri i més tard a partir del s.IV a.C. a Etrúria, Hispania i Galia. Molts tenen també una pota damunt del cap tallat d'un animal. El simbolisme funerari és evident, la fera guardiana de la tomba protegeix el repòs del difunt i al mateix temps no deixa que la seva ombra torni errant al món dels vius".²⁴⁸

6.4 FINALITAT- FUNCIO DE L'ARC

"Cap estructura decorativa s'identifica millor a un pont que l'arc honorífic: tots dos en efecte estaven en consonàcia amb els iani, passatges sagrats pels quals s'hi entrava i s'hi sortia, tots dos eren "bifrontals", tots dos, potser, delimitaven l'amplada de trànsit, portant a distingir netament dos espai, dues àrees territorials, dues maneres d'existir assumint diferents significacions segons la seva destinació d'us". Anne Rot Congès, introdueix aquesta cita de Galiazo (1995) fent referència a l'associació monumental basada en la funció de l'arc i la seva localització en relació al pont.²⁴⁹

Cal observar la decoració dels arcs del pont Flavien: molt original, es distingeix clarament de la dels arcs de triomf i dona a l'edifici provençal, com G. Lugli ha suggerit amb molta versemblança, un caràcter funerari confirmat.²⁵⁰

G. Lugli (1966, 1060-1061), proposava així mateix localitzar a la proximitat del pont Flavien el mausoleu familiar dels Donnii, al qual els arcs haurien ofert un accés monumental – hipòtesis no verificada a dia d'avui.²⁵¹

Frothingham (1915) havia proposat reconeixer-li un marcador de fronteres entre ciutats, ràpidament i sense dir exactament quines.

"Hi ha nombrosos arguments per fer del Touloubre a la seva desembocadura el límit entre Arelate i Aqua Sextiae: 1) El rol de marca fronterera freqüentment donat als ponts i als arcs, testimoniats en particular pels autors gromàtics; 2) els lligams tipològics molt forts que relacionen els arcs del pont Flavià amb el de Martorell, exactament contemporani, el qual el rol de marca entra Tarraco i Barcino és segura, i versemblant amb el Ianus Augustus sobre el pont del Guadalquivir que separa la Tarraconense de la Bètica. 3) L'onomàstica llatina del dedicant, que el lliga més segurament d Aix que a Arles, i amb ell els dominis de la baixa vall de l'Arc, que se li ha proposat atribuir; 4) Encara que són de contingut idèntic, les dues inscripcions no

²⁴⁷ ROTH CONGES A.. 1989 p.14

²⁴⁸ ROTH CONGES A.. 1989 p.14 ,15

²⁴⁹ ROTH CONGES A.. 2008 p. 555

²⁵⁰ ROTH CONGÈS A. 2008 p. 564

²⁵¹ ROTH CONGÈS A. 2008 p. 564

estan posades de la mateixa manera: la de la riba esquerra està tota sencera dins d'un cartux sobre el fris, mentre que la de la riba dreta, el nom dels executors testamentaris és desplaçat sobre l'arquitrau, cosa que dóna més amplada a la del dedicant. Aquesta façana senyala doncs, la porta principal, i designa segons tots versemblança el territori al que mira - el d'Aix – com aquell on s'ha desenvolupat le cursus honorum de Donnius Flavius.”²⁵²

En qualsevol cas, un acte d'evergetisme. Dos arcs enquadren el pont, clara al·lusió a la política augustea d'arranjament de la xarxa de viària de l'Imperi.²⁵³

6.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

“L'estudi estilístic d'aquests elements i la seva comparació amb altres elements del món romà, tant a Provença com de Roma, Itàlia Grecia Asia Menor Hispania Galia,) molts dels quals van ser datats precisament per una inscripció, han permès datar el Pont Flavià situant-lo en el temps en relació amb altres monuments romans de la Provença

La seva construcció devia ser entre el 10 i el 5 a.C. a la meitat del regnat d'August. Són els capitells i els rínxols vegetals el que ens ho permet precisar, i particularment en les fulles d'acant, en una època en que aquests elements evolucionen molt ràpidament; al començament del principat d'August, al últim ¼ del s.I a.C., les formes republicanes de la decoració arquitectònica, rígides i geomètriques donen pas a fullatges més lleugers, vius i naturalistes, i durant l'imperi conservaran els esquemes estereotipats que només evolucionen en el detall. Segons aquest criteri, el pont Flavien sembla posterior en més de 30 anys als edificis romans conservats a la provença, el mausoleu dels Julii a Glanum encara republicà, el temple de Valetudo dedicat per Agrippa en el mateix santuari quan va passar pel lloc el 39 a.C. , el pont “Flavien” és encara 20 anys posterior als temples bessons de Glanum Vernègues i Vienne, d'uns 10 anys del teatre d'Arles i de la muralla de Nimes datada al 16-15 a.C segons la dedicatòria, però és anterior en alguns anys, a la Maison Carré de Nimes, als arcs de Cavaillon i Carpentras, datats al canvi d'era. El arcs de Glanum i d'Orange, els amfiteatres d'Arles i Nimes van ser construïts una mica més tard al s.I d.C.²⁵⁴

El pont “Flavien” remonta a la època medio-augustea (al voltant del 10-5 a.C.). com ho demostra la decoració, l'epigrafia (forma de les lletres, diptongació de les I en EI, l'omissió de la tribu, confirma una datació alta, augustea com a més tard.²⁵⁵

²⁵² ROTH CONGÈS A. 2008 p. 565

²⁵³ ROTH CONGES A.. 2008 p. 562

²⁵⁴ ROTH CONGES A.. 1989 p. 19 i 20.

²⁵⁵ ROTH CONGES A.. 2008 p. 561

6.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

“L’any 1976, es va fer un projecte d’arranjament de l’entorn i el 1977 es va arreglar de manera que tingués l’aspecte que tenia el s. XVII. Es va treure l’asfalt, el quitrà, tots els sediments acumulats pels segles i ara es poden veure les roderes que al llarg dels segles havien desgastat el terra original.”²⁵⁶

“Aquests arcs reposen damunt de sòcols de pedra groga. En origen només s’en veia la part superior, uns 60 cm., perquè la via romana estava a un nivell superior a l’actual..

Els arcs ha sofert moltes vicissituds segut de diverses restauracions.

Al s.XVII els « companyons du tour de France », van gravar els seus noms als pilars i la data del seu pas. 1643, 1646, 1659.

Cap a la mateixa època, F. De la Rochefoucault, ressenya l’arc en el seu llibre Voyage en France, i també hi ha un gravat contemporani on es veu l’arc axialment des de la riva esquerra, s’hi veuen algunes fantasies i inexactituds, però es pot observar que el lleó de l’esquerra ha desaparegut. (Cundier).(…)

1740. El marquès de Caumont, en un llibre titulat “Description d’un monument antique élevé sur un pont près du village de Saint-Chamas en Provence”, diu que “el temps ha fet malbé una mica els capitells, els sortints dels ornaments” i dóna un gravat dibuixat el 1737, amb un plànol d’aixecament de planta i alçat de l’arc de la riba esquerra i detalls. El conjunt és correcte, però la decoració esculpida s’assembla poc a la realitat, no es veu la carretera i només hi ha un lleó.”²⁵⁷

1763. Es va fer una reparació d’un pilar de l’arc amb la mateixa qualitat de la pedra, el mateix gruix de la pedra i la mateixa arquitectura deixant en esbòç allò que hauria hagut de ser escolpit.

1764. Es restaura l’escultura d’un pilar i detalls de poca importància, la cara d’un lleó, una pedra de l’arquitrau i tres dels 4 lleons van ser refets.”²⁵⁸

A finals del s.XVIII es conserven bons Gravats dibuixats per Bance 10 anys abans de la seva aparició als monuments de France de Laborde aparegut el 1816.

²⁵⁶ ROTH CONGES A. 1989 p. 7

²⁵⁷ ROTH CONGES A.. 1989 p. 25

²⁵⁸ ROTH CONGES A.. 1989 p 26

Presenten amb molta exactitud el monument abans de la seva restauració el 1806 i 1807 amb un plànol de l'edifici i alguns elements decoratius presentats com a ruïnes segons els gust romàntic.

Aquests gravats de començament del s. XIX, formen el millor conjunt documental. El 1824, el comte de Villeneuve, confirma el mal estat del Pont, i diu que és urgent una reparació del conjunt.²⁵⁹

El 1840 va ser declarat monument històric per Prosper Mérimé, tot i que segueix amenaçant ruïna, fins que el 1849 se'n acorda la restauració. Aquella restauració feta el 1850, va ser molt important: es van reempalçar molts blocs dels dos arcs, dos d'ells esculpits.

Particularment desastroses pel Pont Flavien van ser els anys de la 2ª Guerra Mundial. El 14 d'octubre de 1943 un tanc alemany va xocar contra un pilar de l'arc de la riba dreta i el va desestabilitzar perillosament. Es van aixecar uns murets de protecció un dels quals al començament de la carretera de Berre, un dels quals hauria estat derruït el 1945 pels americans i aquell mateix any va caure un camió militar. El 31 de març es va decidir fer un pont de fusta al costat, a la fotografia es veu el pont i l'agressió. Es veu l'altre arc esperant la restauració.

L'arc situat al costat de Saint Chamàs ha estat reconstruït dos cops. 1763 i 1947, però l'altre està intacte excepte alguns elements de detall.

Altres actuacions de restauració encara són vàlides avui ²⁶⁰

Ha estat utilitzat durant segles fins la segona Guerra Mundial. Degut a la seva utilitat ha estat constantment restaurat.

6.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

Degut a la seva utilitat ha estat constantment restaurat i es conserva íntegrament.

²⁵⁹ ROTH CONGES A.. 1989 p. 27

²⁶⁰ ROTH CONGES A.. 1989 p. 26-27-28-29

7 L' "ARC DE GLANUM" A SAINT REMI

Saint Remy de Provence

Glanum

L' "Arc de Glanum" prop de l'actual Saint Remy de Provence és un arc honorífic romà d'una sola obertura, ricament decorat, construït a l'època augustea, situat als afores de la ciutat romana de Glanum.

7.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

7.1.1 tipologia arquitectònica

Es compona de dos massissos quadrangulars que enquadren un passatge d'una sola obertura amb volta de $\frac{1}{2}$ punt; té una alçada mitjana de 7,63m. a la part superior de l'intradós de la volta i actualment mesura una mitjana de 8,89 m. a la part superior de l'arquitrav sobre el què hi hauria encara la resta d'entaulament i l'àtic actualment desapareguts. Té una amplada total a nivell del podi de 12,42 m i una fondària de 7,30 m.²⁶¹

Cadascun dels massissos que formen els pilars que sostenen la volta, tenen unes mesures màximes entre les arestes més exteriors del podi de 3,61 a la façana principal i 5,07m pel pilar sud i de 3,59m x 5,01m pel pilar nord. L'ample dels dos pilars a l'interior de l'arcada queda, per la configuració de la planta, reduïda a 4,71m al pilar sud i a 4,60m al pilar nord. El diàmetre de l'arcada, és de 5,27-5,28 segons es tracti de la façana est o de la oest respectivament.²⁶²

7.1.2. tipus de materials i tècniques de construcció

"La tècnica emprada per la construcció és l'aparell mitjà en blocs de dimensions variables d'acord amb la seva funció, i amb una mitjana de 0,5 a 0,6 m. de gruix. Estan perfectament encaixats amb els junts secs, i cuidadosament escarats. La cobertura del s. XVIII, no permet esbrinar la naturalesa dels blocs interiors, ni saber si s'han utilitzat grapes a excepció d'un punt i en els "goujons (...)La pedra utilitzada, és una calcària numulítica semi-dura, provinent de les pedreres locals properes al monument i obertes al llarg de la via antiga a l'est de Glanum."²⁶³

Pel que fa al tipus d'aparell utilitzat és del tipus pseudo isòdom a tot l'edifici

No es detecten encoixinats en cap parament.

²⁶¹ ROLLAND H. 1977 p. 3

²⁶² ROLLAND H. 1977 p. 3.

²⁶³ ROLLAND H. 1977 p. 14

Té un sòcol format per dues filades de carreus; de baix cap a dalt la primera és molt estreta o està semi soterrada. La segona es veu en tota la seva dimensió i sobre ella es recolzen els dos pilars que sustenten la resta d'elements del cos central de l'edifici. L'espai buit que queda entre els dos pilars està salvat per una volta de $\frac{1}{2}$ punt amb arquivoltes als dos extrems de l'obertura. L'arquivolta, està formada per 17 peces: 2 salmers, 14 doveles i la clau de volta. L'amplada del salmer, coincideix amb la de la decoració de la resta de l'arquivolta; per contra, la resta de doveles fins a arribar a la penúltima en sentit ascendent sobrepassen aquest límit i són extradossades paral·lament a l'aresta de l'intradós de l'arquivolta, a una distància aproximada de la meitat de l'amplada de la franja decorada. La segona dovella és la que fa les autèntiques funcions de salmer atès que, per la seva posició, tallat i tal com s'entrega de manera oblíqua tant a la base com al parament, és l'element encarregat de trametre els esforços horitzontals cap els pilars que li fan de contrafort. De la tercera a la sisena, aquest espai que ultrapassa la decoració vegetal de l'arquivolta, conté part del baix relleu de les victòries alades que contenen els quatre carcanyols de les façanes principals de l'arc. Les dues doveles que estan en contacte amb la clau, així com la mateixa clau, estan retallades les tres al mateix nivell per poder oferir un pla horitzontal on poder-se recolzar l'arquitrau.

La pilastra que sustenta l'arquivolta es compon de set filades incloent basa i imposta: la primera, conté la base de la pilastra, les cinc següents formen el fust i la setena conté un fragment del fust i la imposta motllurada i decorada.

El cos central, fins arribar al pla inferior de l'arquitrau, tenia 16 filades.

Les tres primeres contenen el podi que sustenta les columnes que enquadren els penells amb relleu figurat de cadascun dels pilars. El motllurat d'aquestes bases formades per un plint, un tor, un filet, l'apòfige, es desenvolupa resseguint tot el perímetre del pilar, i coincideix plenament amb la que forma la base de la pilastra de l'arquivolta.

La segona filada, conté la part central del podi

La tercera filada, conté la part superior del podi sobre la que s'assenten les columnes, (inclou la cornisa formada per un llistell, dues escòcies i un llistell al punt més volat).

La quarta filada correspon al plint de les columnes .

La cinquena conté la base àtica, l'apòfige i el primet tram del fust.

La sisena, conté les parts llises del parament del pilar i les corresponents tramades dels tambors dels fusts de les columnes.

La setena conté la part més baixa dels relleus, que inclou una cornisa que no arriba a tocar les columnes - a les tres cares del monument: (les dues principals i la lateral) - , que serveix de peu als grups que formen els relleus.

De la vuitena a la onzena (avui incompletes) contenen els grups figurats i les parts corresponents de tambors de les columnes. La resta de filades fins arribar a l'arquitrau, a excepció d'alguns dels carreus trasdossen l'arquivolta i que als carcanyols contenen part de les victòries alades, que es descriuran més endavant.

Les filades del cos central i de la pilastra de l'arquivolta són coincidents, a excepció de la quarta de la pilastra, que correspon a la quarta i cinquena de la resta del cos central, atès que aquí es desdoblen en dues: la del podi d'una banda i la de la base àtica de les columnes corinties de l'altra.

Al costat est es conserven sis carreus dels que formaven l'arquitrau. Més amunt no s'ha conservat cap element de l'entaulament ni del probable àtic que hauria existit.

7.1.3 ordre i estil arquitectònics

Cadascun dels pilars disposa d'un total de quatre pilastres acanalades de secció cilíndrica de 45 cm. de diàmetre sobre una espècie de plint; les dues de les cantonades exteriors són de $\frac{3}{4}$ de circumferència i pel que fa a les dues situades adjacents a la volta, són de $\frac{1}{2}$ circumferència.

Aquestes pilastres es recolzen sobre un podi de 1,62 m d'alçada mitjana que inclou una base i una cornisa. L'espai que separen les pilastres de secció circular adossades de cantonada i adjacents a l'arcada als dos costats, a les dues façanes principals (est i oest), són decorades amb alts relleus figuratius.

L'arcada es recolza sobre quatre pilastres llises encastades a les cantonades internes de l'arc, que neixen sobre una base situada al mateix nivell que el podi de les pilastres de secció circular; tenen una amplada de fust de 52 cm. i són coronades de capitells d'imposta motllurats i decorats.

7.1.4 estudi geomètric compositiu

“L'amplada del monument mesurat al nivell del cos del podium és d'una mitjana de 12,425 m. Per esbrinar la distància d'eix a eix de les columnes dels angles, cal retranquejar d'aquesta dimensió dues vegades la mesura d'una semi-columna, és a dir 0,61m, el que resulta ser de 11,815m; això correspon a 40 peus de 0,2957. Fent el mateix càlcul pels costats petits, obtindrem 4,44 m, mesura que correspon a 15

peus. »(...) La proporció que resulta és de 40/15 i per la meitat de la planta 20/15 que equival a 4/3".²⁶⁴

"Aquestes proporcions porten a construir dos triangles anomenats "egipcis" de costats 3, 4 i 5. Els punts d'intersecció de les hipotenuses de valor 5, defineixen els eixos de les pilastres que flanquegen les dues "baies" (obertures) del passatge central. Apareix llavors clarament una divisió en quatre parts iguals, una part per cadascun dels dos massissos i dues parts pel passatge."²⁶⁵

"Les alçades mitjanes conegudes són les següents"²⁶⁶:

Pòdi:	1,627
Filada de coronament del pdi	0,285
Columna	<u>5,634</u>
Total	7,546
Arquitrav	0,522

"Es veu que l'alçada de les columnes augmentades amb la de la filada de coronament del podi és igual a 5,919, és a dir 20 peus (5,914). L'ordre de les grans façanes s'inscriu dins de dos quadrats juxtaposats de 20 peus de costat, dels quals els eixos defineixen també la posició de les pilastres del pasatge central. A més l'intereix de les columnes de les façanes petites, essent de 15 peus, permet traçar un nou triangle egipci 20/15 és a dir una proporció de 4/3.

Aquestes proporcions permeten restituir un entaulament de 4+6/12 d'alçada. la qual cosa és l'efecte de donar 30 peus des del sol fins a l'extrem del cimaci.

Si l'entaulment havia de ser $\frac{1}{4}$ de la columna, la seva alçada hauria estat de 5 peus. La hipòtesis que es planteja es troba en la suma de les alçades del sòcol i de l'entaulament ($5\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} = 10$) és la meitat de l'alçada de les columnes"²⁶⁷

De les observacions anteriors, es demostra l'existència d'un sistema de proporcions perfectament establert que defineix les grans línies de l'esquema compositiu del monument.

7.1.5 La decoració complementària

Les arquivoltes de les façanes i de l'intradós estàn ricament decorades amb gornaldes (rinxols vgetals) amb motius florals. En posició adjacent damunt de les arquivoltes de façana se situen quatre Victòries enfrontades dos a dos enquadrant aquest element;

²⁶⁴ ROLLAND H. 1977 p. 47.

²⁶⁵ ROLLAND H. 1977 p. 47

²⁶⁶ ROLLAND H. 1977 p. 48

²⁶⁷ ROLLAND H. 1977 p. 48-49

és un tema que esdevindrà simbòlic i serà una pràctica general en els arcs del 1er segle d.C.²⁶⁸.

A l'interior del passatge, dessota de la la motllura de la imposta es desenvolupa un fris decorat amb una sèrie de figures tractades en baix relleu. Els motius que s'hi representen són quasi exclusivament instruments de música, a excepció de sis ganivets d'ús indeterminat i una sèrie de safates²⁶⁹.

L'intradós de la volta és decorat amb cent deu cassetons exagonals disposats en niu d'abella separats els uns dels altres d'una motllura resseguida a cada costat per una rengla de perles; el rebaix de cada alvèol, compren una sanefa lèsbica girada cap a l'exterior i enquadrada per dos listells. Al centre destaca un gran floró del qual se'n poden comptar fins a 28 varietats, repartides irregularment²⁷⁰.

7.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

La decoració figurada se centra en els panells que se situen sobre les façanes laterals emmarcats per les columnes cantoneres.

Els personatges que s'hi representen, són executats amb la tècnica de l'alt relleu, atès que sobresurten del pla de la façana més de la meitat del seu volum..

3.7.1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions

No s'ha conservat cap inscripció a l'arc pel que no es poden conèixer les característiques tècniques d'aquestes.

7.1.8 relació de l'arc amb l'entorn

"Elevat a l'entrada de Glanum, l'arc constitueix la porta monumental: la seva posició ha estat marcada per l'orientació de la via que venia d'Ernaginum; materialitza sobre el terreny el traçat ideal del pomerium; és el punt precís de pas ritualment escollit per marcar l'accés de l'exterior a l'interior de la ciutat; concreta el rol simbòlic de la zona urbana . Però contràriament a les regles d'urbanisme de concepció romana, el carrer que neix sobre l'arc no té l'orientació habitual d'un decumanus que determini l'eix de l'hàbitat; es reorienta cap al sud per adaptar el seu traçat tant a la topografia natural del sòl, més que responent a un pla d'un establiment preexistent. Cal recordar que en

²⁶⁸ ROLLAND H. 1977 p. 24

²⁶⁹ ROLLAND H. 1977 p. 28-29

²⁷⁰ ROLLAND H. 1977 p. 31-32

un punt que no coneixem de la Via Sacri, que condueix al santuari, situat en una gola nord-sud de la cadena dels Alpilles”²⁷¹

7.2 LA INSCRIPCIÓ

7.2.1 Contingut de la inscripció

“L’Arc de Glanum ha perdut tota la part construïda per damunt de l’arquitrau i és actualment desprovist de cap tipus d’inscripció; mai cap text antic n’ha fet menció, pel que a través de l’epigrafia del monument no es poden obtenir dades que permetin saber per qui i per què va ser erigit”²⁷².

7.2.2 Promotor/Dedicant i destinatari / destinataris

No es disposa de materials ni evidències que permetin conèixer qui va ser el promotor. Només es poden plantejar hipòtesis com és que tingués com a objectiu contribuir a l’exaltació del creixement de Roma, amb un misatge de propaganda. Pot ser també tenir com a objectiu la intimidació a la vista dels individus dels quals la submissió havia estat relativament recent.²⁷³

7.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

“Sobre cadascuna de les façanes principals est i oest, dos grups de personatges decoren els pilars nord i sud. El tema que tracten, és el del guerrer vençut i la nació submisa al peu d’un trofeu; (...) Els guerrers que sobre cadascun dels relleus de Glanum estàn encadenats al trofeu representen el tipus convencional de gal, creat per l’art hel·lenístic i més particularment pergamès; “son alts, musculosos i més que harmoniosos, fortes espatlles, membres vigorosos però més massissos que elegants, les extremitats gruixudes (...) Les dones, les vestimentes de les quals són més gregues que bàrbares, són tractades amb molta més finura ; l’única que ha arribat completa deixa endevinar l’angoixa i força a l’emoció. Per ara no és possible definir si es tracta d’una influència directa o més aviat indirecta de Pèrgam, on manca la representació del grup de dos captius”²⁷⁴

“El relleu sud-est, es compon de dos personatges: un home i una dona. Han perdut tota la part superior fins les espatlles (...) La dona, a l’esquerra, va vestida amb una

²⁷¹ ROLLAND H. 1977 p. 10

²⁷² ROLLAND H. 1977 p. 43

²⁷³ ROLLAND H. 1977 p. 46.

llarga túnica que li va fins els peus nus. El bras dret, nu, sortint de sota del mantell és mutilat, i es dirigeix cap a l'abdòmen per creuar-se cap a la esquerra(...) La seva actitud és atenta, les robes deixen endevinar un cos jove de línies suaus i gracioses, que no manca de dignitat. A l'esquerra, l'home d'una talla superior a la de la companya té una actitud enèrgica, posat frontalment, es veu vigorós; els braços posats cap el darrera tenen certament les mans lligades. Porta un vestit curt, retingut per damunt dels malucs per un estret cinturó, mentre que els plecs de la túnica, baixen per l'abdomen i acaba sobre la part alta de les cuixes. Un lligam que li passa per sota de l'aixella esquerra reté un pesat mantell a franges, (sagum) que descansa sobre les espatlles i descén per darrera del personatge fins els bessons. Porta els peus nus.”²⁷⁵

“El del relleu nord-est està millor conservat que el seu veí. Darrera dels captius i al damunt d'ells és visible un arbre que suporta els trofeus. La dona se situa a l'esquerra. Va vestida aumb un llarg chitón, que va des del pit fins els seus peus nus, deixant veure l'espatlla esquerra despallada; la lleugeresa del teixit del seu vestit, modela els seu cos i deixa endevinar l'arrodoniment de les dues cames; sobre l'espatlla dreta es distingeix l'”himation” que cobria el bras dret.

El cap inclinat i la vista allunyada del trofeu i dirigida cap a terra en una actitud d'abatiment. Per damunt del cap, es poden veure dues armes.

A la seva esquerra, l'home, més alt, va amb el tors nu, d'acord amb la tradició dels combatents gals, i amb les mans lligades darrera l'esquena. Porta el coll tancat amb un collaret al que hi ha fixada una cadena, que passant pel pit, devia estar rellligada a l'esquena i les mans i fixada sobre el tonc del trofeu. Sobre l'espatlla dreta porta un mantell que s'entrelliga en part al voltant del bras i cau per darrera fins damunt dels bessons que es podria tractar d'una pesada pell d'animal.

Entre els dos personatges s'aixeca l'arbre al qual està encadenat el captiu i sobre el qual reposa una panoplia d'armes i d'escuts.”²⁷⁶

“El relleu nord-oest presenta un home posat frontalment que porta sobre l'espatlla esquerra un sagum de franges inclinades que li passa per l'esquena i sobre el seu costat fins els turmells. Té el tors nu, i porta uns calçons retinguts a la cintura per un cordill formant un cinturó amagat pel plec doblegat de la roba al qual semblen lligades

²⁷⁴ ROLLAND H. 1977 p. 32

²⁷⁵ ROLLAND H. 1977 p. 33

²⁷⁶ ROLLAND H. 1977 p. 33-34

les mans que té creuades a l'esquena.. Sembla un individu jove amb una actitud desafiant.

El personatge de l'esquerra és d'una talla netament inferior al seu company. No és un bàrbar, i les seves proporcions són menys robustes que el presoner; va vestit amb la túnica. Sobre les espatlles porta un mantell vorejat d'una franja, probablement una toga. El seu braç esquerra posa la mà sobre l'espatlla del captiu; la posició és la d'un vencedor presentant l'enemic vençut. Aquest tema és conegut per un denari de la república romana encunyat el 54 a.C. per Paulus Aemilius Lepidus, triumvir monetari.

Del trofeu queda la part baixa del tronc amb nusos; de la panoplia superior es distingeix l'extremitat de dos escuts arrodonits i per darrera, la roba d'una vestimenta caient just per damunt de l'espatlla del presoner. En una branca de l'arbre hi ha penjat un casc de cuir del tipus usat pels gals.”²⁷⁷

“Al relleu sud-oest es presenten també dos personatges al peu d'un trofeu, la part superior dels quals, des de les espatlles en amunt, ha desaparegut. Un home, que és situat a la dreta, es veu des del dors, gira el tors cap a la figura de la esquerra; té els dos braços cap el darrera amb les mans fortament lligades per una cadena que s'entortolliga al peu de l'arbre del qual el fust és seccionat; de la vestimenta del captiu, no en queda més que la part inferior del mantell que cau per la seva espatlla esquerra fins el bessó.

La figura situada a l'esquerra, és una dona; porta túnica i mantell a franges semblant a les altres dues dones representades sobre la façana est; en aquest cas, la captiva està asseguda damunt d'una muntanya d'armes, el peu esquerre més baix que el dret, aixecat sobre l'amuntegament d'objectes heterogenis que li serveixen de cadira, segons un tema del qual la tradició es remunta al monument dèlfic de Kallion (...).

La dona asseguda damunt de l'amuntegament d'armes, és la personificació de la nació gala sotmesa pel dictador; apareix en un estat de postració com correspon a la situació, tot i que la seva posició, de cara sobre les despulles militars li dóna una actitud resolta, poc d'acord amb la seva situació de captiva. Tot i altres opinions que han proposat veure en la imatge una Roma Vitrix²⁷⁸, veure en aquest relleu una província vençuda plorant sobre les seves ruïnes com es tracta de la Judea capta de Vespasià o de la Dacia capta de Trajà, que ja trova el seu embrió en una moneda de Juli César recordant la seva victòria el 50 a.C. sobre la Galia. És evident que les armes amuntegades evoquen la submissió.”²⁷⁹

²⁷⁷ ROLLAND H. 1977. p. 34-35

²⁷⁸ ROLLAND H. 1977. p. 36, i nota 12 a peu de pàgina.

²⁷⁹ ROLLAND H. 1977 p. 35,36,37.

7.4 FINALITAT- FUNCIO DE L'ARC

“El rol de l'arc, és contribuir a l'exaltació del creixement de Roma, amb un misatge de propaganda i pot ser també d'intimidació a la vista dels individus dels quals la submissió havia estat relativament recent”²⁸⁰.

Per la seva part, Pierre Gros al seu article “Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule narbonaise” (1979) ens diu el que segueix: ... “els arcs de Glanum i d'Orange, tenien una funció primera de solemnitzar el passatge de l'espai rural a l'espai urbà: comparables als de Drusus sobre la via Appia, de Portogallo sobre la via Flaminia, o el d'Aosta, s'aixecaven sobre la línia mateixa del pomerium.”

7.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

“Les excavacions de de Glanum han mostrat que poc després de l'ocupació que va succeir la caiguda de Massalia, es van realitzar treballs d'urbanisme i d'edificació . Conscients l' important rol que havia jugat la ciutat en temps de la independència massaliota, els nous governants persseguien una obra de restauració. Després del 49 a.C. el país d'Arles, va ser reorganitzat per la 2ª Legió Victrix sota les ordres de Tiberius Claudius Neró, company de César durant la conquesta de les galies i fundador de la colònia d'Arles el 46. a.C., Glanum sembla que es va beneficiar de l'atenció del vencedor. La seva població s'inscriu a la tribu Claudia i l'oppidum rep la concessió del dret llatí.

Amb l'arribada al poder d'Octavi s'obre un període favorable a les empreses constructives durant el qual, es manifesta l'activitat d'Agripa, gendre d'August. És a l'inici d'aquesta època de prosperitat que es lògic emplaçar l'erecció de l'arc de Glanum.”²⁸¹

Segons les conclusions de H. Rolland, proposa que va ser construït al voltant del 20 a.C.²⁸²

Pierre Gros, d'acord amb les dades obtingudes de la anàlisi estilística, ens proposa del 1 al 10 d.C.²⁸³

7.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

²⁸⁰ ROLLAND H. 1977 p. 46.

²⁸¹ ROLLAND H. 1977..p. 46

²⁸² ROLLAND H. 1977..p. 46

²⁸³ GROS, P. 1979 p. 82

El monument, actualment, resta parcialment mutil·lat. S'ha conservat íntegrament el podi, l'arquivolta i les pilastres que la sustenten; dels massissos dels dos pilars que componen l'arc i les pilastres adossades s'han conservat en els dos cassos íntegrament 5 de les 11 filades que componaven el cos principal fins a l'alçada de l'arquitrau, de les filades 6,7,8 i 9 s'han conservat irregularment: millor el pilar nord en que s'han conservat parcialment filades fins la núm. 9, a diferència del pilar sud que només s'han conservat alguns carreus fins la filada 7.

Pel damunt del cos principal només s'ha conservat un fragment de l'arquitrau del costat oest, que formava part de l'entaulament. En conseqüència mancarien part de l'arquitrau, tot el fris i la cornisa, així com el probable àtic que estaria sobreposat a aquest últim element.

Les decoracions han quedat afectades en funció de la part que s'ha conservat. Els treballs artístics de les arquivoltes i capitells d'impòsta s'han conservat íntegrament.

Les pilastres cilíndriques acanalades amb les seves bases i plint s'han conservat parcialment com a mínim fins la cinquena filada del cos central. No s'ha conservat cap dels capitells d'aquestes columnes que suposadament haurien de ser capitells corintis.

Al s. XVIII, abans del 1777, es van reconstruir parcialment els pilars per formar una coberta inclinada de lloses per evitar la penetració d'aigua de pluja.²⁸⁴

7.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

L'estudi de proporcions a partir de les estructures arquitectòniques conservades, permet reconstruir amb certa solidesa la composició del monument fins l'alçada al nivell superior de l'arquitrau.

Pel que fa a l'àtic, en no disposar de cap element original només es poden aventurar hipòtesis orientatives. Henri Rolland, proposa un alçat amb un àtic de 10 peus d'alçada que resultaria un monument igual d'alt que ample, que s'inscriuria en un quadrat.²⁸⁵

²⁸⁴ ROLLAND H. 1977 p. 10 i nota p.p. núm. 9

²⁸⁵ ROLLAND H. 1977. p. 50 nota p.p. núm. 5

SUSA. ARCO DI AUGUSTO

(Segusio) Segussium (Gal.lia Cisalpina)

El “Arco d’Augusto di Susa” és un arc honorífic romà d’una sola obertura, construït en època augustea, situat a les afores de la ciutat romana de Sagussio a l’antiga Galia Cisalpina.

8.1 EL LLENGUATGE ARQUITECTÒNIC

8.1.1 tipologia arquitectònica

(Segons Giuseppe Ponsero (1841) : “té una alçada de 48 ½ peus romans, una amplada de 40, i una llargària de 25; l’oberura té 20 peus d’amplada i 40 d’alçada. Els quatre angles són sostinguts per belles columnes acanalades: els capitells tenen dos ordres de fulles d’acant esculpits amb gran delicadesa. Regna en totes les parts d’aquest superb edifici les proporcions exactes de les regles recomanades per Vitruvi”²⁸⁶. Aquesta notícia difosa per G. Ponsero, va ser criticada per C. Fabiano el 1926, tot dient: es veu a simple vista, “que el vano de l’Arc, té com diu Massazza, la proporció equilàtera, és a dir que la seva alçada és a la seva amplada una vegada i mitja.”

Sens dubte va ser dissenyat i construït per arquitectes del centre del poder o militars, però l’escultura és d’estil purament local.²⁸⁷

En definitiva, d’acord amb les mesures dels autors del s.XX, l’arc disposa d’un sola obertura, té una alçada 8,85m. a la part superior de l’intradós de la volta i actualment té una mesura total de 13,30 m. a la part superior de l’àtic. Té una amplada total de 11,93 m i una fondària de 7,30 m.²⁸⁸.

L’alçada màxima de l’obertura central, és d’una vegada i mitja el diàmetre de l’arcada.²⁸⁹

L’edifici se suporta damunt de dos pilars rectangulars de més fondària que d’amplada que s’assenten sobre un sòcol o estilobat que recolza directament sobre el terreny. .

L’espai que separa els pilars està resolt mitjançant una volta de ½ punt que uneix les dues façanes principals.

²⁸⁶ PONSERO G. p.89-90.

²⁸⁷ R. CHEVALIER p. 167

²⁸⁸ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p.29.

²⁸⁹ FABIANO C. p.159

L'obertura queda delimitada per l'arquivolta i per les pilastres de cantonera (2 cares) que figuren que són el suport de l'arquivolta. L'arrencada de la la volta que uneix les dues façanes se separa dels paraments verticals únicament per una senzilla motllura. Les pilastres tenen base, fust llis i capitell.

Als extrems exteriors de l'edifici s'aixequen columnes corínties, una a cada cantonada. Estan sobre un podi que s'eleva sobre el sòcol. A les façanes principals, els podis es limiten a fer de suport de les columnes, el motlluratge de la seva base, és el mateix de la base de les pilastres de l'arquivolta, i ressegueix el perímetre dels pilars des de la base de les pilastres fins la cara oposada, passant per la façana lateral. A l'intradós, entre les bases de les pilastres, aquest motlluratge no existeix, i el parament llis de l'intradós del passatge s'entrega directament sobre el sòcol sense cap mena de motlluratge de transició.

Els podis de les columnes tenen la base ja descrita per les pilastres, un parament pla i finalment una motllura volada que dóna pas a un plint on s'assenten les bases àtiques de les columnes de $\frac{3}{4}$ de les cantonades exteriors. El podi retorna entre columna i columna per la façana lateral on dóna lloc al simple parament llis d'aquesta façana. Aquesta composició, fa que les columnes de cantonada, quedin clarament diferenciades de les pilastres que enmarquen l'arc, que no coincideixen més que en la motllura de la base. Aquesta diferenciació del pla d'arrencada i d'acabament (pilastres: des del sòcol fins la imposta; columnes: des de la part superior del podi fins la part inferior de l'arquitrà), permet que les pilastres i les columnes, mantinguin unes relacions de proporcionalitat harmòniques dins del conjunt.

Per sobre del cos inferior es desenvolupa l'entaulament, de característiques jòniques²⁹⁰ amb arquitrà de tres bandes, que presenta una planta totalment rectangular que ve definida per la posició de les columnes de cantonada, la qual cosa provoca una volada important de tot aquest cos respecte dels paraments verticals que el sustenten, tant de les façanes principals com de les laterals.

Es divideix en: un arquitrà de tres bandes, un fris decorat amb un aix relleu figuratiu, i una cornisa motllurada sobre modillons.

Per damunt de la cornisa, es desenvolupa l'atic, (amb un peu, cos central i un listell moden) que en el cos central recupera el plom dels paraments del cos més inferior i que encara conté les incisions de les lletres àuries que havien existit en un origen. Aquest tercer cos, queda diferenciat de l'entaulament, no només per la cornisa, sinó també per la seva volumetria d'inferiors dimensions.

²⁹⁰ ²⁹⁰ LANZA E. – MONZEGLIO G. 2001, p.48

És un edifici en el que domina la fondària del passatge, determinada per la superior profunditat de les pilastres respecte de l'amplada que aquests presenten a les façanes principals.

8.1.2. tipus de materials i tècniques de construcció

És constituït d'un nucli d'*opus caementicium* i un revestiment de blocs de marbre, extret de les pedreres de Forseto. Els blocs de marbre són col·locats sense morter, i en el moment de la construcció feien la funció d'encofrat de la massa de formigó de pedra i calç que constitueix el nucli ²⁹¹.

Els carreus que constituïen el folre eren internament lligats amb grapes de metall, la major part de les quals van ser expol·liades en temps immemorial, tot i així l'arc no presenta cap perill en la seva estabilitat. ²⁹²

Té un sòcol format per una filada de carreus - que sobresurt del terreny de manera irregular en funció del pendent d'aquest: està pràcticament soterrada al costat est i sobressurt de manera irregular al costat oest (20-30 cm) - sobre els que s'assenten els pilars que sustenten el monument. ..

L'espai buit que queda entre els dos pilars, està salvat per una volta de ½ punt amb arquivoltes als dos extrems de la obertura.

Les juntes de les filades i talls dels carreus, que componen l'edifici, s'ajusten en alçada o forma a la morfologia de l'estructura arquitectònica.

La arquivolta, està formada per 17 peces: 2 salmers, 14 dovel·les i la clau de volta. L'amplada de les doveles a façana coincideix amb el motlluratge que presenta l'arquivolta a les façanes principals, i són extradossades pels carreus que formen el cos de l'edifici. La clau està en contacte tangent amb l'arquitrau a través de la motllura exterior de l'arquivolta.

La pilastra de cantonada sobre la que s'assenta l'arquivolta, està formada per 10 filades de carreus incloent basa i imposta, i per la seva banda el cos inferior de l'edifici fins arribar al pla inferior de l'arquitrau, té un total de 16 filades, les quals són coincidents amb les de les pilastres desde la base fins la part superior dels capitells

La primera filada conté les bases de la pilastra del podi que sustenta les columnes corinties de cantonera que tenen el mateix desenvolupament (plint, tor i cavet) perfil que ressegueix tota la base de l'edifici a excepció el parament vertical de l'intradós de l'obertura entre pilastres, que neix directament del sòcol sense cap motlluratge de transició.

²⁹¹ LANZA E. – MONZEGLIO G. p.47.

La segona i tercera filades són de majors dimensions i corresponen exactament al cos central del podi de les columnes.

La quarta és d'una amplada inferior a la meitat de les dues anteriors, i s'ajusta al gruix de la cornisa i plint de la part superior del podi.

La cinquena filada, conté la base àtica de les columnes i la part més baixa del fust, així com el tram corresponent de la pilastra de la cantonada interior.

Les filades 6,7,8 i 9 són repartides en parts iguals i contenen les parts corresponents de pilastra i de tambors de les columnes de $\frac{3}{4}$ de la cantonada exterior.

La desena, coincideix amb l'alçada de la imposta de l'arquivolta, i integra la part que li pertoca de la columna.

Les 11,12,13, i 14 formen part del parament llis que extradossa l'arquivolta i integren la part corresponent de tambors de $\frac{3}{4}$ de les columnes de cantonera.

Les 15 i la 16, formen part del parament llis que extradossa l'arquivolta i integren la part corresponent als capitells de les columnes corínties que estan formats per dues peces: la de la filada 15 conté la part superior del fust, el collarí i la part baixa de les fulles d'acant, i la de la 16 la resta de capitell amb fulles d'acant, volutes i àbac.

Pel damunt de la filada 16 del cos inferior se sobreposa l'entaulament que es compon de tres filades, quines alçades corresponen exactament a les de l'arquitrau, del fris i de la cornisa. L'arquitrau que en els seus extrems es recolza sobre els capitells i vola considerablement en una sola línia recta sobre el parament.

L'àtic, té quatre filades (de baix cap a dalt): la inferior és la més estreta en alçada i conté el motlluratge de base de l'atic; la segona, tercera i quarta, són d'amplades similars (la segona és llisa i la tercera i quarta contenen les inscripcions). La peça que hi ha actualment sobre aquesta filada és moderna i té la forma de listell volat. El conjunt de l'àtic va ser modificat al s. XIX i la seva alçada no es correspon amb la alçada original.

8.1.3 ordre i estil arquitectònics

L'arcada es recolza sobre pilastres llises encastades a les cantonades internes de l'arc d'una amplada de fust de 76 cm. coronades de capitells de volutes vegetals en baix relleu. Les columnes de $\frac{3}{4}$ de circumferència que hi ha als quatre angles externs, descansen sobre bases àtiques i són coronades per capitells corintis.²⁹³ El diàmetre d'aquestes és de 0,771 m. i l'alçada és 9 i $\frac{3}{4}$ vegades el diàmetre (7,56 m) ; reposen

²⁹² FABIANO C. p.161-162

sobre una peanya de 1,81 m. d'alçada, és a dir una mica menys de $\frac{3}{4}$ de la quarta part del conjunt de columna, base i capitell.

La base de cada peanya, coll del sòcol, és la cinquena part del mateix capitell i el cimaci és la meitat de la base ²⁹⁴.

El fust és acanalat de 20 canals, 15 corresponents als $\frac{3}{4}$ de la circumferència del fust), i suporten un entaulament amb arquitrau de tres bandes, el fris amb baix relleu figuratiu i cornisa amb modillons ²⁹⁵.

L'entaulament que se sustenta sobre les columnes i la distància entre la part superior de la cornisa i la part inferior de l'arquitrau, (cornisa + fris + arquitrau) és la cinquena part de l'alçada del conjunt. El fris es desenvolupa en una franja relativament estreta sobre les quatre façanes i té una llargada a les cares principals (nord i sud: 10,75 i de 5,85 els laterals est i oest) ²⁹⁶

L'àtic que està sobre de la cornisa incloses la base i el cimaci, que antigament excedia el terç de la columna. Actualment a causa d'una restauració no supera una quarta part. On hi havia la inscripció, no es pot coneixer més que els forats en els quals eren encastades les lletres de metall ²⁹⁷.

8.1.4 estudi geomètric compostiu

Compositivament, la planta de l'edifici es pot inscriure en un rectangle de 11,93 x 7,30. Si observem la relació $11,93 / 7,30 = 1,63$ molt pròxima a la relació de la secció àuria que és 1,618, arrodonint 1,62 (una aproximació de més del 99%) i per tant, d'acord amb aquestes mesures, podem considerar que aquesta pauta compositiva podia haver estat utilitzada pel disseny de la planta de l'arc de Susa.

Molts autors han observat el contrast entre l'architettura, que correspon als canons d'estil i de proporcions clàssicament tradicional. ²⁹⁸

Luciano Manino ens presenta l'estudi geomètric plantejat per Ferrero. ²⁹⁹ A l'esquema que presenta, Ferrero dibuixa diversos triangles equilàters centrats amb l'eix de simetria del monument i que encaixen en punts clau per la composició del dibuix: el primer té el vèrtex superior en el punt més alt de l'intradós de l'arc, i la base o catet inferior encaixa amb el centre de la part superior de les bases dels podis de les columnes de cantonada; el més elevat té el vèrtex superior al centre de la cornisa, i els

²⁹³ PONSERO G. p.161

²⁹⁴ FABIANO C. p.160

²⁹⁵ LANZA E. – MONZEGLIO G.. p.47

²⁹⁶ CAVARGNA ALLEMANO. A.M. p. 209, nota 8

²⁹⁷ FABIANO C. p.160-161.

²⁹⁸ MANINO L. 1994 p. 209

vertex del catet inferior coincideixen amb la part superior del basament. de les columnes. D'altra banda, dibuixa una circumferència coincident amb l'intradós de l'arquivolta, i mitja circumferència a la base, tangent a la part inferior a la traçada sobre l'arquivolta³⁰⁰. No fa cap consideració respecte de l'àtic.

8.1.5 La decoració complementària

No s'observa cap decoració complementària a la pròpia de l'ordre arquitectònic i del baix relleu figurat situat al fris de l'arc.

8.1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

La decoració figurada del fris, és un baix relleu. Dóna tot el tomb a les quatre façanes de l'arc.

8.1.7 Característiques físiques de l'inscripció o inscripcions

A l'àtic, es conserven les marques de les incisions de les lletres metàl·liques de la inscripció, així com els forats dels ancoratges.

La inscripció estava distribuïda en 4 línies. Les lletres de la línia superior tenen una alçada superior a la de la resta de les línies.

No hem pogut esbrinar la fondària dels ancoratges de les lletres.

8.1.8 relació de l'arc amb l'entorn

A Susa conflueixen la plana i la montanya i és a Susa on s'inicia l'autèntic trajecte vial al cor dels Alps. D'altra banda, és el punt òptim per dominar la vialitat i el tràfic propi, al marge del control de la gran plana que a partir del pacte, entrà a formar part de l'economia agrícola romana.³⁰¹ Però Segusio/Susa, no és només un lloc a la base dels Alps, sinó que és un node estratègic sobre dos itineraris alpins: el Moncenisio que apunta cap a l'Europa del nord-oest i el Monginevro que s'orienta cap al sud-oest³⁰²

A priori sembla que en el seu origen, l'arc, a diferència del que passa en la major part de casos similars en els que hi ha una referència visual entre la ciutat i l'arc, en el cas de Susa això no passa, perquè sortint des de Susa no es veu l'Arc i des de l'Arc no es veu Susa i en conseqüència estaria desvinculat de qualsevol referència urbanística amb la ciutat; d'altra banda perquè aquesta com a tal no existia. Així la configuració

²⁹⁹ MANINO L. 1994 p. 218

³⁰⁰ MANINO L. 1994 p. 218

³⁰¹ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p. 33.

³⁰² DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L.. p. 36..

del territori que hauria envoltat l'arc en el moment de la seva construcció, devia consistir en el monument sobre la via d'accés cap als Alps, separant dos o més nuclis d'habitatges cèltics a cada costat de la via.³⁰³

Tot i les anteriors consideracions no sembla propi que l'emplaçament de l'arc hagués estat resultat de l'atzar. En aquest sentit, Luciano Manino, fa unes certes reflexions: en primer lloc, l'Arc havia d'erigir-se en un punt en un punt entre la part més freqüentada de la via de la Gallia que Cozio havia restaurat en un àmbit proper a la ciutat del seu domini, i al costat de la seva pròpia residència, però la raó de que estigui al cap de munt d'una pujada, és perquè allí hi havia una antiga àrea sacra de la *civitas Segusorum*. En aquest àmbit, l'arc, vindria a assumir un significat sagrat, com una mena de propileu a un santuari natural on els ciutadans i viatgers haurien pogut fer al seu pas per *Segussium* una certa parada religiosa.³⁰⁴

A partir del pacte amb els romans, Segusio es transforma d'un agregat de cases cèltiques en una petita ciutat romana posicionada en un nucli de comunicacions entre Roma i els Alps.

La hipòtesi que es planteja a partir dels testimonis arqueològics, és que la ciutat romana, com quasi totes, hauria estat construïda en base a una planta regular segons el model militar de *castrum* i sembla que l'Arc constitueix un punt d'origen de la malla ortogonal romana, que marcaria l'alineació del "*Decumano Maximo*" que resultaria orientada segons una línia ideal que lliga l'Arc amb un punt anomenat el cim del "*Rocciamelone*".³⁰⁵

8.2 LA INSCRIPCIÓ

8.2.1 Contingut de la inscripció

Tot i que la inscripció ha estat llegida per molts arqueòlegs, el primer en llegir-la sencera va ser l'erudit "Marchese Maffei" l'any 1727 a la seva obra "*Storia Diplomatica*".³⁰⁶. Els senyals dels ancoratges de les lletres de bronze que es conserven sobre el parament de l'àtic, permeten reconstruir el següent text : "*M. Giulio Cozio, fill del rei Donno, prefecte de les ciutats que anomena (segueixen els noms de les 14 ciutats) i les ciutats que van estar sota la seva prefectura, en honor de l'emperador César*

³⁰³ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L.. p. 26-27.

³⁰⁴ MANINO L. 1994 p. 211

³⁰⁵ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p. 37.

³⁰⁶ PONSERO G. p. 95.

August, fill del Divo Cesar, pontifex màxim a l'any XV de la seva potestat tribunicia en el XIII any del seu imperi".³⁰⁷

La inscripció és repetida amb el mateix contingut en les dues façanes de l'àtic.

Cozio, el dedicant, s'inscriu amb nom i títol perfectament romà, la qual cosa significa que a l'any 8 a.C. en aquest territori el procés de romanització ja era avançat. També ens informa de les "14 tribus", repartides entre les dues vessants dels Alps, que constituïen el regne de Cozio, tot i que a la inscripció venen definides com a *ceivitates* i són individualitzades amb el seu nom cèltic.³⁰⁸ Formaven un conjunt territorial que està a cavall entre la actual frontera entre França i Itàlia, on l'estat del Rei Cozio, ocupava aproximadament el 42% de l'actual Piemonte.³⁰⁹

8.2.2 Promotor/Dedicant i destinatari / destinataris

DEDICANT M. Giulio Cozio

RECEPTOR DE LA DEDICATÒRIA: L'emperador Cèsar August.

Construït entre el 9 i el 8 a.C. per Cozio ("*Cottius*"), rei cèltic d'aquesta part dels Alps (ex rei dels Segusii³¹⁰), per commemorar i celebrar l'amistat amb l'Emperador August i l'ingrés del seu regne alpí a l'esfera d'influència romana.³¹¹

8.3 PROGRAMA ICONOGRÀFIC

El fris de l'arc, presenta un baix relleu que ocupa aquest espai a les 4 façanes i il·lustra la cerimònia que va acompanyar la conclusió del *foedus* sancionat entre Roma i la població local.

Les escenes que presenta s'han de llegir en successió lògica, tal com s'ha conservat i s'inicien al costat nord, amb la representació del solemne sacrifici de *suovetaurilia* que sanciona el pacte; prossegueix a l'escena occidental on els representants de la població sotmesa a Cozio, anomenada a la inscripció, dona el seu consentiment al tractat; sobre el costat meridional Cozio que ha esdevingut prefecte ofereix un altre sacrifici als Dioscurs protectors de l'exèrcit. Al costat oriental, queden poques traces de l'escena; probablement s'hi representava el consentiment de la població alpina.³¹²

³⁰⁷ LANZA E. – MONZEGLIO G. "*I romani in val di Susa*" Graffio s.n.c.- Bussoleno (Torino) 2001. *op. cit.* p.48

³⁰⁸ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p. 33.

³⁰⁹ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p.30.

³¹⁰ LANZA E. – MONZEGLIO G. p. 33.

³¹¹ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p.29.

³¹² CAVARGNA ALLEMANO A.M.. p. 210.

Diversos autors han proposat l'assistència física de l'emperador a l'acte de sanció del pacte, i tot i que seria un fet excepcional, sembla que es podia haver produït en el moment de retorn d'una inspecció a Germània al final de l'estiu o inici de la tardor a C..³¹³ L'autor E. Ferrero interpretava: “*August al centre i Cozio i Druso als costats*”; Studniczka: “August assegut a l'esquerra i davant d'ell Cozio; Domaszewski: August i Agrippa asseguts, seguits de Tiberi i Drus drets a la seva dreta i al centre Cozio”.³¹⁴) A.M. Cavargna per la seva banda considera: “Sobre el costat meridional i és representat l'altre sacrifici(...) A l'altar, el sacrificant velat completa la libació. Seguit de dos camilli; a la dreta, darrera l'assitent hi ha un personatge togat, seguit de tres lictors. S'hi ha volgut reconèixer August, però si s'admet que el sacrificant és Cozio, no es pot pensar que l'Emperador estigui representat com a personatge en segon ordre a prop de l'ara....”³¹⁵

L'arc de Susa, és el primer en ser enriquit amb un fris narratiu posat justament dessota de la inscripció³¹⁶.

8.4 FINALITAT- FUNCIO DE L'ARC

L'arc, erigit entre els anys 9 i 8 a.C. respon al programa oficial de commemoració del pacte d'aliança fet ja alguns anys abans entre el rei Cozio i August. El rei Cozio volia celebrar amb el monument l'amistat amb l'emperador August i l'ingrés del seu regne alpi a l'àrea d'influència romana.³¹⁷

L'arc era situat a una de les vies que enllaçava amb la Gal·lia a través dels Alps. Les imatges representades al fris tenen la funció de trametre, a través de la narració figurada, els arguments històrics del monument, i ofereix testimoni i il·lustra els esdeveniments als que es refereix la inscripció ³¹⁸, i permet dirigir-se també a aquells que no tenen la capacitat de comprendre l'inscripció llatina.

L'autor Raymond Chevalier, en una publicació de l'any 1994, considera que el pacte signat podia haver correspost a l'establiment de dues alternatives: un *foedus aequum* o per contra *iniquum*; aquest darrer hauria comportat una *delitio*, capitulació, pèrdua d'una part del territori, abastiment dels exèrcits romans i menció especial relativa al respecte a la *maiestas* de Roma. Després de fer diverses consideracions conclou que probablement s'hauria tractat d'una aliança voluntària, atès que seria excepcional que

³¹³ CHEVALIER R. P. 161.

³¹⁴ CAVARGNA ALLEMANO A.M.. p. 211, nota 14.

³¹⁵ A.M. CAVARGNA ALLEMANO. p. 211.

³¹⁶ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p. 31.

³¹⁷ DEZANI L., CANIGGIA M., POGGIANTI L., FONTEMAGGI A., PIOLANTI O., DE SANCTIS L. p. 31.

³¹⁸ CAVARGNA ALLEMANO A.M.. p. 209

les més altes autoritats romanes s'haguessin desplaçat per sancionar l'aliança in situ. Probablement Cottius, hauria enviat prèviament a Roma els *legati* per demanar l'acord del senat.³¹⁹

8.5 CRONOLOGIA / DATACIÓ

L'arc, fou erigit entre els anys 9 i 8 a.C.³²⁰

8.6 ALTERACIONS HISTÒRIQUES I RESTAURACIONS

L'alçada de l'edifici que en temps de Massazza era de 48 ½ peus romans, corresponent aproximadament a 13 ½ m. La diferència ve de que el dau que formava un estereobat que s'alça sobre la cornisa i en el que era esculpida la inscripció, en una restauració, va ser rebaixat per encaixar una teuladeta de lloses que d'altra banda no van resoldre les infiltracions d'aigua que pretenien.³²¹

8.7 PROPOSTA DE RESTITUCIÓ

L'única diferència que sembla haver-se produït, és la alteració de l'alçada del àtic, segons l'autor C. Fabiano a causa d'una restauració feta abans del 1826.

Sembla que només li manca la cornisa que coronaria l'àtic, però les notícies que dona respecte a les mesures aquest autor, són confuses i no acaben d'encaixar amb el que hi ha a l'estat actual i el que s'hauria perdut.

No s'han pogut contrastar amb cap autor que detalli l'abast de la restauració que es menciona.

V. CONCLUSIONS

1. El llenguatge arquitectònic

1.1 Tipologia arquitectònica

L'anàlisi dels 8 models estudiats ens permeten fer una agrupació per la tipologia arquitectònica :

1). Pel que fa a la estructuració compositiva arquitectònica de les façanes. (al marge de l'existència o no de sòcol)

1.a) Els que tenen el podi i el cos central compostats de dues parts autònomes (el cos central, l'entenem com l'espai destinat a les columnes, entre el podi i l'arquitrau).

³¹⁹ CHEVALIER R. p. 160-161.

³²⁰ CAVARGNA ALLEMANO A.M., p. 209

³²¹ FABIANO C. p.160

En aquest cas, el podi i el cos central queden clarament separats. El límit es produeix visualment per l'existència d'una motllura o plint que corona el podi. (de fet aquesta és la forma d'estructuració clàssica d'una façana: a la part més baixa el podi, a l'espai immediatament superior les columnes, i per damunt, en tercer lloc, l'entaulament compost d'arquitrav, fris i cornisa. És la que descriu Vitruvi al Llibre III capítol III.

En aquest grup, el podi s'estructura de manera independent entre el sòcol i la part inferior del cos central; en tot cas es poden produir volums que poden seguir referències d'eixos verticals del cos central, però cap element se sobreposa per damunt del pla horitzontal delimitat per la gola o motllura que normalment tanca la part superior del podi.

El cos central, es desenvolupa de manera autònoma entre la motllura superior del podi i la part inferior de l'arquitrav. Dins d'aquest espai s'encaixa el modulat de la columna, proporcions que estaran en relació a la resta de mesures de l'edifici.

Les columnes o pilastres que sustenten l'àtic i les pilastres que sustenten l'arquivolta neixen totes del nivell superior del podi.

Podem agrupar així, el d'Aosta, el de Berà, el de Pola/Pola, el de Rímini i el de Saint Chamàs (si en aquest darrer considerem que el sòcol fa les funcions de podi); veure opinió de Roth-Conges respecte del sòcol/podi a la pàg. 105.

Dins d'aquest grup, cal distingir diferents graus d'el·laboració del podi: el d'Aosta, el de Pola i el de Rímini presenten un podi raonablement ben el·laborat, tant en el peu com a la motllura de coronament. Per contra, els de Berà i Saint Chamàs són menys el·laborats: en el de Berà el peu del podi es confon amb el sòcol, i en el de Saint Chamàs, el sòcol fa les funcions de podi i es limita a formar un cos paral·lel·lepipèdic de sustentació del cos central.

Pel que fa al cos central, cal distingir: el de Rímini i Susa tenen 2 columnes a cada façana principal (làmines 24, 26, 36, 38); Aosta i Pola 4 a cada façana principal (làmines 3, 6, 19, 21); Berà i Saint Chamàs tenen pilastres (Berà 4 per façana principal) (làmines 10, 11, 12) (Saint Chamàs: 2 per façana principal) (làmines 28, 30).

A les façanes laterals tots en tenen dues, a excepció del d'Aosta que en té tres (làmina 4 figura 1). També Aosta és excepcional en l'aspecte de que presenta tres pilastres als paraments verticals que sustenten l'intradós de la volta, que recolzen la base sobre la motllura superior del podi i amb la part superior del capell arriben a la part inferior de la motllura d'imposta de la volta. (làmina 4 figura 2 i làmina 5 figura 2)

A la resta, les dues columnes que es veuen a la façana lateral, són només les de cantonada.

1.b) Els que presenten el podi i el cos central articulats, és a dir que, els elements arquitectònics no es desenvolupen dins d'una franja separada entre podi i cos central, sinó que s'interfereixen mútuament de tal forma que podi, columnes i arc formen un sol cos.

En aquest grup hem de considerar la resta: Carpentras, Saint-Remy (Glanum) i Susa. (làmina 15 figura 1 i làmines 17, 31, 33, 36)

En aquests dos casos el podi i les pilastres que suporten l'arquivolta, neixen de la mateixa base que recorre tot el perímetre del pilar, no així les columnes, que en aquest cas néixen de la part superior del podi. Aquesta diferent posició, permet unes dimensions més proporcionades entre el tamany dels fusts de les columnes de suport de l'entaulament amb el de les pilastres de suport de l'arquivolta. Cal estacar també el major grau d'el·laboració d'aquest tres últims pel que fa a decoració i programes iconogràfics.

2). Pel que fa a l'esquema compositiu de les plantes.

En tots els casos les plantes dels pilars que sustenten l'estructura, (prescindint de les columnes), permeten descriure un rectangle a cada pilar. En cap dels casos les columnes són exemptes, tot i que les semi-columnes i les columnes de $\frac{3}{4}$ poden donar l'aparença d'estar separades del parament. Les columnes, en quasi tots els casos, en estar adossades al parament, modifiquen la planta rectangular, fins i tot, en el cas de saint Chamasl on la secció de les columnes respecte del gruix del parament transforma la planta rectangular en una en forma de T. L'únic cas en que la planta no es veu sensiblement alterada és en el de Berà, on les pilastres, atesa la seva poca sortida respecte del pla, queden pràcticament integrades en aquest cas planta quadrada de la base.

Hi ha un aspecte que ens permet agrupar els arcs en funció de la dimensió relativa de la fondària, (la separació relativa entre façanes) respecte de la dimensió frontal. En aquest sentit podem fer 2 grups:

2.a) Domini relatiu de major fondària de pas respecte menor amplada de pilar.

En aquest grup, hem de incloure els d'Aosta, Carpentras, Saint Remy i Susa.(làmines 6, 17, 33)

La configuració d'aquests quatre arcs tenen una clara voluntat de reforçar el simbolisme del passatge: l'arc no es limita a un pla que determina dins o fora. És un espai relativament llarg per arribar de l'inici al final, és com una mena de túnel o espai de pas que requereix un temps per anar d'un costat a l'altre.

A Aosta, tot i que els pilars són aproximadament quadrats, les imponents dimensions de l'edifici, porten a aquesta sensació; d'altra banda, això ve reforçat per l'existència de pilastres (3 per costat, ja indicades anteriorment) (làmina 4 fig.2 i làmina 5 fig. 2) adossades al parament interior de sustentació de la volta de canó, que donen la sensació de fondària i d'estar caminant a través d'un porticat de columnes. A Carpentras i a Susa, (làmina 17 i 38) la relació entre la amplada de façana del pilar i la fondària és de més de 2,5 vegades, amb el que la sensació de passatge és garantida. A Saint Remy (làmina 33) la relació no arriba a 1,5 vegades la major proporció de fondària respecte de l'amplada del pilar, però l'intradós de la volta, ricament decorat amb cassetons exagonals que inclouen decoracions florals, remarquen la importància del pas a través de l'edifici.

2.b) Domini relatiu de major amplada del pilar de façana respecte de menor fondària del pas.

En aquest grup, hem d'incloure els de Berà, Rimini, Pula i Saint Chamas, (làmines 12, 21, 26 i 30)

En el cas de Rimini les dimensions descomunals de l'edifici comporten una certa importància pel que fa a la fondària, però la enorme distància entre el nivell de circulació, els paraments laterals i l'intradós de la volta fa que la transició sigui un aspecte secundari.

El de Berà té una fondària igual a l'amplada i ateses les dimensions mitjanes de l'edifici la percepció de passatge és moderada.

En el cas de Pola, la dimensió de fondària, és menor que l'amplada del pilar, i tot i que a les façanes laterals les dues columnes fan augmentar el gruix de l'edifici, el poc gruix o fondària, relativa de l'espai de pas, confereix una baixa sensació de passatge.

El cas de Saint Chamas, és diferent del tots els altres. Tot i que les façanes laterals prenen una certa importància, atesa la proximitat de les dues pilastres de cantonada que provoquen la planta en forma de T, el poc gruix a l'embocadura del pas sembla

minimitzar aquesta idea; tot i així cal tenir en compte, en aquest cas, l'existència de 2 arcs: el "passatge" aquí no és a través d'un dels arcs, sinó a través de l'espai que hi ha entre els dos, un a cada extrem del pont. Aquest criteri el reforcen les inscripcions, que només estan a les façanes exteriors.

3) Existència d'àtic

L'existència d'un àtic, és normalment consubstancial a l'arc, per aquesta raó es presuposa la seva existència encara que no hagi arribat als nostres dies, però tot i així no es tracta d'una regla estricta; i tot i que són excepcions, es pot comptabilitzar algun exemple en el que la no existència d'aquest element està contrastada. Es tracta de veure si l'existència o no de l'àtic té quelcom a veure amb la funció del monument en concret o altres aspectes que ho puguin determinar.

Dels casos estudiats només dos han conservat l'atic complet: l'arc de Susa i el de Pola. Rimini n'ha conservat fragments. Aosta i Berà han conservat documentació que la testimonien (en el cas de Berà si més no una filada), Saint Remy i Carpentras no han conservat cap vestigi tot i que les hipòtesis indiquen que en van tenir. A Saint Chamas els arcs del pont Flavien s'han conservat íntegrament i no disposen ni han disposat d'àtic tret de la filada de carreus situada per sobre de la cornisa i de les figures de lleons que sostenien.

Fent un ràpida anàlisi comparativa, podem observar que l'únic cas que no té àtic, (o que aquest és limita a una filada amb figures superposades), és l'arc del Pont Flavià (làmina 30). Dins del grup estudiat, el Pont Flavià és un cas singular, pel fet de no estar vinculat a cap ciutat i no és honorífic. Un altre cas que tampoc està vinculat a un entorn urbà, és el de Berà. La resta estan tots vinculats a ciutats o entorns de ciutats.

1.2 Tipus de materials i tècniques de construcció

No hem pogut esbrinar en tots els casos tots els detalls del sistema constructiu. Tot i així exposem el que hem pogut obtenir a través de la documentació consultada i del que he pogut aportar fruit de les observacions, .

1) Sistema estructural portant

1.a) Nucli: d'*opus caementicium* i folre exterior: *opus quadratum* amb junta viva.

Dins d'aquest grup hem de incloure el d'Aosta, Susa i Rimini.

1.b) Nucli d'*opus quadratum* irregular i folre d'*opus quadratum* regular.

Dins d'aquest grup hem d'incloure l'arc de Berà

1.c) Íntegrament en blocs d' *opus quadratum* sense nucli diferenciat.

En aquest grup cal incloure Pola i Saint Chamas

1.c) Sense informació suficient.

Sobre Carpentras i Saint Remy només podem afirmar la construcció en *opus quadratum* a les façanes exteriors. Desconeixem la constitució del nucli.

L'arc dels Sergii i els de Saint Camas, són els més petits de tota la sèrie. La classificació anterior ens porta a la conclusió que el tamany de l'arc porta a la no existència de nucli atès que els blocs poden arribar d'una façana a l'altra. En realitat, el mateix gruix dels blocs impossibilita que quedi un espai interior a reomplir.

La resta, ateses les seves dimensions, requereixen nucli de reompliment. Els treballs de tallat de pedra requereixen un treball manual important i d'un personal mínimament especialitzat; per contra l'opus caementicium el pot elaborar personal gens especialitzat i amb una rapidesa que res té a veure amb el tallat del material petri; a això cal afegir la duresa de la pedra de la zona que ralentitzaria encara més l'execució de grans volums de material. Els casos de Rímini o Aosta són els més clars exemples. A l'arc de Berà, la seva dimensió mitjana i la poca duresa de la pedra emprada poden justificar la utilització íntegra en opus quadratum.

2) Adaptació de la estereotomia del material petri a l'ordre arquitectònic

Tot i que es veu una utilització constant de l'*opus quadratum* per la construcció de la fàbrica que compon la part exterior dels edificis, s'han observat diferents tècniques aplicades relacionades amb l'adaptació de la estereotomia de la pedra als ordres arquitectònics.

2.a) Adaptació total

Es poden incloure en aquest apartat Pola, Saint Chamas, Rimini i Susa (la menor dimensió global dels 2 primers, facilita aquesta estructuració).

2.b) Adaptació parcial

Berà,

2.c) Poca adaptació

Saint Remy, Carpentras

3) Relació de l'arquivolta amb el sistema estructural

3.a) En relació al lligam estructural de l'arquivolta amb la volta de canó:

3.a.1) les arquivoltes estan formades per les dovel·les de la propia volta

Aosta, (làmines 4 fig 2 i 5 figura 2) Pula (làmina 20 figures 4 i 7), Saint Chamas (làmina 29 figures 1 i 2), Rimini (làmina 25 figures 2 i 4), Susa (làmina 36 figura 2), Saint Remy (làmina 32 figures 1 i 4), Berà (làmines 10 i 11),

3.a.2) Les dovel·les de l'arquivolta són independents de la volta

Carpentras (làmina 15 figura 1).

3.b) Per la forma de la dovel·la.

Hi ha casos en que totes les dovelles per la part de l'extradós, segueixen una línia paral·lela a la de l'intradós, i altres que tenen més d'una dovella de forma trapezoidal i van a buscar punts d'entrega més llunyans com poden ser l'arquivolta o la entrega contra les columnes que la flanquegen o altres elements que formen part de la plementeria de l'arc.

3.b.1) Amb dovelles íntegrament extradossades a l'arquivolta:

Aosta, Susa, Berà, Carpentras. (làmina 44, figures 1, 8, 2, 3)

3.b.2) Amb més d'una dovella de forma trapezoidal o no extradossada contra l'arquivolta:

Pula, Saint Chamas, Rimini, Saint Remy, (làmina 44 figures 4, 6, 5 i 7)

1.3 ordre i estil arquitectònics

L'estil, bàsicament definit per les característiques de les columnes que decoren els edificis, tret d'incidències puntuals, és en tots els casos el corinti.

Analitzarem a continuació comparativament cadascuna de les parts de l'ordre.

1) Els podis.

Ja hem distingit a l'apartat de tipologia arquitectònica, entre aquells arcs en els què el podi era absolutament independent del cos central, i en els què podi i cos central s'interrelacionaven a diversos nivells.

Es tracta ara d'analitzar quines diferències podem observar entre els diferents podis.

1.a.1) Podis continuus sense daus associats a les columnes

Els casos d'Aosta, Rimini, Berà, Pola i Saint Chamas presenten un podi continuu. Anne Roth-Conges, respecte d'aquest últim considera que són uns sòcols massa baixos per poder ser assimilats als pòdiums d'origen italià. Aquesta característica semblaria que només vingués associada als casos en que es presenten pilastres (cas de Berà i Saint Chamas) perquè, en no sobresortir excessivament de la façana, tampoc tindria tanta justificació el sobresortint del dau associat, però això no és així. Aquesta disposició de continuïtat sense daus, també es dona en casos amb semi-columnes i columnes de $\frac{3}{4}$, (Aosta i Rimini). En el cas de Pola certament hi ha continuïtat, però més aviat és a causa de la proximitat entre les columnes, tant a la façana principal com a la lateral, que no queda pràcticament espai per generar daus independents, la qual cosa força a la continuïtat del podi.

A Saint Chamas, el fet de que les pilastres de cantonada siguin en realitat "columnes" de secció quadrada respecte del pla de la façana principal, es produeix el "dau" que és el que genera la planta en forma de T de l'edifici.

1.a.2) Podis continuus amb daus associats a les columnes (làmina 41)

El cas més clar de podis amb dau associat a les columnes, és el de Saint Remy. A la façana principal sobresurten els dos daus del podi que suporten les semi-columnes de la façana principal. En els casos de Susa i de Carpentras, succeix el mateix però en tractar-se només d'una sola columna a cada extrem de l'edifici, aquesta situació es fa menys evident. Cal notar però, que en els tres cassos, a la façana lateral, el podi és continuu, enllaçant les columnes de cantonada sense cap canvi de pla.

1.b) Els motlluratges dels podis.

A l'apartat de l'ordre arquitectònic, s'han descrit àmpliament els motlluratges dels podis. Aquí només farem constar el diferent grau de el·laboració:

1.b.1) Saint Chamas: sense cap motlluratge (entenent el sòcol com a podi)

1.b.2) Berà: formes simples; diferenciació de les parts per diferent volada respecte al parament vertical formant motllures paral·lel·lepipèdiques.

1.b.3) Aosta, Rímini i Pola, motlluratges relativament simples.

1.b.4) Sait Remy, Susa i Carpentras, motllures molt el·laborades.

2) Les columnes (làmina 42)

Cal distingir entre els que disposen de "columnes" (de secció circular) i els que disposen de "pilastres" (de secció quadrada). En cap cas es donen les columnes exemptes de l'edifici; sempre són encastades a la fàbrica del monument, siguin semi-columnes, columnes de $\frac{3}{4}$ o simplement pilastres d'una sola cara.

2.a) Tipus de columnes

2.a.1) Amb columnes de $\frac{1}{2}$ i $\frac{3}{4}$

Aosta, Carpentras, Susa, Saint Remy, Pola i Rímini.

2.a.2) Amb pilastres

Berà i Saint Chamas

3) Les bases de les columnes

Les bases de les columnes sempre són àtiques. En alguns dels casos tenen plint propi i d'altres tenen plint corregut que forma part del podi i sobre el que s'assenten les bases àtiques de les columnes

3.a.1) Sobre plint corregut

Rimini, Berà, Saint Chamas, Carpentras.

3.a.2) Sobre plint pròpi

Aosta, Susa, Saint Remy, Pola.

4) Els fusts

Independentment de la secció circular o quadrada de les columnes, n'hi ha de llises i altres amb estries filetejades (també anomenades acanalades) i aquestes últimes poden ser amb baquetó o sense.

4.a.1) Llises

Aosta

4.a.2) Amb estries filetejades

4.a.2.1) Amb estries filetejades sense baquetó

Rimini, Pua, Saint Remy, Susa

4.a.2.2) Amb estries filetejades i amb baquetó

Berà, Saint Chamas, Carpentras,

5) Els capitells. (làmina 43)

Els capitells són en tots els casos d'estil corinti. Tots tenen característiques específiques que els fan diferents. Hauria estat interessant poder fer un estudi comparatiu d'acord amb les classificacions d'algun dels investigadors especialitzats: Käler, Heilmeyer o Pensabene, però no ha estat possible perquè no hem tingut disponibilitat del material bibliogràfic corresponent. Per no deixar de fer una valoració, d'una manera més simplificada, m'ha semblat interessant presentar una agrupació en funció del nombre de corones de fulles d'acant. Les dues primeres, componen part de la part baixa del capitell; si existeix la tercera, aquesta es posa per dessota de les volutes.

5.a.1) de dues corones de fulles d'acant

Rimini, Berà,

5.a.2) De tres corones de fulles d'acant

Aosta, Pola, Saint Chamas, Susa.

5.a.3) Desconegut

Saint Remy, Carpentras

6) Decoració de les voltes

Les voltes poden ser llises o decorades. Son casos singulars Saint Remy (Glanum) decorada amb cassetons exagonals i motius vegetals al centre de cada cassetó, i el cas de Pola en que la volta és també l'arquivolta, i està ricament decorada amb una retícula quadrada girada 45° amb florons al centre de cada quadrat. La resta són totes llises.

6.a) Voles decorades

Pola, Saint Remy.

6.a) Voltes llises

Aosta, Saint Chamas, Rimini, Susa, Berà, Carpentras,

7) La decoració de les arquivoltes (làmina 44)

Les arquivoltes en el pla de façana totes són més o menys decorades. El cas més simple, és una arquivolta llisa amb una motllura que defineix l'extradós. En altres casos, la part llisa, pot estar subdividida en dos o tres faixes consecutives entre les quals es produeix un petit resalt respecte de l'anterior sempre en el sentit d'una major volada conforme s'acosten a l'extradós. També hi ha cassos de decoració en baix relleu.

7.a.1) Simples una sola faixa llisa amb motllura a l'extradós

Saint Chamas, Berà.

7.a.2) Amb dues faixes i amb motllura a l'extradós

Rimini.

7.a.3) Amb tres faixes i amb motllura a l'extradós

Pola, Susa.

7.a.4) Amb tres faixes, amb una motllura intermitja entre les dues primeres i una a l'extrem de l'extradós.

Aosta.

7.a.5) Amb una sola faixa decorada amb baixos relleus i amb motllura decorada a l'extradós

Saint Chamas

7.a.6) Amb dues faixes una llisa i una decorada amb baixos relleus i amb motllura decorada a l'extradós

Carpentras,

8) Les pilastres de les arquivoltes. (làmina 42)

Les pilastres de les arquivoltes presenten característiques pràcticament totes diferents. Tot i així cal distingir con a singular el cas d'Aosta, que presenta una pilastra amb basa i capitell dessota de la imposta, el de Pola, en el que els fusts de les dues cares es troben en un de sol a l'intradós de l'arc i estan totalment decorats amb baixos relleus, i el cas de Carpentras en el que la pilastra és estriada, té basa i capitell, i aquest és el·laborat i fa les funcions d'impоста.

8.a.1) Sense pilastra adossada, sense basa i amb imposta motllurada com a capitell:

Rimini, Berà,

8.a.2) Amb pilastra adossada i imposta motllurada:

Saint Chamas.

8.a.3) Amb pilastra llisa, amb basa i amb capitell el·laborat sota la imposta:

Aosta.

8.a.4) Pilastra llisa, sense basa i amb capitell el·laborat com a imposta:

Susa.

8.a.5) Pilastra llisa, amb basa motllurada, i imposta motllurada i decorada.

Saint Remy.

8.a.6) Pilastra amb estries filetejades i capitell el·laborat en el lloc de la imposta:

Carpentras.

8.a.7) Amb fust decorat amb baixos relleus i capitell i basa motllurats:

Pola.

9) Els arquitraus. (làmina 44)

Els arquitraus presenten diferents configuracions. El cas més simple, és una arquitrav llis amb una motllura que defineix la part superior o la transició cap al fris. En altres casos, la part llisa pot estar subdividida en dos o tres faixes consecutives entre les quals es produeix un petit ressalt respecte de l'anterior sempre en el sentit d'una major volada conforme s'acosten a l'extradós. No hi ha cap cas de decoració tret d'inscripcions. A Saint Remy, a les peces que queden no es veu cap tipus de decoració, però podria ser a causa del deteriorament. En el cas de Carpentras no s'ha conservat cap element original més enllà de la arquivolta.

9.a.1) Arquitrav llis sense motlures

Saint Remy.

9.a.2) Arquitrav llis amb una motllura a la part superior llisa

Berà. Saint Chamas

9.a.3) Arquitrav llis amb llagrimas dels triglifs del fris i motllura de transició al fris.

Aosta.

9.a.4) Arquitrav de dues faixes amb una motllura a la part superior llisa

Rimini.

9.a.5) Arquitrav de dues faixes amb una motllura a la part superior llisa

Rimini.

9.a.6) Arquitrav de tres faixes amb una motllura a la part superior llisa

Pola, Susa

10) Els frisos (tret de les inscripcions). (làmina 44)

Els frisos presenten diferents configuracions. El cas més simple, és un fris llis sense decorar i cap motllura (d'acord amb la tesi de Dupré, el fris de l'arc de Berà tenia una motllura a la part superior). Hi ha diversos frisos decorats amb baixos relleus. Hi ha dos casos singulars: el d'Aosta, que presenta una decoració amb triglifs, pròpia de l'ordre dòric tot i el de Susa, del qual la configuració de l'entaulament correspon a

l'ordre jònic. La resta de decoració corresponen a l'ordre corinti. A Saint Remy i Carpentras no s'ha conservat cap element original corresponent al fris.

10.a.1) Fris llis amb o sense motllura superior.

Rimini, Berà.

10.a.2) Fris decorat amb baixos relleus figuratius i/o vegetals

Pula. Saint Chamas, Susa.

10.a.3) Fris amb decoració d'ordre arquitectònic.

Aosta.

11) Les cornises

Les cornises presenten diferents configuracions. El cas més simple, és una cornisa motllurada amb denticulats i cimaci (Berà). Tota la resta són molt més complexes, el·laborades: amb motlures decorades (Saint Chamas); amb modillons (Aosta i Rimini, Susa) , A Saint Remy i a Carpentras no s'ha conservat cap element original corresponent a la cornisa.

11.a.1) Cornises amb motlures llises, denticulat, goteró i cimaci.

Berà.

11.a.2) Cornises amb motlures decorades

Saint Chamas.

11.a.3) Cornises amb motlures i modillons

Aosta, Pola, Rimini, Susa.

12) Els àtics

La conservació d'àtics és diversa. S'han conservat àtics íntegrament a Pola i a Susa.

El cas de Rímini és singular atès que l'àtic té dos cossos: l'inferior, s'ha conservat íntegrament i conté un frontó; del cos superior només se n'han conservat alguns blocs de les inscripcions (actualment en el seu lloc d'origen però encastats en un massís de fàbrica d'obra ceràmica moderna). En el cas d'Aosta, n'està documentada l'existència. Les hipòtesis que s'han fet per Saint Remy i Carpentras, també són amb àtic. A l'arc de Berà només està documentada històricament una filada de carreus pertanyent a l'àtic; les hipòtesis que s'han formulat sempre proposen l'existència. El cas de Saint Chamas és singular perquè no en té, o si més no, no és un àtic convencional amb un espai expressament pensat per posar-hi una inscripció; únicament presenta una filada en forma de contra-cornisa que servia de base per les figures de lleons col·locats sobre els extrems dels pilars.

12.a) D'acord amb les hipòtesis dels diversos autors podem fer una primera classificació:

12.a.1) Amb àtic

Aosta, Pola, Rimini, Saint Remy, Susa, Berà, Carpentras,

12.a.1) Sense àtic, o àtic simple compostat d'una sola filada basa per figures:

Saint Chamás

12.b) D'acord amb els que s'han conservat i en tenim certesa de la seva estructura compositiva podem establir quatre tipus:

2.b.1) Àtic d'un sol cos, amb parament llis per ubicar-hi les inscripcions:

Susa.

12.b.2) Àtic d'un sol cos amb daus avançats amb les inscripcions dins dels espais resultants:

Pola.

12.b.3) Àtic de dos cossos: l'inferior amb frontó i el superior llis amb les inscripcions

Rimini.

12.b.4) Àtic compostat d'una simple filada base per sustentació de figures.

Saint Chamas.

1.4 estudi geomètric compostiu

1.a) Sobre els estudis geomètrics compostius o metrològics anomenaré els que han presentat diversos autors. Només es disposa d'alguns dels casos que se citen a continuació.

1.a.1) Susa.

Com ja s'ha citat i descrit detalladament, Ferrero suggereix que pel disseny de la façana de l'arc es va utilitzar com a base el triangle equilàter i parts exactes de circumferència³²² (làmina 39)

1.a.2) Pola

L'estudi portat a terme per Gordana Vasiljevic amb les dades preses pels estudiants del "grup geodèsic" de Pola, planteja l'ús tant del triangle equilàter com de les proporcions àuries per dissenyar diverses parts de l'edifici.³²³ (làmina 22)

1.a.3) Berà

Tenim una proposta de Garcia Bellido que basa l'esquema en un quadrat i una circumferència inscrita, de la qual dues cinquenes parts del radi corresponen al diàmetre de l'intradós de l'arquivolta, on no hi té en consideració l'àtic i dibuixa la cornisa existent abans de la restauració de 1994-97³²⁴, i una altra més moderna de Xavier Dupré, també abans de la restauració, però que en aquest cas inclou una

³²² L. MANINO p. 218

³²³ CODACCI TERLEVIC G. e altri ,2017, p. 137

³²⁴ GARCIA BELLIDO A. 1972, p. 10 i 11

proposta d'àtic. La proposta de Dupré es basa en la forma de la planta de l'edifici; obtingudes les diagonals d'un dels pilars i la del rectangle circumscrit als dos pilars, dedueix que la mesura que hi ha entre la intersecció de les diagonals del rectangle i la intersecció d'aquesta amb una de les diagonals del quadrat de base d'un dels pilars, és la mesura del doble del mòdul que considera que ha estat utilitzat ($5 \frac{1}{2}$ p.r.) pel disseny de l'alçat de l'Arc de Berà. (làmina 13)

1.a.4) Carpentras

No es disposa de cap estudi geomètric del patró de dissaney. Només relacionat, es pot fer menció d'un document extret de la biblioteca Inguimbertaine de Carpentras (publicat a la tesi de l'arc de Carpentras per M. Lamuà) (desconeixem a qui és atribuïda l'autoria del dibuix), que presenta una doble proposta: a) sol·lució amb frontó entaulament i àtic; b) sol·lució amb un cartutx per la inscripció per damunt de l'arquivolta, entaulament i un àtic de només dues filades sobre les que serviria de base per una hipotètiques figures situades al cim. (làmina 18)

1.a.5) Saint Remy

Sobre l'arc de Glanum a Saint Remy tenim la proposta de H. Roland, detallada a l'apartat corresponent d'aquest treball, i parteix del triangle egipci (triangle rectangle de proporcions 3-4-5) i del quadrat juxtaposat. (làmina 34)

1.a.6) de la resta Aosta, Saint Chamas i Rimini no hem localitzat cap proposta de modulació.

1.5 La decoració complementària

Dins del grup d'arcs estudiat, només tres estan exempts de tota decoració complementària tret de la pròpia dels ordres aplicats; són Aosta Berà i Susa.

Entre els que tenen decoració hi ha grans diferències:

A Saint Chamas, la decoració, representant formes vegetals en baix relleu, se centra al fris, tot i que cal ressaltar que les motlures de la cornisa són també ricament decorades. (làmina 29)

A Rimini, les decoracions complementàries es centren en quatre clipeus situats als carcanyols, entre les columnes i la clau de l'arquivolta. (làmina 25)

A Pula les decoracions complementàries es desenvolupen a l'arquivolta, a les pilastres de l'arquivolta, (formes geomètriques amb formes florals) als carcanyols (figuratives: victòries alades) entre columna i arquivolta i al fris (garlandes vegetals). (làmina 20)

A Carpentras, les decoracions complementàries se centren a la façana principal en una franja de l'arquivolta, a banda dels panells en alt alleu del programa iconogràfic contingut a les façanes laterals. (làmina 44 figura 3)

L'arc de Glanum a Saint Remy, és el que té una major profusió de decoracions complementàries. Les arquivoltes (motius vegetals), l'intradós de la volta (amb cassetons exagonals complementats amb motius vegetals), les impostes amb baixos relleus d'objectes diversos, els carcanyols són decorats amb baixos relleus amb victòries alades, i els grans panells de les façanes principals amb alts relleus figuratius amb programa iconogràfic. (làmines 31 i 32)

A Susa les decoracions no vinculades a l'ordre arquitectònic se centren en el baix relleu situat a tot el perímetre del fris. L'arc de Susa, és el primer en tot el món romà en incloure un fris narratiu posat dessota de la inscripció.

1.6 Decoració figurada. Característiques físiques

Decoracions figurades, les trobem en baixos, mitjos i alts relleus.

a) Baixos relleus

Saint Chamas (àligues als frisos damunt de les columnes). (làmina 29)

Saint Remy (Victòries alades a als carcanyols) (làmina 31)

b) Mitjos relleus:

Pola (victòries alades als carcanyols i altres figures al fris) (làmines 19 i 20)

Alts relleus:

Carpentras (panells façanes laterals) (làmina 15 i làmina 16 figura 1)

Saint Remy (panells façanes principals) (làmina 32 figures 2,3,5,6)

Rimini (clipeus als carcanyols a les dues façanes) (làmina 25)

1.7 Característiques físiques de la inscripció o inscripcions.

Pel que fa a les característiques físiques, només tenim notícia certa de dos tipus d'inscripcions: a) incises sobre el material petri i b) lletres àuries amb l'encaix sobre el parament.

No disposem d'informació suficient respecte de les característiques físiques de lletres trobades a Aosta (si simultàniament eren incises o simplement ancorades); hi ha dos casos en els que no s'ha conservat cap mena d'indici relatiu a les característiques de les inscripcions.

a) Incises sobre el material petri.

Saint Chamas, Berà, Pula, (làmina 29 figures 2 i 4, làmina 10, làmina 19 figura 1 i làmina 20 figura 5)

b) Amb lletres àuries i encaix de les lletres damunt del material petri.

Susa, Rimini, (Làmina 36 figura 1 i làmina 37 figura 4)

c) Notícies sobre l'existència de lletres àuries:

Aosta

d) No s'han conservat indicis a

Saint Remy i Carpentras.

2. Relació de l'arc amb l'entorn

Els arcs estudiats, en la seva majoria, estan en entorns urbans i relacionats d'alguna manera amb els nuclis on es troben situats. Només dos són fora dels nuclis: Saint Chamas i Berà. Sobre el primer, la seva vinculació al curs del riu és indiscutible. El de Berà es troba en un punt geogràfic destacat, seguint el traçat de la via Augusta, on deixa la zona muntanyenca i es torna a trobar prop del mar i on s'inicia la plana del Camp de Tarragona.(làmines 7, 23, 27, 35, 40)

3. La inscripció o inscripcions

3.1 Contingut de la Inscripció.

El contingut de les inscripcions s'han detallat als apartats corresponents.

Aquí, només compararem la situació de les inscripcions en els monuments.

El lloc preferencial per les inscripcions són l'àtic i el fris, no obstant l'existència també d'inscripcions en altres llocs del monument en cassos que se n'han conservat a l'àtic o al fris, no exclou que no se'n puguin situar simultàniament en altres llocs.

El cas de Susa, és excepcional: tot i que té les inscripcions només a l'àtic, el fris està ocupat per un baix relleu que ve a explicar de manera figurada el simbolisme de la inscripció que acompanya el monument..

1.a.1) Situació de les inscripcions dins del context arquitectònic del monument.

Aosta: La no existència de cap inscripció a la part del monument que es conserva, indiquen que estarien situades només a l'àtic.

Pola: disposa d'inscripcions tant a l'àtic com al fris.

Berà: Està documentat que hi havia dues inscripcions una a cada costat. Se'n conserva part d'una a l'arquitrau. D'acord amb les conclusions Xavier Dupré la que es conserva a l'arquitrau correspon al fris del costat oposat.

Carpentras: no es conserva cap inscripció.

Rimini: Se'n conserven part a l'àtic. Tenia inscripcions en bronze daurat.

Saint Chamas: disposa d'inscripcions al fris i a l'arquitrau

Saint Remy: no es conserva cap inscripció.

Susa: es conserven les inscripcions totes a l'àtic.

1.b.1) Situació de les inscripcions respecte del sentit de circulació.

Aosta: Es desconeix.

Pola: Exclusivament en el sentit de sortida de la ciutat.

Berà: Estàn documentades dues inscripcions amb el mateix contingut. una a cada costat.

Carpentras: Es desconeix.

Rimini: Exclusivament en el sentit d'entrada a la ciutat.

Saint Chamas: Només a les façanes en sentit d'accés al pont. La del costat de Aix en Provence és preeminent.

Saint Remy: Es desconeix.

Susa: A les dues façanes principals el mateix contingut.

3.2. Promotor / dedicant i destinatari / destinataris

1.a.1) Promotor / dedicant

Aosta: Es desconeix.

Pola: Postuma (de la família dels Salvii) casada amb un membre dels Sergii

Berà: Luci Licini Sura per disposició testamentària

Carpentras: Es desconeix.

Rimini: El Senat i el poble romà

Saint Chamas: Lucius Donnius Flavius, (flamen) del culte a l'emperador

Saint Remy: Es desconeix.

Susa: M. Giulio Cozio

1.a.2) Receptor de la dedicatòria

Aosta: Es desconeix.

Pola: Dedicat a membres de la família dels Sergii

Berà: L'emperador August

Carpentras: Es desconeix.

Rimini: L'emperador August

Saint Chamas: No porta dedicatòria: és un acte d'evergetisme.³²⁵

Saint Remy: Es desconeix.

Susa: Emperador August

4. Programa iconogràfic

Aosta: Es desconeix.

³²⁵ ROTH CONGÈS A. 2009 p. 562

Pola: Victòries alades simbolisme de la Victòria, per glorificar a algú participant a la batalla d'Actium. (làmines 19 i 20)

Berà: No en conté

Carpentras: Captius encadenats. G. Picard (1960): victòria sobre els pobles del nord; M. Lamuà(2007): victòries sobre poblacions cantàbriques i rendició dels parts.(làmines 15 i 16)

Rimini: Clipeus amb Júpiter, Apolo, Neptú i Roma, divinitats que representen la unió del poder i de la religió; protome taurina: representa la sacralitat de la porta mitjançant la memòria del sacrifici ritual de la fundació.(làmines 24 i 25)

Saint Chamas: La decoració d'àlignes i lleons suggereix intensament un caràcter funerari.

Saint Remy: guerrer vençut i la nació submisa al peu d'un trofeu amb representació d'esclaus i victòries alades als carcanyols de la façana (làmines 31 i 32)

Susa: programa oficial de commemoració de pacte entre Cozio, ex-rei dels Segusii, i l'emperador Cesar August (làmines 36 figura1, làmina 37 figures 2 i 4)

5. Finalitat- funció de l'arc

Pierre Gros al seu article "Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule narbonaise" ens diu el que segueix: *No és indiferent de fer notar que aquests monuments (Cavaillon, Carpentras, Glanum i Orange) que semblen ser aixecats a la glòria conqueridora de Roma i a la seva emergent dominació, es concentren en un període del primer quart del Ier s.d.C.que va ser un període bastant calmat per la Galia Narbonesa,: entre la final de conquesta dels Alps Marítims, i els inicis del gran sublevament de Sacrovir, que, de totes maneres, no devia afectar la Gala del sud més que indirectament, aquests anys semblen pròspers i marcats per un intens desenvolupament urbà. Els arcs de Glanum i d'Orange, tenien una funció primera de solemnitzar el passatge de l'espai rural a l'espai urbà: comparables als de Drusus sobre la via Appia, de Portogallo sobre la via Flaminia, o també el d'Aosta , s'aixecaven sobre la línia mateixa del pomerium. Seria doncs també inútil buscar-los-hi una funció específicament trionfal o guerrera, més que de voler definir un rol estratègic de certes muralles monumentals, de les quals P.A. Février ha mostrat que contenen, a la mateixa època, un valor essencialment simbòlic.*³²⁶

La lectura del apartats específics en relació a la funció dels arcs i la interpretació dels programes iconogràfics i del text transcrit al paràgraf immediatament anterior, ens posa de manifest la complexitat de determinació de la funció de cadascun dels

³²⁶ GROS, P. 1979 p. 82-83

monuments. Tot i així, Pierre Gros, amb l'expressió "avaient pour fonction première" sembla no excloure totalment que poguessin tenir més d'un significat.

En conseqüència, no podem més que recopilar les diferents opinions dels investigadors, constatar les diverses interpretacions i les raons que porten a cada autor les conclusions que en dóna recollides als corresponents apartats específics de cada monument.

Aosta: Canigia Nicolotti M. i Luca Poggianti commemoratiu de la victòria de l'exèrcit romà sobre la població autòctona; Gros P.: solemnitzar el passatge del espai rural a l'espai urbà.

Pula: Honorari privat, de caràcter funerari.

Berà: hipòtesis: a) porta de l'àger tarraconensis; b) arc territorial; c) límit de *fundus*, d) relació amb la reforma de la via, e) simple evergetisme.

Carpentras: programa iconogràfic propagandístic d'època augustea.

Rimini: Porta úrbica; arc honorari dedicat a August, en commemoració de la restauració de la Via Flaminia

Saint Chamas: Acte d'evergetisme. "Dos arcs enquadren el pont, clara al·lusió a la política augustea d'arranjament de la xarxa de viària de l'Imperi"³²⁷. Funerari privat Podria ser també marcador de fronteres.

Saint Remy: programa iconogràfic propagandístic d'època augustea.

Susa: Commemoratiu i honorari testimoni a la inscripció. Raymond Chevalier (1994), establiment de: a) *foedus aequum*; b) *iniquum* amb *delitio* (capitulació, pèrdua de territori) o aliança voluntària.

6 Cronologia / datació

Per ordre aproximadament cronològic segons les datacions més recents:

Rimini: 27a.C. testimoni a la inscripció

Aosta: Canigia Nicolotti M. i Luca Poggianti (2014) 25 - 23 a.C

Berà: Dupré: (2014)15-a a.C.

Saint Chamas: A.Roth-Congés (2008) 10-5 a.C.

Susa: 9-8 a.C. testimoni a l'inscripció.

Carpentras:., Pierre Gros(1997), 1-10 d.C.; Lamuà:(2007) 9 a.C.- 9 d.C.

Saint Remy: H. Rolland: al voltant del 20 a.C.; Pierre Gros (1979), del 1 al 10 d.C

Pola: G. Traversari: l'inici de l'època imperial; De Maria: final principat d'August.

³²⁷ ROTH CONGÈS A. 2009 p. 562

7. Alteracions històriques i restauracions

Han arribat als nostres dies pràcticament sencers (tret dels grups escultòrics que presidirien la part superior) Saint Chamas, Pola i Susa.

S'han perdut els àtics a Aosta, Berà, Rímini,

S'han perdut àtics i entaulament: Saint Remy i Carpentras

Aosta: Destruït l'àtic durant l'edat mitjana

Berà: Restauracions 1878,1840,1936,1994-97

Carpentras: Destuïda part de la volta i des de la filada de l'arquitrau en amunt des de temps immemorial.

Pola: Conservat íntegrament a excepció dels grups escultòrics sobre l'àtic

Rímini: Modificacions època medieval, modificacions època Mussolini. S'han combinat els fragments d'inscripció de l'àtic amb la fàbrica medieval.

Saint Chamas: Restauracions després de la II Guerra Mundial.

Saint Remy: Destuït des de la filada de l'arquitrau en amunt des de temps immemorial.

Susa: Modificació (rebaix) de l'àtic al s.XIX

8. Proposta de restitució

Aosta: Es considera amb tota seguretat l'existència d'àtic

Pola: Conservat íntegrament a excepció dels grups escultòrics sobre l'àtic

Berà: Restaurat fins la cornisa. Les hipòtesis plantejades presuposen l'existència d'àtic.

Carpentras: Algunes de les hipòtesis presuposen l'existència d'àtic tot i que les considero fantasioses, atès que s'allunyen de les característiques de tots els altres models estudiats en aquest treball.

Rímini: S'han combinat els fragments d'inscripció de l'àtic amb la fàbrica medieval.

Saint Chamas: Es conserva íntegrament.

Saint Remy: No s'ha localitzat cap proposta de restitució volumètrica.

Susa: S'ha conservat íntegrament excepte l'alçada de l'àtic.

9. Resum de conclusions

Els arcs estudiats donen una varietat important de tipologies dins del conjunt d'arcs augusteus d'una sola obertura, i posa de manifest que els arquitectes tenien una llibertat important en determinar la composició arquitectònica del monument.

Sembla que hi ha un grup en el que el simbolisme de "passatge" és més reforçat que en altres per un major èmfasi en el propi passatge, sigui per la major dimensió relativa entre els dos extrems de la volta, o sigui per una major decoració que li dona una rellevança.

Constructivament l'*opus quadratum* domina totalment la tècnica d'execució d'aquests monuments, només el seu nucli pot variar, però com ja he indicat, sembla que és una qüestió de dimensions, que fa més factible per lògica constructiva la utilització íntegra d'aquests sistema en els de petites dimensions i per contra la necessitat de combinar aquesta tècnica amb l'*opus caementicium* els de majors dimensions.

Pel que fa als ordres aplicats, domina íntegrament el corinti tant en els que tenen columnes com els que tenen pilastres, en aquest aspecte no hi ha una diferenciació relacionada amb la cronologia, només els casos puntuals del fris dòric del d'Aosta i de l'entaulament jònic de Susa, que podrien determinar una concepció més arcaica que la resta; tot i així ni tan sols el de Rimini, cronològicament anterior, però poc més al d'Aosta, no té cap referència a un ordre que no sigui el corinti. Un element de singular importància pel que fa a la decoració arquitectònica, són les cornises. Rimini i Aosta presenten unes potentíssimes cornises amb modillons que en canvi no són presents en edificis una mica més tardans com Berà i Saint Chamas, en canvi una cornisa de considerables dimensions apareix a Pola. Evidentment, desconeixem com serien les cornises dels de Glanum i Carpentras, per d'cord amb la decoració general que presenten, hem de suposar que no serien precisament senzilles.

Pel que fa al grau de profusió decorativa és on es veu alguna diferència substancial. És amb els corresponents al final del període augusteu; aquests ofereixen una major presència decorativa que els més antics, això es dona tant als de la Galia narbonesa (Glanum i Carpentras) com a la Ilíria (Pola). Aquest aspecte també té relació amb els programes iconogràfics que en forma de grups escultòrics figurats (alt el·leu) i que només es presenten a Glanum i a Carpentras, tot i que desconeixem quines serien les decoracions del nínxols de les façanes d'Aosta i sense descuidar el fris en baix relleu de Susa.

Les inscripcions s'han conservat de manera desigual, en tenim el coneixement íntegre a Rimini, Susa, Saint Chamas i Pola; parcial a Berà, i desconeixement total a Aosta, Saint Remy i Carpentras. Pel que fa a la tècnica, hi ha evidències de lletres àuries a Susa, i a Rimini, i sembla que documentada a Aosta i. La resta són lletres incises, tot i que desconeixem totalment Saint Remy i Carpentras. Pel que fa a la disposició de les inscripcions es posa de manifest que el sentit de circulació podia tenir una relació directa, tant pel que fa a la preeminència d'una façana respecte de l'altra com pel lloc que ocupaven els textos dins dels elements de l'arc (àtic, fris, arquitrav); l'ús d'espais

altres que l'àtic o el fris no només eren una qüestió d'espai, sinó també podia venir determinada per la importància o relació d'una façana respecte el seu entorn o referències externes.

La funció és diversa. No hi ha arcs triomfals, perquè sota aquest concepte només es podien erigir a Roma. En la major part són honorífics i de caràcter públic, Rímini, Susa, Aosta, però també en trobem si més no tres d'iniciativa privada: un per honorar membres d'una família important (Pola), un de caràcter funerari (Arc del Pont Flavià), i Berà d'iniciativa privada (per disposició testamentaria) però consagrat a August.

Es desconeix en aquest sentit Glanum i Carpentras.

Cronològicament estan dins del període escollit a priori, i es distribueixen territorialment sense determinar cap patró. On tenim més concentració és a la Galia, però les cronologies també estan diversificades.

Al final de les làmines, he confeccionat un plànol comparatiu de tamanys i tipologies a la mateixa escala per poder comparar entre els diferents arcs. Hi he introduït propostes de reconstrucció amb àtic, a partir de les hipòtesis dels diferents autors en el cas que n'hi ha. En els altres he fet una aproximació d'acord amb les proporcions corresponents per poder tenir una idea de l'alçada real. És un plànol que només té voluntat comparativa aproximada sense valor científic. En el cas de Carpentras, les propostes existents les he trobat poc argumentades d'acord amb les tipologies estudiades, i he optat per utilitzar el paral·lel de pua com a més proper cronològicament dins del conjunt.

Com he dit al començament no es tractava d'opinar a favor ni en contra del que han detectat anteriors investigadors ni fer noves propostes, es tractava de contrastar un seguit de característiques entre els monuments seleccionats, que serveixin de base per posteriors reflexions. Això és el que he intentat exposar de manera classificada i ordenada en el present treball del conjunt d'arcs romans d'una sola obertura construïts entre el 17 a.C i el 14 d.C.

Tarragona setembre de 2018

VI.- BIBLIOGRAFIA

- Barocelli, Piero (1932): *Inscriptiones Italiae*, XI.1: *Praetoria Augusta*. Roma: Libreria dello Stato.
- (1982): «L'arco di Augusto ad Aosta: I restauri del 1912-1913», *Rivista di Studi Liguri*, 41-42.
- Caniggia Nicolotti, Mauro, Poggianti, Luca, et al. (2103): *Nel nome di Cesare Ottaviano Augusto. 4 città unite da 4 archi. Susa, Aosta, Rimini, Fano*. Susa: Edizioni del Graffio.
- Cavargna Allemano, Anna Maria (1970): "Il fregio dell'arco di Susa espressione locale di arte provinciale romana", *Segusium*, 7.
- Chevalier, Raymond (1994): «A propos de l'arc de Suse. La politique romaine des foedera. Aspects de la romanisation», a *Susa. Bimillenario del arco. Atti del Convegno (2-3 ottobre 1992)*, *Segusium*, 31.
- Codacci Terlevich, Giulia (2017): «Dell'architettura dell'Arco dei Sergi», *Cataloghi del Dipartimento educativo 17*. Zagreb: Ministarstvo Kulture.
- De Maria, Sandro (1988): *Gli archi d'onorari di Roma e dell'Italia romana*. Roma: L'Erma di Bertschneider. Biblioteca Archaeologica, 7.
- Delbergh, Jacques (1994): «Nugae attorno all'arco di Susa», a *Susa. Bimillenario del arco. Atti del Convegno (2-3 ottobre 1992)*, *Segusium*, 31.
- Dezani, Livio (2103): *Nel nome di Cesare Ottaviano Augusto. 4 città unite da 4 archi. Susa, Aosta, Rimini, Fano*. Susa: Edizioni del Graffio.
- Dupré, Xavier (1994): *L'Arc Romà de Berà*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Monografies de la secció històrico-arqueològica.
- Esteban Lorente, Juan Francisco (2001): «La teoría de la proporción arquitectónica en Vitruvio», *Artigrama*, 16.
- Fabiano, Camillo (1991). "Elegie Segusine (1926), estratto anastatico. Note arqueológico-critique", *Segusium*, 31.
- Ferrero, Emmano (1901):- *L'Arc d'Auguste à Suse*. Torí: Bocca.
- Fontemaggi, Angela, Piolanti, Orietta (2013). *Nel nome di Cesare Ottaviano Augusto. 4 città unite da 4 archi. Susa, Aosta, Rimini, Fano*. Susa: Edizioni del Graffio.
- Gambier, Laetitia (2016): *Les reliefs de l'arc de Carpentras*. Institut Catholique de Paris.
- García Bellido, Antonio (1972): «Arcos honoríficos romanos en Hispania», *Colloquio italo-spagnolo sul tema: Hispania romana (Roma, 15-16 maggio 1972)*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei.

- Gros, Pierre (1975): «Structures et limites de la compilation vitruvienne dans les livres III et IV du *De Architectura*», *Latomus, Revue d'études latines*, 34.
- (1979): «Pour une chronologie des arcs de triomphe de Gaule Narbonaise (a propos de l'arc de Glanum)», *Gallia*, 37.
- (2006): *Vitruve et la tradition des traités d'architecture*. Fabrica et ratiocinatio. Roma: Publications de l'École Française de Rome.
- Lanza, Elisa, Monzeglio, Gabriella (2001): *I romani in val di Susa*. Bussoleno: Graffio.
- Lafran, Paul; Roth Conges, Anne (1989): *Le Pont Flavien de Saint-Chamas*. Marsella: Edition du Bimillénaire du Pont Flavien réalisée par les amis du Vieux Saint-Chamas.
- Lamuà Estañol, Marc (2007): *L'arc romà de Carpentras. Anàlisi iconogràfica i estilística del programa escultòric*. Treball de recerca. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art. Universitat de Girona. (Inèdit)
- Manino, L. (1994): «L'Arco di Susa nel contesto urbanístico segusino», *Susa. Bimillenario del arco. Atti del Convegno (2-3 ottobre 1992), Segusium*, 31.
- Ostik J. (2017): «Sergiis in Honorem» «Dell'architettura dell'Arco dei Sergi», *Cataloghi del Dipartimento educativo* 17. Zagreb: Ministarstvo Kulture.
- Picard, Gilbert Charles (1957): *Les trophées romains. Contributions a l'histoire de la Religion et de l'Art triomphal de Rome*. París: De Boccard.
- (1960): «L'Arc de Carpentras», *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*.
- Ponsero, Guisepppe (1841): *Pícolo cenno sovra l'Arco Trionfale de Cesare Ottaviano Augusto esistente nella città di Susa*. Torí: Mussano.
- Rolland, Henri (1977): «L'Arc de Glanum» Relevés d'architecture et dessins de J. Bruchet. XXXIè supplémentà «GALLIA». *Bulletin Monumental*, 136.
- Roth Conges, Anne (1981): *Le Pont Flavien de Saint-Chamas - Architecture augustéene en provence*. Tesi doctoral. Universitat d'Aix-en-Provence (Inèdita).
- (2008): «Les arcs d'entrée de Ponts en Gaule», a Barroul, G.; Fiches J.L; Garmy, P. (dirs): *Les ponts routiers en Gaule romaine. Actes du colloque tenu au Pont du Gard du 8 au 11 octobre 2008. Revue Archéologique de Narbonnaise*, 41.
- Schofield. P. H. (1958): *The Theory of Proportion in Architecture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tatarkiewicz, Wladislaw (1987): *Historia de la estética I. La estética antigua*. Madrid: Akal.
- Valls, Montse: «La traslación de la modulación y las proporciones en arquitectura. De Vitruvio a Villard de Honnecourt. El caso de Santa Magdalena d'Empúries. *Medievalia*. 16.

Vitruvi M.: “Los diez libros de architectura” Traducidos del latín y comentados por Joseph Ortiz y Sanz. Madrid 1787. Editorial Alta Fulla. Barcelona 1987.